

UNIVERSITY OF TORONTO

3 1761 01693322 8

PURCHASED FOR THE
UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

FROM THE
CANADA COUNCIL SPECIAL GRANT

FOR
CATALAN LANGUAGE & LITERATURE 68

134

500

PLA Y MONTANYA

PLA Y MONTANYA

APLECH D' ESTUDIS,

VIATGES, LLEGENDAS, RECORTS Y EXCURSIONS

PER

C. Bosch de la Trinxeria.

BARCELONA

Imprempta *La Renaixensa*, Xuclá, 13, baixos

1888

LIBRARY

DEC 3 1968

UNIVERSITY OF TORONTO

AL LECTOR

Al comensar aquest tomet dech donar las més expressivas mercés als escriptors y periodistas que han parlat tant favorablement del meu primer llibre «Recorts d'un Excursionista». N'estich agraïdíssim. Tot lo be que 'n dihuen m'encoratja á continuar portant ma hùmil pedreta al grandió s edifici de nostre renaixement literari.

Lo nou llibre que tinch lo gust d'oferir als amichs catalanistas es un aplech d'estudis, viatges, llegendas, recorts, escursions, una vera miscelánea d'escrits de tota mena

hont dominan no obstant los recorts montanyesos.

Lo recomano á la benevolensa del lector; si li agrada, ja pot ben creure que n' estaré tot cofoy.

C. BOSCH DE LA TRINXERÍA.

La Junquera, 4 Abril 1888.

UN IDILI

EN LA VALL DE PRATS (ALT VALLESPÍR)

A mon benvolgut amich en Joan Sunyol.

A la falda dels Pirineus, en la comarca del Vallespir, prop de coll d' Aras, al peu de la enlayrada torra del Mir, en mitj de verts glebers y ombrívolas arbredas, hi ha una masía important qual vistosa posició domina gran part del riberal del Tech; ne diuhen la Freixineda. Té gran caseriu de corts pel bestiar; la casa dels amos es gran, comfortable, estancias espayosas, ben amobladas. Se coneix que los pagesos que l' habitan son gent de posició. En efecte, los Freixinedas son dels principals propietaris de la comarca, y tractats per tothom de senyors. Lo senyoriu de las familias de montanya se diferenciá molt del de la Plana y ciutat. Lo pagés que se 'l tracta de senyor ho deu á l' antiguitat de sa casa, conservada de

pare á fill durant molts anys, á sa proverbial hombría de bé y á sos sentiments religiosos.

Ans la revolució del 93, los Freixinedas portavan espasa y barret en forma de gresol. Baix lo regnat del rey Lluís XIV, un dels Freixinedas havia sigut veguer del Vallespir. Al 93 tinguéren d'emigrar com tota la noblesa; passáren la frontera y anáren á Olot. Llurs bens fóren confiscats; sort que una tia del Senyor Jaume, l'amo actual de la Freixineda, no volgué emigrar, lo que impedí la venda de la casa payral; los demás masos dependents del patrimoni Freixineda fóren tots venuts. Quant la familia torná, per la Restauració, al véurers privada de sos bens, tingué de fer com los demás pagesos de la comarca: criar bestiar, y conrear los camps de la única heretat que 'ls hi quedava. Los Freixinedas no perderán may lo titol de Senyor. Encara que los vegéu ab l'arada á la má, llaurant, notaréu en llur fesomia, en llurs maneras, lo sello de llur antiga noblesa. L'actual Freixineda, lo Sr. Jaume, es venerat y apreciat per tota la vall.

Los diumenges y dias de festa, lo Sr. Jaume, ab sa capa negra de triple balona, barret negre de feltre d'amplas alas; la Senyora Margarida, sa muller; la Lluisa, llur filla, baixan á la parroquia pera assistir á l'ofici. Llur banch molt antich, adornat de esculpturas y de l'escut dels Freixinedas, está apoyat á la paret, entre l'altar de St. Miquel y de St. Eloy, enfront de la trona.

Del más á la parroquia hi ha mitja horeta, es un passeig; pero pera tornar al más la pujada es cansada; las senyoras de la casa la fan á cavall sobre dos borriquets ab llur silló, acompanyadas per un mosso de peu.

Lo Sr. Jaume Freixineda es senyor de 60 anys, alt, bona musculatura, cara torrada pel sol, fesomía bondadosa al par que digna.

La senyora Margarida es dona de be, com ell, bona esposa, bona mare, bona pagesa, dirigint totas las feynas casulanas de la masía... una mestressa que val molt.

Llur filla, Lluisa, té 17 anys, moreneta, estatura regular, esvelta, ulls grossos, expressius, fesomía atractiva, formas elegants, peus y mans aristocrátichs, Té retirada ab una besavia dels Freixinedas qual retrato es penjat á la sala, que, encara d' edat, se veyá que havia hagut d' ésser molt guapa.

Lo Sr. Jaume y sa esposa desesperavan de tenir familia, lo que era per ellis una gran pena, perquè veyan que la antigua casa dels Freixinedas anava en risch de pérdrer son nom. Anáren á Nuria. Tant pregáren y suplicáren á la Reyna de nostras montanyas, que los concedí á edat ja avansada, una pubilleta.

Quina alegria los Freixinedas! Parents, amichs, tothom los felicitá. La Sra. Margarida regalá á la mare de Deu sas joyas de boda. Lo bateig fou lluhidíssim. Li donáren lo nom de Lluisa que es lo nom de la besavia del retrato á quí tant se sembla.

La Lluisa era l' estimada de la casa; sa mare se la menjava de petóns. Lo Sr. Jaume, á la vetllada, al retorn del treball, assentat prop de la llar, se la feya portar, la posava sobre sos genolls, la feya saltar: *arre! arre! borriquet que demà irém á Ceret, posarém lo porch en sal y la truja á la pastera, arre! arre! Senyor Pere!...* en mitj de xisclets de la nina y goig de sa mare enternida. Vivian no més per ella. La veyan créixer sana, ferrenya, robusta, plena de salut.

La Lluisa tenia quatre anys; era per Corpus: baixáren á la vila de Prats; la vestíren d' angel y ab altres ninas de sa edat, vestidas com ella, las acompanyáren á la professó. Portavan dins paneretas enflocadas flor de ginesta que ab llurs manetas tiravan á la Custodia. Sa mare, al véurerla tan bonicoya, se la bebia ab sa mirada. Al tornar al más las llágrimas li vingueren als ulls.—*Qué tens? Margarida, qué 't passa?—Ay! Jaumet meu! . . no veus que hermosa!... es un angel enviat per la Verge!... Si me 'l prenia, me moriria!... Y mitj plorant, mitj ribent, cobria de petons al angelet de son cor.*

Una nit d' hivern, després de dit lo rosari, amos y servey se 'n anaren á retiro. La Lluisa dormia en la mateixa cambra de sos pares, en un llitet ab cortinetas. De cop, envers mitjanit,

la sentíren tossir, pero d' una tós estranya com lo lladrar d' un gosset.—Ay! Deu meu!... Verge Santíssima!... S' aproparen del llitet; la Lluisa tenia la cara encesa, los ulls brillants, sa pell cremava.—Ay! Jaume... per l' amor de Deu!... Desperta tothom... corriu... que vagin á cercar lo metje.—Dona, no t' espantis, deya en Jaume fent lo cor fort y tremolant d' esglay; li posarém mostassa á las camas. . Nevava, feya un fret glacial. La pobre mare assentada á l' espona del llit de sa filla, no vessava ni una llágrima. Li tenia sas manetas dins las sevas, y á cada accés de aquella tós seca una espasa li atravessava 'l cor.—Ay, Jaume, lo metje no vé!... Quinas horas d' angúnia! Quin sufriment la pobre mare!... Arribá lo metje mitj glassat, covert de neu. Després d' examinada la malalta: Senyora, li digué, per ara no hi ha perill: es un atach de fals crup. Ordená lo que s' havia de fer. No 'l deixáren retornar; passá la nit á la casa.

Quinas nits més cruels per aquella pobre mare á l' espona del llit de sa filla, sola en companyia de la claror vacil-lant de la mariposa!...—Ay! Verge Santa! no me la prengau!... ó prengau los dos!... La veyá vestida d' angel y li semblava que estenia las alas pera envolar-se; allavors, ab sos ulls de llágrimas, mirava al cel; seguia son vol radiant en las esferas lluminosas dont los Serafins rodejan la Verge immaculada. La salut torná, ab ella la alegria de la casa. La Lluisa creixía esvelta, robusta

baix la influència d' eixos ayres tant purs de la montanya. Ajudava á sa mare en las feynas domésticas. Corria com una dayna pel cim de la serra hont pasturavan las vacas. Tornava al mas ab rams de flors bosquetanas que posava dins los dos gerros del petit altar de la Mare de Deu que té en sa cambra.

Als 14 anys, sos pares la portaren al convent del Sagrat Cor de Perpinyá pera adquirir la instrucció indispensable á sa educació. Als 17 anys surtí del Sagrat Cor; era dona feta, de formas graciosas, cara simpática, mirada dolça y expressiva, molt guapa.

La Lluisa retorná á la casa payral conservant sols del convent la bona educació é instrucció rebudas. Prompte reprengué la vida y costums de pagés, ajudant á sa mare, cuydant la virám, munyint las vacas, fent mantega y formatges; era una pageseta cumplerta.

Los dias de festa, al baixar á la vila se transformava se vestia de senyoreta de bona societat, se tornava gentil damisel-la de ciutat. Sos pares que tant l' estiman li deixan fer lo que vol; á demés que son vestir no desdiu del llinatge de la familia de la Freixineda.

A la Freixineda la Lluisa es com una flor bosquetana de vius colors, de perfum suau, perduda, amagada dins la malesa.

Los hermosos dias de primavera, calçada de espartenyas, s' en vá á la castanyeda de prop del mas; s' en porta la feyna pera cusir, brodar, ó bé un llibre, s' assenta sobre una penya, cari-

ciada per l' oreig de montanya, sota un dossier de verdor; sent á refilar los aucells, lo remoreig d' una font qual aygua cristallina corre á sos peus, dins un aygol covert de creixens; deixa la feyna, s' entrega á la melancolía; clou los ulls; sa imaginació vola per l' espay; veu á voltas, en mitj de flors, en una clariana de llúm, una hermosa papallona de vius colors que voleya apropantse d' ella, se posa sobre son cor; allavors ressent una impressió indefinible que apressura sas palpitations y son respir... al despertarse se troba tota commoguda. Los dias que no veu la papallona, la crida, la desitja.—Oh! papallona hermosa!... ahont ets?... Vina!... vina!... te vuy!... te desitjo!... Que dolenta!... per qué fujes?...

Lo matí de St. Joan, demaná permís á sa mare pera anar á cullir la bona ventura. Al arribar al torrent, s' agenollá á la vora de l' aygua, retrossá sos brassos, mullá sos dits, feu lo senyal de la creu, desfé las trenas de sa llarga cabellera, se pentiná enmirallantse en l' aygua cristallina, se posá sul cap una corona d' eura, y, lleugera, aixerida, s' en pujá torren-tada amunt, cullí una garba de flors; se presentá devant sa mare donantli 'ls bons dias.—Que t' has posat sul cap, filla meva?—Qué no m' esta bé?... miri quanta flor y flor de la bonaventura! n' hi haurá per la Mare de Deu y pera fer la creu de la porta forana. Desfé la corona d' eura, ne feu una garlanda que posá á l' altar de la Verge.

Un dematí que la Lluisa estava seguda dins la castanyeda en son lloch preferit, brodant, llegint, pensant, entregada á sa melancolia, vegé venir son pare que conversava ab un jove desconegut, vestit de dril, barret de palla, portant á la má una caixeta de caoba. Al ésser devant de la Lluisa li feu un profón saludo. —Es ma filla, digué en Freixineda... lo senyor es lo fill de D. Francesch Desplá, de Barcelona qual familia arribá ahir á Prats pera passarhi l' estiu, fugint de la calor. La Lluisa, roja, mitj sofocada, s' incliná. Se dirigíren ensemps vers la casa. Lo Sr. Jaume presentá lo senyoret Manel Desplá á sa muller, la Sra. Margarida, qui tot seguit pará la taula esforsantlo á refrescar.—Mil gracias, senyora, no 's molesti.—Vaja, menjará un bossí; lo jovent sempre té gana. Li traguéren llonganissa, formatge, cire-ras, mantega; sols prengué un bescuýt y un vas d' aygua fresca.—No fassi cumpliments, li digué 'l Sr. Jaume, aquí es á pagés.—Gran mercé, se 'ls hi estima.

—Vosté es aficionat á fotografia? li digué la Lluisa al véurer los aparells fotográfichs.

—Si, senyora, moltíssim; á fé que en eixa hermosa vall de Prats hi ha punts de vista admirables. La situació pintoresca del más de vostés m' ha cridat l' atenció. Ab llur permís ne pendré una vista de dos parts diferents: una de eixa part de sol ixent, y l' altra de dintre la

castanyeda, y si la senyoreta fora prou amable pera tornarse á posar en lo lloch qu' estava, surtirá retratada, y si surt bé tindré lo gust de oferírloshi.

—Mil gracias per l' obsequi, digué la Lluisa que aná corrents á demanarho á sa mamá.

En efecte la fotografia surtí molt bé. Lo fotógraf molt satisfet se despedí de los Freixinedas que li oferiren la casa, y li feren prométrer de tornar pera retratar á tota la familia.

En Manelet Desplá es fill únich, molt mimat de sos pares. Ha sigut educat al colegi de Jesuitas de Saragossa. Té 21 any, estatura alta, morenet, mirada expressiva, maneras distingidas. Al sortir del colegi, son pare l' iniciá al comers; lo feu viatjar á Inglaterra, Alemania, Francia; així es que parla molt bé las llenguas de eixos tres paysos.

En Manelet s' extasia devant tot lo hermós. Molt inteligent en pintura, en música: es artista entussiasta. Catalanista, admirador de la llengua catalana, que coneix á fons, parlantla y escribintla molt bé. Ha presentat als Jochs Florals poesías que han sigut premiadas.

Al anar ab sos pares á passar l' estiu en los Pirineus Orientals que no coneixía, s' emportá tots los aparells fotogrífichs pera péndrer vistas, recorrent las montanyas, visitant casas de pagés, iglesias de pobles, tot lo notable del Alt Vallespir.

La visita que feu á la Freixineda li produhí una impressió agradable, nó per los sitis pintoreschs que fotografiá, pero sí, per lo coral aculliment que li feu la familia Freixineda. La imatge de la Lluisa, dins lo bosch, assentada sobre la penya, eñ posa melancólica, no la podia esborrar de son pensament. Se mirava al jove fotógraf que la retratava ab un sonriure graciós y simpátich. Al tornar, en Manel, á casa seva, després de revelada la fotografia, se mirava aquella nina que una clariana de sol dins lo fullám del bosch iluminava de viva claror. No necessitava sa fotografia: per tot veyá sa imatge ab sa dolça mirada. Li degué produhir molta impressió, puig qué, al vespre, escrigué á son cosí Lluís, amich íntim de colegi, fentli part de sas impressions.

Estimat Lluís: fa tres dias qu' hem arribat á eixa delitosa vall dels Pirineus que 'n diuen la vall de Prats. Lo camí que havém recorregut desde Amelie les Bains fins assí es de lo més hermós y pintoresch; verament n' he quedat empendat. Hem trobat en aquesta vila familias de Barcelona conegudas, com las familias Ros, Lacase, Oms, que com nosaltres estihuejan, fugint del calor pera respirar l' ayret fresquet y pur d' eixas floridas y regaladas montanyas.

La casa hont estém es tota nostra, ben amoblada, provehida de tot, de manera que nos hi trobém molt bé. Hi ha en las familias dels estihuejants tres joves de la meva edat que ja

son mos companys d' excursions; compta si ne farém en aquest país en que hi ha tant que véurer! Que 'n portaré de fotografías á nostre retorn á Barcelona! Ne quedarás admirat.

A propósit de fotografías, te vuy contar la excursió que vaig fer ahir. A las vuyt del matí, provehit de mon aparell, me dirigí montanya amunt vers un siti admirable que ja m' havia cridat l' atenció, vist desde la carretera, ans d' arribar á Prats: una casa de pagés mitj amagada dins frondós arbrat, dominada per altas cingleràs calcáreas, á la falda de la montanya. al cim de la qual se veu una torra ayrosament situada, que 'n diuhen del *Mir*.

Quan vaig arribar y me disposava á péndrer una vista, se dirigí cap á mi l' amo del Mas, senyor molt amable y obsequiós quí al saber que era lo fill del Sr. Desplá, me feu entrar en lo más, y volgué de totas maneras ferme menjar un bossí. Vingué sa senyora á quí me presentá. Me ensenyá los voltants de la masía. los punts més apropósit pera péndrer vistas; nos dirigírem vers una castanyeda. Quina sorpresa! amich... una joveneta seguda sobre un roch, en positura graciosa, un llibre obert sobre sa falda, las mans plegadas, sa mirada dirigida vers l' espay, com si un punt li fixés l' atenció. No 'ns veyá venir; al ésser á prop d' ella, al véurens, s' estremeixé com despertada d' un somni. Se torná roja, pero prompte s' en vingué vers nosaltres somrient.—Es ma

filla, me digué son pare; me presentá á ella y ensemps nos dirigírem á la masía.

Quina gent! Com se coneix que son de la lley vella! Quedí sorprés de rébrer tan franca y amable acullida. M' ensenyaren la masía, lo bestiar,... que 't diré, semblava que sempre 'ls havia coneguts. Ans de despedirme prenguí dos vistas; en una d' ellas hi ha la pageseta que tingué la amabilitat de posarse sobre la penya, en la mateixa positura en que estava al sorprendrerla ab son pare.

Noy! tinch de confessarte que may haguera cregüt trobar, en eixos cims de montanyas, uns pagesos tant sociables tant hospitalaris, y una pageseta tant guapa, tant simpática. Jo 't prometo que no será pas la darrera vegada que iré á la Freixineda—es lo nom del más.—Ah! me oblidava de dirte que 's diu Lluisa... Eh? es pas nom montanyés!...

Disposa de ton cosí

Manel Desplá.

En efecte en Manel torná al cap de poch dias á la Freixineda; era tanta sa impaciencia que si hagués gosat hi hauría tornat l' endemá. La Lluisa li havia produhit una impressió que no 's podia explicar, impressió per ell encara may sentida. No hi valian distraccions, excursions, tertúlias entre los estihuejants: hi pensava tot lo dia.

Posá sa fotografia dins d' un álbum, ben arrecatada en un calaixet tancat ab clau, sense

volguer ensenyarla á ningú. Aixó no deixava d' ésser singular, puig que en Manelet se feya un plaher d' ensenyar los punts de vista que tenia ja fotografiats per cert molt ben reixits. Francament era una estranyesa; la volia per ell tot sol.

*
*
*

Pochs dias després en Manelet torná á la Freixineda; trobá la Lluisa á la sala, prop de la finestra, al costat de sa mare, que surgian la roba de la bugada. Las dos s' aixecáren, lo téren assentar demanantli novas de sos pares y demás familias dels forasters de Prats. Las hi ensenyá las fotografías dels voltants del más, menos la última en que la Lluisa estava retratada.

—Perqué no la portava? li digué la Lluisa.

—Perqué no 'm satisfá prou. Las dech recordar la promesa del altre dia.

—Qual?

—La de deixarse retratar.

—Es veritat, mamá; vaig á cercar al pare y nos retratará en un grupo.

Aixís se feu.

—Vosté es un ver artista, digué la Sra. Margarida.

—Senyora, no més aficionat.

—També hem sabut qu' es vosté pianista.

—No ho creguin... no val la pena.

Continuaren conversant de Prats, de las

famílias distinguidas que s' hi trobavan. La Lluïsa molt ocupada en cusir, á voltas se mirava á 'n Manelet; pero quan llurs miradas se creuhavan, la Lluïsa baixava 'ls ulls, cusint ab més afany.

En Manelet feya més de dos horas que estava al más; las horas li havian passat sense adonarsen. Per fí, se despedí. Al empéndrer la baixada, ans de pérdrer lo más de vista, se deturá llarga estona, mirantse la casa rodejada d' arbres seculars, pensatiu, plé de recansa. Si algú li hagués preguntat si eran los sitis pintoreschs de la Freixineda que lo tenian embadalit, es ben cert que no haguera sabut que respondrer. Emprengué la baixada; arribá á Prats ja vespre. A taula, per sopar, no tingué gana á pesar del llarch exercici que havia fet.

—Qué tens? li digué sa mare, que no 't trobas bé?

—Sí, mamá.

—Pero si 't veig tan capficat! alguna t' er passa.

—No, mamá. Eixa tarde he anat á la torra del Mir, he baixat per la Freixineda hont he prés algunas vistas y me trobo cansat.

—Has vist los Freixinedas?

—Sols m' han rebut las senyoras, per cert ab una amabilitat, una franquesa que n' he quedat emprendat. M' han fet brenar; ja se sab: en las masías de la vall de Prats, á qualsevol hora que s' hi vagi, tot seguit tenen la taula parada, y un, tant si vol com si no vol, ha de brenar; en

La Freixineda seria férloshi pena de no aceptar lo que ofereixen de tan bon cor.

—Si, es una de las principals familias del Vallespir de molta noblesa y honradés, digué D. Francisco; lo nom de Freixineda no m' es pas del tot desconegut, puig que avans la revolució del 93 era una de las familias de més importancia de la comarca. Un Freixineda figura en la historia del Rosselló; per cert que que com los d' Ortafá y d' Oms y demás capdills d' aquell temps, no volgué ésser francés y protestá llarch temps contra l' anexió del Rosselló á Fransa.

—Papá ¿com ho sab?

—Me n' ha enterat lo Sr. Rector que he anat á visitar.

—Pero, lo Sr. Freixineda coneix á vosté?

—Si, nos coneix com nosaltres lo coneixém: la honradés y l' hombría de bé s' agermanan en tots los paissos.

Com era tart en Manelet doná la bonanit á sos pares y se retirá en sa cambra. Sa tragué de la butxaca una claueta, obri un calaixet, ne tragué lo retrato de la Lluisa, lo contemplá llarch rato, lo torná á posar dins lo calaix y se ficá al llit. Fins á las primeras horas de la matinada no s' adormí.

En Manel Desplá, á 22 anys, havia viscut indiferent á tot lo que atany eix sentiment que enterneix lo cor. 22 anys!... primavera de la vida, edat hermosa en que l' home ressent las primeras impressions de l' amor, de eix amor

pur, sùblim com un estremeixement, un suspir de l' ànima envers son Creador; eix amor que nostres primers pares ressentiren en las delicias del Paradís terrenal ans lo pecat, una emanació divina qual reflexo encén, sols una vegada, nostre cor, com un raig radiant de divina claror. En Manelet ressentí eix amor que li produhí una commoció psicològica fins llavors desconeguda.

La Lluisa ressentí las mateixas impressions. De joyosa, alegre, riallera, se' torná trista, melancòlica, cercant la soledat. S' en anava dins la castanyeda, s' assentava sobre sa penya preferida, y ja no era la papallona lo que veyia si no la imatge d' aquell jove artista que feya glatir son cor.

*
.

La societat d'estiuhejants de Prats s' havia fet numerosa. Algunas familias havian arribat de Barcelona. De dias, tertúlias á plassa, al hermós passeig del Firal, ombrejat d' oms y lladoners seculars, brenadas á las fonts, excursions per la montanya; joves y senyoretas un galantejar y flirtejar del matí al vespre. En Manelet, ab son carácter jovial ho anima tot: es lo cap de colla del jovent; las senyoretas se 'l disputan; ell sempre amable, de bon humor, las obsequia á totes; es una papallona capritxosa que voleya de flor en flor sense pararse en cap d' ellas. De cop vegéren son carácter cam-

biar del tot; d'alegre s'havia tornat sério, y lo pitjor que passava dos y tres dias sense que comparegués á passeig y tertúlias.

—Que s'ha fet en Manelet... Ahont es?... Ay! gracias á Deu que 'l veyém!... Vingui aquí, desertor, li digué D.ª Cárme Lacasa, á donarnos compte de sas accions... Miri que lo trobém molt á falta... Ahont se fica?

—Senyora, no tinch cap culpa: he trobat sitis tant admirables que tot lo dia estich corrent per la montanya pera péndrer vistas.

—De alguns dias aquesta part, s'ha tornat molt laboriós.

—Vosté ho creu, D.ª Cárme?... donchs, jo nó, digué la Pepita Ros.

—Ay! ay! ¿perqué no ho creu? digué en Manelet.

—Ah! Manelet! Manelet!... vosté haurá prés també la vista d'alguna pageseta montanyesa que li haurá fletxat lo cor...

—Jo també ho crech, digué la Lola Ros.

En Manelet se torná roig; volgué donar una explicació y s'embolicá:

—Voldria que 'm diguéssen en quina masía de la montanya podria trobar una pageseta que 'm fletxés lo cor; no 'n conech cap.

—Oy! que mentider! digué la Lola... ¿y la masía del Boix?... ¿y la Freixineda?... Ha de saber, D.ª Cárme, que 'l senyoret hi ha anat á pendrer vistas... si senyor... vistas de bosquets poétichs hont resideix una ninfa montanyesa.

—Que té aixó de particular.

—Vaja, Manelet, digué D.ª Cárme, m'apar que eixas senyoretas tenen rahó. Tinguis compte; pero desd' ara li dich que si lo trobém á faltar á la tertulia y no 'ns dona rahó satisfactoria, será posat en penitencia.

* * *

Arribá la festa anyal, l' Assompció. Los Freixinedas baixáren á la parroquia per l' ofici. Que eleganteta la Lluisa, vestida de senyora com sa mare! Al entrar á l' iglesia, dirigintse á llur banch, rosari y llibre á la mà, totas las forasteras se giran. En Manelet, agenollat al peu de la trona, ressentí com una commoció eléctrica. Ab quina devoció pregá!... eternit, commogut!... Verge santa, protegiu aquest ángel de mos amors!... No se la gosá mirar de tot lo temps que durá l' ofici; li semblava que tothom havia de llegir á sa cara l' impressió que ressentia.

Al surtir del ofici, á la porta de la iglesia, la Lluisa y sa mare prengueren l' aygua beneyta que las hi oferí en Manelet. Surtíren junts ab D.ª Cisa y D. Francisco Desplá. En Manelet presentá los Freixinedas á sos pares. La Lluisa y sa mare se juntaren ab la senyora Desplá; D. Francisco y 'l Sr. Jaume, després d' haver encaixat afectuosament, seguian detrás ab en Manel, parlant d' agricultura, de las bellas montanyas del Vallespir... conversa que poch

interessava á 'n Manelet. Pero, que poch galant! Per qué no havia d'acompanyar las senyoras?... ell tan amable, tant obsequiós!... ¿per qué? Ni ell s' ho podia explicar: era prés d' un temor tonto, absurdo que de cap manera se podia avenir ab la urbanitat y obsequis que havia rebut d' aquellas senyoras.

Al ésser á la plassa, devant de la casa hont los Desplás estavan allotjats, D.ª Cisa volgué de totas maneras ferlas pujar. No fassin cumpliments, pugin á descansar. Pujaren y al cap de curta visita, en Freixineda digué que tenia que trobarse al más á la una, hont l' esperava un mercader.

—Que contenta estich d' haverlas conegudas! digué D.ª Cisa al despedirse de la Lluisa y sa mare; vinguin sovint; no fassin cumpliments; no puch oferírloshi la graciosa hospitalitat de vostés, á la Freixineda, pero tant eixa casa llogada, com á Barcelona, carrer de Sta. Agna, serán á casa de vostés.

—Visca molts anys; pero será á la condició que nos afavorirán de llur visita á la Freixineda, respongué la mare de la Lluisa.

—Será ab lo major gust.

—Los Freixinedas se dirigíren vers lo portal d' Espanya; las senyoras pujáren sobre dos borriquets ab llur silló, y emprendueren lo camí del más.

La Ros, las Lacases, las Rieras, tota la societat estiuhenca parlá dels Freixinedas, de llur ayre distingit com si visquessen á ciutat.

—Alsa! Manelet! li deyan sos amichs en Cissonet Oms y en Josepet Flaquer, quina polleta més guapa acompanyavas!... Ahont l' has desniada?... No pot esser que sia de montanya.

—Donchs, ho es: es del más de la Freixineda.

En aixó la Lola, la Pepeta, l' Amalia y altrás senyoretas:—Vaja! Manelet sigui la enhorabona, digué l' Amalia.—Hem vist la ninfa que li ha fletxat lo cor, si, si... la poética pageseta de la Freixineda, digué la Pepita.—Tòquila, digué molt burlona, la Lola...

Li 'n feren tal broma que las deixá mitj enfadat. Se 'n aná á casa seva á tancar-se dins sa cambra.

—¿Mamá, digué la Lluisa, ha vist quantas familias forasteras hi ha á Prats? Hi haurém d' anar més sovint; me faria amiga ab aquellas senyoretas de la meva edat. Qué me diu de la senyora Desplá? qué senzilla! qué bona ha d' ésser!... sa fesomía té un no se qué de bondadosa, d' atractiva que se deu fer estimar per totas las personas que la coneixen; li asseguro que m' ha inspirat molta simpatía... y á vostè: mamá.—A mi també, filla meva; es familia distingida, estich ab tú que com més la coneixerém més l'apreciarém. D. Francisco Desplá ha conquistat ton pare, parlantli d' agricultura de bestiar... conversa de pagés que sabs li agrada tant. Demá vindrán al más á fernos una visita.

—Ay! mamá, quan me 'n alegro! qué contenta n' estich!... Se tirá sobre sa mare, abrassantla, fentli mil petons.

L'endemá en Manelet no tingué repós. Era convingut anar á la Freixineda á las tres; encara no havian tocat las dos que menava pressa á sos pares; avansá la péndula del menjador de dos quarts pera que toqués més aviat.

S' en pujaren, tot passejant, á la Freixineda. A las envistas de la casa, al cap del gleger, lo Sr. Jaume, la Sra. Margarida, la Lluisa los rebéren; entráren al más. Després de saludos amistosos, la Lluisa y sa mare las ensenyáren la casa, lo petit altar de la Mare de Deu, l'horta, los coloms; la Lluisa reclamá la virám, tot seguit ne vingué un estol; n' estavan tots rodejats. Al cap d' un rato passáren al menjador, hont la taula havia sigut parada per la Lluisa duas horas avans. Era adornada al mitj d' un gerro ab preciós ram de flors de montanya rodejat de falgueras, cireras, maduixas, albercochs, formatge fresch, mantega, lo tot disposat ab gust y simetría. Després de brenar surtíren á passeig als voltants del mas; anaren á la castanyeda.

—Aquesta es la penya hont, dins la fotografia, la Lluisa está assentada, digué en Manelet.

—En efecte, afegí, sa mare, lo retrato está molt bé.

—No mamá, no está tant bé com jo voldria. S' hi sembla, si, pero may la fotografia podrá reproduhir sa mirada ni l' expressió de sa fesomia. No es veritat, mamá?

—Realment tens rahó; pero tal com está trobo que t' ha surtit molt bé.

Continuaren passejant y conversant d' au-cells, de flors. Trobaren un cirerer tot vermell de cireras; en Manelet ab un ganxo feu baixar las brancas y ne oferí á las mamás, á la Lluisa qui, tota joyosa, s' en posá un penjoy á cada orella, com arracadas. Que n' es de guapa ab sos ulls expressius, sa cara animada, sas galtas rosadas! Cullí un ram de floretas que oferí á D.ª Narcisa. En Manelet feu un ramet de campánulas (1) que oferí á la Sra. Margarida, y un pom de miosotis (2) pera la Lluisa.

—Quina floreta més hermosa! digué al ré-brerla; miris, mamá, quin blau de cel més pur!

—Sab quin símbol té? digué en Manelet.

—No, digui.

—Es la flor de *no m' oblidis*.

—Oy! que símbol més hermós... Allavors prèngué lo pom de miosotis, lo partí, y n' oferí la mitat á 'n Manelet: tingui... en recort de la Freixineda... y li doná las floretas ab má tremolosa, tota commoguda, sens gosarse'l mirar.

A las sis se despediren de la Freixineda. Las senyoras las acompanyaren fins á mitj camí. La conversa del Sr. Jaume y de D. Francisco fou tan animada que sense adonarsen las acompanyá fins al portal de la vila.

(1) *Campanula Rapunculoides* — *Campanulaceas*.

(2) *Myosotis Sylvatica*. — *Borragineas*.

*
* *

Oh! miosotis hermosa! deya la Lluisa, al trobarse sola... se la posá dins son pit.

En Manelet, tancat en sa cambra, se mirá lo pom de floretas, aspirá ab delicia llur perfum, las portá á sos llabis, besantlas ab efusió: Oh! flor de mos amors!... bell miosotis!... fes que no m' oblidi!... Las posá dins l' album ab lo retrato de la Lluisa.

*
* *

La nit mateixa en Manelet escrigué á son amich Lluís. Després de contarli lo passeig á la Freixineda, li parlá de la Lluisa, del ramet de floretas: Lluís, amich meu, la Lluisa es un ángel! me ha robat lo cor... eix cor fins ara indiferent... Penso tot lo dia ab ella... la veig en mos somnis... l' estimo d' ún amor pur com á un ángel... Fujo de la societat... cerco la soletat... vuy ésser sol... no vuy que me distreguen de pensar ab ella, de veurerla, de contemplarla.

Te dirás, sens dubte, al llegir eixas ratllas: pero, qué té? qué li ha succehit á mon estimat cosí?... Al dirte que estimo t' ho dich tot. Ets may estimat? nó; donchs jo m' trobava com tú; pero, ara hi ha entre tú y jó una diferencia com la nit ab lo dia. Eix sentiment no 's pot explicar, s' ha de ressentir, y com no 'l ressents, te planyo.

Pero, me dirás: eix gran amor ¿es correspost? Eixa gentil pageseta ¿l' estima? Fill, no ho sé... pero que m' importa, si pera mi es una estrella, un ideal que ha despertat en tot mon ser eixa sensació desconeguda, deliciosa, que 'n diuen amor! Després dech dirte que eix gran afecte deuria ésser correspost; perquè, ben cert, s' ha d' establir una corrent misteriosa, que emana del que estima al ser estimat. Eixa simpatía atractiva de dos ánimas la Lluïsa l' ha de ressentir lo mateix que jo, lo cor m' ho diu: si no fos aixís, sería pera mí un desconsol, un desespero... No vuy pensarhi, no vuy ideas tristes que puguin enterbolir mon amor. Deixam creurer que m' estima com jo l' estimo... Ah! si sabesses quin sentiment més pur m' inspira!...

Que filosof s' ha tornat en Manelet diu que son afecte no 's pot analisar y l' analisa. Li hem de perdonar perquè en lloch de pensar ab lo cap pensa ab lo cor com tots los que 's troban com ell.

En Manelet fou per la Lluïsa son primer amor, ressentia los mateixos sentiments qu' ell; pero quína diferencia: l' amor de la dona es pur, cast; estima no més una vegada; tanca dins son cor l' idol que adora; es lo santuari hont crema durant tota sa vida la llantia que

no s'apaga may; resplandent sempre de viva claror.

Durant la temporada estiuhenca se feren excursions, fontadas, comedias de saló. La comitiva joyosa de la jovenalla continuá bro-mejant á 'n Manelet; lo veyan trist, fugint de las diversions, tot cap ficat.

Anava sovint á la Freixineda, pero, cosa singular, se contentava de mirar la casa, la horta, la finestra hont la Lluisa sol cusir ab sa mare, per si la veyá, y quan tenia la ditxa de véurerla de lluny, la seguía ab sa mirada fins tant com la veyá. S'entornava trist; entrava en sa cambra, mirava son retrato y besava ab tendresa lo ramet de miosotis.

Un dematí, á las 9, s'en pujá á la Freixineda. Fa un dia hermós, lo cel seré; baixa dels cims nevats un ayret fresquet que tempera la calor; las carlinas son badadas al sol, las abellas hi xuclan la mel; lo gleber de la serra es matisat de floretas hermosas; l'ayre es tant pur que lo Canigó sembla á tocar.

En Manelet se ficá dins la castanyeda, s'asentá sobre la penya, seti preferit de la Lluisa, obrí son álbun y dibuixá un faig vell arrapat d'aura. De cop, vegé venir la Lluisa que se dirigía vers sa penya preferida. En Manelet se torná palit, puig no podia comprimir los glaits de son cor. La Lluisa al véurel se quedá

parada, commoguda, y apropantse vers ell, rihent:—Ay! Manelet quin susto m' ha donat!... no sabia que fos aquí.

—Dispensim, Lluiseta, de no haver anat primer á saludar á vostés al más; ho volia fer després de terminat aqueix dibuix.

—Veyamlo... oy! que bé!... es lo faig del llamp; un llamp lo va mitjcorsecar... Quina llástima! tant frondós qu' era!

Al dir aixó, la Lluisa alsá sos ulls vers en Manelet; llur mirada se creuhá; baixáren 'ls dos los ulls. Moment de silenci.—Deixim füllejar son album, veyám...oy! quins versos més bonichs!... á qui van dirigits?

—A una estrella.

—A una estrella?... Perqué dirigir versos á una estrella qu' es tant y tant lluny y que no pòt responder!... Y eixos?

—A una silfida.

—Qui es eixa silfida?

—Es la que veig en mos somnis... que voleya dins l' espay... que 's posa sobre món cor! té las alas irisadas, blavencas, com las petals del miosotis, de eixa flor humil, hermosa, que exhala un perfúm, una aroma que aspiro ab delicia... que m' embriaga!...

La Lluisa, tota commoguda se quedá silenciosa. En Manelet, la cara animada, los ulls brillants, no semblava 'l mateix; sa fesomia semblava radiar del amor que la transfigurava.

Se dirigiren los dos al mas.

—Mamá: en Manel Desplá.

—Creya, Manel que nos havia oblidat; fa dias que no l' haviam vist.

—¿Com están sos papás?

—Bé, parlant molt sovint de vostés.

—Demá, diumenge, tindrem lo gust de visitarlos.

Després de conversar un rato en Manelet se despedí. Al empéndrer la baixada, avans de pérdrer de vista la Freixineda, se girá; vegé la Lluisa á la finestra que sens dubte també 'l mirava; allavors se deturá y li enviá ab sa má un bés que ben cert la Lluisa no pogué distingir, per la distancia.

*
* * *

Vers lo 20 d' Agost vingué l' ajust del santuari de St. Salvador. Feya dias que la jovenalla ne parlava. Se determiná que tots los estiuhejants de Prats hi havian d' anar á peu, los papás, las mamás, y tot lo jovent. Los Desplás havian convidat á la Lluisa y á sa mare que no hi feren falta.

A las tres de la tarde la comitiva joyosa surtí de Prats; s' emprengué la pujada vers lo Santuari. Las senyoretas Pepita, Lola, Amalia, Pilar, Rosita, Maria, Elodia, Justina, Lluisa, en falda curta, elegant barret de palla, espardeñas enflocadas, l' alpenstock á la má, passavan devant. Los jovenets en Cisonet, en Cárles, en Josepet, en Francisquet, en Manelet,

se barrejan ab ellas. Qué lleugeras! qué joyosas!... tot son riallas. Las mamás y los papás segueixen més endarrera. Arriban al santuari; hi ha sols una horeta de Prats, es un passeig; se segueix la hermosa carretera de la Preste que passa al peu del roch del Frare, sempre agenollat.

Lo santuari de St. Salvador se troba á la falda de la montanya, domina 'l riberal del Tech, en un siti admirable de verts glebers, d' ombrívolas arbredas d' oms, freixa's, verns. Lo caminet que va á la font es covert de falgueras; en mitj d' ellas se cull la diminuta maduixa de montanya de rich aroma. L' aygol de la font es rodejat de jordoneras, de falguerars, ombrejat de verns y muixeras (1) quals penjoys de grana vermella donan, en mitj de son vert fullám, una nota viva, soptada. Sota 'ls oms frondosos. sobre 'l gleber s'hi veuhen taulas de joguinas, fluviols, xiulets, rosaris, medallas, goigs del sant; més enllá rosquillas ensucradas, carquinyolis, panets de pessich, melindros, secalls, bolados, xarops de gers, de maduixa, pera refrescar. Prop la font en una plasseta del gleber, sota 'ls arbres, tres joglars assentats sobre un marge: cornamusa, gralla y fluviol ab tamborí. Quins salts los fadrins y pagesetas montanyesas! quinas corrandas! quina animació!

Nostra comitiva joyosa, seguda sobre 'l gle-

(1) Sorbus domestica.—Rosaceas.

ber, admira aquellas ballas tan alegres; se fon de ganas de barrejarshi... Anémho á demanar á las mamás... Ja tenim lo permis, digué la Pepita; totas pican de mans de contentas. Quin cop de vista més pintoresch aquell ball de barreja de senyoretas y pagesetas! en Cisonet ab la María, en Cárles ab la Pepita, en Josepet ab la Lola, en Francisquet ab la Rosita... en Manelet ab la Lluisa. . ab sa estimada Lluisa!... Qué 's digueren?... No ho sé; no crech que 's gosessen dir res de tant commoguts qu' eran 'ls dos. Sols en Manelet li estrenyé la má y la Lluisa feu lo mateix.

A la cayguda del sol s' emprengué lo retorn á Prats. Tots portavan ramets de flors cullidas al voltant del santuari: farigola, romaní, salvia, xucla mel, poms de pinjoys vermells de mui-xera que las ninas se posaren sobre llur barret de palla, y los jovenets á la botonera de la americana.

* * *

La temporada estiuhenca s' acabava; las humitats de Setembre comensan á ferse sentir. Ja dos familias se havian marxat. Los Desplás parláren de tornarsen á Barcelona; lo dia era fixat per lo cinch de Setembre. Anaren á despedirse dels Freixinedas y demás familias conegudas del riberal ab qui s' havian fet amichs. En Manelet, trist, afligit, semblava una ánima en pena. Y la Lluisa?... Oh! La Lluisa se

postrá devant la Verge, plorant, demanantl̄i forsas pera poguer resistir á tan cruel separació.

Lo dia 5 los Freixinedas baixaren á Prats pera rébrer los adeus de la familia Desplá. Ja tot l' equipatge estava carregat. Arribá lo *landau*... Quinas abrassadas!...—Lluisa, Margarida, Sr. Jaume, recórdinse de la promesa que nos han fet de venirnos á veurer á Barcelona, digué D.ª Cisa; si no venen renyirém.—Recordis, digué D. Francisco al Sr. Jaume, que á Barcelona té un amich per tot lo que li puga ésser útil; disposi de mi ab tota franquesa.—Y vostés, respongué 'l Sr. Jaume sápigán que en eixas montanyas hi han deixat lo més coral recort; recórdinse de la Freixineda.—No 'ls hi dihem adeu siau, sinó á revéure, digué D.ª Cisa, estrenyent la ma á tots; fins á l' estiu vinent, no es veritat. Amalia, Pilar, Lola, Pepita? cap hi ha de fer falta. Ja los caballs son impacients; lo cotxero fa petar lo fuhet y lo *landau* fuig en mitj de adeu siau! adeu siau! á revéurer!... Ja es lluny que los mocadors se agitan encara, Adeu! Adeu! Lo *landau* s' emporta en Manelet trist, neguitós; ab sa melancólica mirada se despedeix; diu adeu á eixas verdas montanyas, á la torra del Mir, á la vila de Prats qual cloquer surt detrás la serra, la neu de Canigó, l' altívol Costabona, la Freixineda; y los ulls plens de llágrimas:—Adeu! adeu! hermosa vall hont he deixat mon cor!... Adeu siau!... adeu siau!... O silfida monta-

nyesa!... nina estimada!... Lluisa meva! adeu!...
adeu! y las llágrimas li enterbolian la vista
lliscantli galta avall!...

*
* *

La tardor no dura gayre en nostras montanyas: prompte l' hivern hi fá sa aparició ab geladas, neus, frets, tramontanals. La Lluisa al costat de sa mare á la vora del foch, cus, broda, llegeix, prega, sempre trista, melancólica. — Qué tens, filla meva? li diu sa mare.—Res, mamá... es aqueix hivern que may s' acaba que m' entristeix. Quan vinga la primavera, veurá que contenta estaré.

Vingué l' Abril. Un dia que la Lluisa estava á la finestra, aspirant la fresca brisa del matí, pensativa, mirant l' horisont vers sol ixent, vegé volar una aureneta, sens dubte la primera. La seguí ab sa mirada y vegent que no s' allunyava del más, li parlá:—Oh aureneta hermosa! gentil missatgera! tú que vens de mitjorn, dígame ¿l' has vist?... Quinas novas me 'n portas?... tornaré? .. Allavors se 'n aná á la castanyeda, qual fullám comensava á puntejar; cullí una margaridoya, s' assentá sobre la peña, la desfullá de sos petals una tras altra.— Floreta de primavera no m' enganyis... veyám... m' estima?... un poch?... molt?... moltíssim?... gens?, m' estima?... un poch?... molt?... moltíssim?... gens?; y anava trayent las petals de la margaridoya.. Ay! floreta no m' enganyis...

m' estima?... un poch?... molt?... moltíssim?...
la margaridoya se quedá sens petals; alsá sos
hermosos ulls al cel.—Ay! si fos veritat!!!...

Prats de Mol'ó 15 de Setembre de 1886.

FLORS QUE NO GRANAN

(Estudis de costums)

I

LAS TIAS PONAS

Las tias de mon amich Guillém son quatre germanas que la mes jove te 45 anys, se diu Eulari; la segona Tomasa, la tercera Rafela, y la quarta y mes vella Narcisa. Vihuen á Besalú. Al perdre llurs pares, fa alguns anys, se trobaren orfas, solas, pera administrar llur petit patrimoni, per cert de ben poch reddit, sense tenir ningú que las ajudés. Quan perderen sos pares l' Eulari tenia 35 anys, y las altres germanas dos anys de més, es dir, en progressió quiscuna de dos anys.

Las quatre, en llur joventut, sentiren, com á fillas d' Eva, la tormenta de las passions; llur cor batia de desitj suspirant pel matrimoni; pero eran tant poch afavoridas per la naturalesa, y tenian tant poca llegítima que cap home, per

afició que tingués pel matrimoni, ne feu cas. Llurs pares no perdian cap ocasió pera ferlas conèixer, pera portarlas á fira, com se diu en l'Empordá, en balls, reunions... tot fou en va. També quina estranyesa! cap d'ellas se semblava á donya Cecili, la mare; las quatre retiravan á don Joseph, lo pare, que era alt, sech, ossat, cara llarga afavorida d' un nas carnós, nervut, torsut un poch á l' esquerra, boca fesa de tal manera que quan reya semblava arribarli á las orellas; mans y peus de bastaix.

Donya Cecili, la mare, era petita, grasseta y rodoneta; 's deya que habia sigut guapa.

Que misteriosa es la lley dels contrastes entre home y dona! Com explicar eixa preferencia que la dona petita troba en l' home alt, y vice-versa? com també la dona guapa que prefereix un home lleig? Donchs, segons dihuen, donya Cecili se casá enamorada de son marit que ben cert res tenia per agradar, al contrari. En aqui entra també la part moral que de vegadas compensa los defectes físichs. Ella prou rica, éll pobre; havia sigut escribent de son pare, notari de Besalú. Llur enamorament fou un ver idíli de miradas y sospirs sense gosarse dir que s' estimavan. Fou quant morí 'l notari, son pare, que, vegentse orfe, donya Cecili, se casá ab son estimat Joseph. Deu benehí llur unió donántlos hi quatre fillas, quatre filaborras com deya don Joseph ab lo desitg de un noy. Però quina mala sort, cap d'ellas se semblava á la mare, totas retiravan al pare; aixís es que tenian mes

fatxa de noys que de noyas. Ab los anys eixas qüalitats masculinas s' han desenrotllat de tal manera que, pobretas!, á pesar de tenir un cor ben sensible, per forsa s' han hagut de quedar pera vestir Santa Catarina.

Hem de convenir que es una calamitat per uns pares de tenir quatre noyas lletjas per casar. Francament son á planyer. En las reunions y saraus que anavan, al entrar en lo saló, las amigas sempre envejosas las deyan: *las grúas*. Donya Cecili se vené una finca pera ferlas anar bonicas; com mes flochs y adornos se posavan pitjor.

Las quatre eran altas, secas, coll llarch, mans y peus com de don Joseph, ab una veu d' home que feya fugir lo pretendent mes resignat. Y creguín que no ho merexian, puig eran plenas de bon cor y bons sentiments que ben cert haguessen fet un marit felís.

Al veurers despreciadas pel món se tancaren en llur casa payral resignadas á viurer solas com monjas. Cubriren de cendra lo foch de sas ilusions perdudas; sols quedá encesa la mariposa del sentiment d' amor pur que en lo cor de la dona resplandeix de viva claror fins que la mort l' apaga. Es una veritat: aqueix amor purificat de tota idea terrenal lo ofereix á Deu. Las hermosas funcions de cult, l' altar, lo temple plé de flors, d' encens y de celestials melodías, la satisfan del tot. Troba en ellas consolacions puras en las quals se complau.

Pero no n' hi ha prou de eix ideal, voldrian

un afecte material, palpable, fora del temple, al tornar á casa, res del home que miran ab indiferencia, pero si, d' un ser de Deu que puguin estimar, cariciar, un aucell, un gat, un gos, etc. Es estremada l' estimació que hi posan.

..*

Las tias de mon amich Guillém tenen un gos llanut, lleig, llaganyós, esquilat de mitj en avall com lo gos d' un gitano. Ignoro d' hont lo havian tret; lo havian arreplegat de cadell; li deyan *Xelin*. Era llur estimat; lo cuydavan com á una criatura. Quan la tia Eulari lo volia acariciar, la tia Cisa li prenia de sos brassos y lo cobria de petons: pobre *Xelin!*... pobre filllet meu!... y acabat la tia Rafela y la tia Tomasa. Lo gos se deixava fer omplint las tias de babas. En lo saló tenia la seva butaca privilegiada. Lo pentinavan una vegada al dia, cada una una setmana per torn. Lo posavan á taula devant d' un plat d' escudella, ab un toballó nuat al clatell, com una criatura; lo servian, lo atipavan de sucre y dolsaynas. Tota la casa anava en renou pel gos. Al veurer tan gran estimació de las quatre tias, totas d' edat, inspirava un sentiment de riure y de compassió... Sempre la mateixa claror de la mariposa que aduch en la vellesa radia com una aureola del cor de la dona...

Un dia, al surtir d' una funció d' iglesia las

tias Rafela, Tomasa y Eulari anaren á fer una visita; la tia Cisa sola s' en torná á casa; tota vestida de negra, cap y cara coberts d' un vel, llibre y rosaris á la má; caminava ab reculliment religiós, quan, de sopte, mitja dotzena de gossos, batentse ab crits y reganys, se li tiraren entre camas... La tia Cisa feu un crit dolorós y se desmayá. Los vehins la portaren en una farmacia ahont se revingué, y l' acompanyaren á casa seva. No tardaren en venir sas germanas. Al veurerla pálida, estirada sobre 'l llit, s' assustaren.—Pero que tens Cisa?—Ay!... ay!... quin terror...—Parla, que t' ha succehit?—No puch... no ho volgueu saber... lo Xelin... allá... en mitj del carrer... horror!... Las tres llenan un crit d' esglay, alsant los ulls al cel... Quin desespero en casa las tias!...

A entrada de fosch lo gos gratá á la porta del pis; las quatre germanas correren á obrirla; entra 'l Xelin fet una llástima, brut de fanch, una orella esqueixada, sagnosa... Lo reculliren, lo consolaren, las llágrimas als ulls... un ver sentiment que las hi durá dias.

Dongueren comiat á la criada que lo havia deixat fugir del pis.

*
* *

Las tias de mon amich vihen de renda de llur patrimoni qu' es poca; pero com tenen orde y economía troban encara 'l medi de fer caritats.

A pesar de viurer molt retiradas, visitan algunas personas de llur edat, entr' ellas donya Ignasia Ferrer y son marit lo senyor Pere, dos vellets que suman 135 anys. Lo senyor Pere es metge y molt amich de las tias. No creguin que eixa amistat fos interessada, las tias no tenen maloris, puig son ben constituhidas, senceras y no tenen humors per causa de llur excessiva magror. No obstant, en mitg de aqueixa bona amistat y armonia s' hi barrejava un punt negre; provenia de la afició boja que tenian las tias pels animals. Avans del Xelín havian tingut un lloro que ab sos xisclets aguts trencava 'l cap y feya lo desespero del senyor Doctor. Un capitá de barca de Sant Feliu, conegut, que venia d' América 'ls hi havia regalat. Res sabia dir no mes que aixordar á tothom que passava pel carrer quant lo tenian tret al balcó. Era l' estimat de las tias que sabian parlar no mes d' éll. Morí de mort violenta. Jo 'm temo que 'l culpable fou lo senyor Pere que per la criada li feu donar julivert. Sa mort causá gran desconsól; lo feren embalsamar y avuy se veu posat sobre un broch, sota compana de vidre, demunt la taula del saló; pero las arnas lo acababan de desplomar.

Reemplassaren lo lloro per un gat per cert molt fastigós. També tingué mala fi. Una nit de Janer pujá al terradet y de teulat en teulat s' en aná per las sevas. Algun gitano ne feu festa major.

Los vehins y coneguts las deyan: *las Ponas*;

es nom diminutiu de Joseph qu' es lo nom de llur pare: Joseph, Josepó, Pó, Ponas, Joseponas. Sempre surten tres á passeig, la quarta es de setmana, fent de mestressa. Si no fos l'afecte desagradable produhit per llur veu masculina y aixó de parlar totas á la vegada, simpatisarian ab tothom. Lo senyor Pere y demés amichs hi eran fets y no 'n feyan cás.

*
* * *

Un dia se 'ls presentá á casa un capitá de caballería alt, guapo, ben plantat, de uns 40 anys, que al entrar doná á las quatre una estreta abrassada que las feu tornar rojas y avergonyidas. Era un cosí germá que feya una pila d' anys que no havian vist. Venia d' Olot; s' en tornava á Madrid y al passar per Besalú, recordantse que hi tenia sas cosinas resolgué dedicarlashi un parell de dias.

Quina alegría! quina agradable sorpresa las Ponas! Tota la casa aná en renou; fou un succés extraordinari en llurs costúms y vida tan quieta y pacífica. Que li 'n feren de festas, d' agasajos, parlant y rient totas al cop! Una li prengué 'l sabre, l' altre 'l quepis, l' altre la maleta.— Estás cansat?... Qué vols pendrer?... Ja la taula está parada... Mira aquí tens la cambra...—Bé! bé! deixeume rentar y espolsar... Estava mitj amohinat.

—Eularia! Tomasa! portéume la *cofaina*... Totas corren vers la cambra del capitá...—Qué

vols, Lluís? qué demanas?— Una *cofaina*. —Ay! Deu meu!... qué vol dir!... y las quatre se consultavan ansiosas no sabent qué fer... Ah!... ja hi caych, digué la Rafela: se vol rentar... deu volguer dir lo gibrell... portem-li... es aixó que vols.—Si.—Com ne dius *cofaina* may t' haguem entés.

Lo cusí Lluís parlava un catalá xampurrat de castellá; no tenia cap culpa.

Quan se vingué 'l vespre, en Lluís las doná la bona nit y se retirá á descansar. Las quatre germanas, ans d' anarsen á retiro, molt afanyosas per llur cosí, volgueren saber si res li faltava, si estava ben aconduhit. Entraren de puntetas en sa cambra. Lo cosí Lluís dormia com un sant, reposant de son llarch viatge Rodejaren son llit com las santas Marías al voltant del Sepulcre, ab expressió enternida; lo contemplavan ab carinyo cobrint de llur sant afecte lo somni tranquil de llur cosí. Moments després se retiraren de puntetas, satisfetas, palpitant llur cor una mica mes; s' adormiren en mitj de somnis daurats de llur joventut perduda.

Qué bonas esposas! qué bonas mares hagueren sigut! Pero Deu no volgué que coneguesen lo sant matrimoni ni los goigs de la maternitat... pobres tias!...

Dos dias després lo capitá se despedí de sas cosinas. Se quedaren tristes, afligidas; las hi semblá una visió. Deu sab quant lo tornarán á veurer! Ha fet bé d' anarsen aviat; si hagués

prolongat sa estada; sa presencia hauria revolucionat la santa pau d' aquella casa.

Per lo dia de Sant Narcís, la tia Cisa volgué celebrar sa festa com en los demás anys. La tia Rafela era de setmana; feu per dinar, á demés de plats substanciosos, algunas lleminaduras. Al centre de la taula posá un pá de pessich adornat d' un ram de flors. Ni 'l senyor Pere ni donya Ignasia pogueren assistirhi, lo primer per tenir que visitar molts malalts y donya Ignasia per tenir reuma. Celebraren la festa en familia sens oblidar al Xelin assentat en sa cadera ab lo toballó nuat al clatell; l' atiparen de lleminaduras. Lo dia se passá molt alegrement, lo mateix que la vetllada. Llur amich mossen Jaume que havia sigut mercenari, la senyora Rufina sa neboda, lo senyor Zacarías, foren los convidats.

A las deu tothom se 'n aná á retiro.

Envers las dotse, se sentí un gran crit dins la cambra de la Cisa. Totas s' aixecaren y corriren.—Qué hi há?... Qué 't passa!...—Miréusel!... miréusel!... Miraren y vegeren 'l Xelin de panxa enlayre, los ulls envidriats, las camas enrampadas, sacsejat per moviments convulsius.—Pobre Xelin!... pobre fillet!... Qué tens!... y á cada espasme un crit dolorós.—Está mal!... Se va á morir!... Lo fregaren ab draps calents, lo posaren sobre un llitet ab cortinetas, ben abrigadet, acotxat com una criatura. Vingan begudas cordials que li engargamellavan ab un ambut. Pero 'l Xelin no 's retornava...

quín desespero! quíns crits. llastimosos!... Per fi no pogueren resistir mes: Ves, digueren á la criada, á casa 'l doctor Ferrer de part nostra que vinga tot seguit.

Qué hi pot haver á cá las Ponas? digué 'l senyor Pere á sa muller, tot vestintse depressa. — Afanyat, Pere, afanyat: una gran novetat hi deu haver que 't fassen cridar en aquestas horas; sobretot abrigat bé que 'ls ayres de la nit son frets. Lo senyor Pere se posá la capa, prengué son bastó, y tot tráco tráco se dirigí á cá las Ponas, fentse ácompanyar pel sereno. Trobá la porta del pis oberta y darrera la tia Rafaela y la tia Cisa que l' esperavan ab ansia. Qué hi ha?... — Vingui! vingui!... entraren á la cambra.

Lo Xelin, abrigat ab las cortinas del llitet, se havia calmat; sas convulsions havian parat y semblava que descansava.

Las quatre Ponas feren assentiar al senyor Pere que havia pujat la escala depressa y estava pres d' un atach d' ofech. Al veurer lo llitet se pensá que 'l malalt era una criatura, lo que no va deixá d' extranyarlo; pero no era 'l cas de demanar explicacions. Las tias, parlant y gemegant las quatre á la vegada: — Ay! pobret!... ha comensat per convulsions y se li han enrampat las camas!... Lo senyor Pere arronsá los llabis, marmotejant: un atach cerebral... Veyamlo... Qui podrá pintar la expressió de sa cara!... la estupefacció rabiosa de sa fesomia!... Llensá á las Ponas afligidas una mirada sarcás-

tica, y molt enfadat, sense dir una paraula, prengué son bastó y sa capa, se dirigí determinat vers la porta del pis que obrí y tancá ab ímpetu, y al baixar l' escala: Bojas!... bojas!... bojas!... repetia rabiant.

Las tias Ponas se quedaren estupefactas... Y ara que té? qué li passa al senyor Pere!... Se juntaren á l' entorn del braser tristas y afligidas.

Lo Xelin per ellas era pas un gos, era una criatura, puig que aixís lo tractavan. Com explicar eixa aberració de sentiments? Ho hem de atribuhir á la edat avansada de las tias.

No hi ha dubte que causas intel·lectuals degudas á la vellesa capgiran los afectes del cor; y pot ser també á lo no haver may conegut l' afecte maternal tant inherent en lo de la dona.

*
* *
*

Al pujar lo senyor Pere la escala de casa seva encara rondinava: Ximples! bojas!... May semblant cas li havia succehit en sa llarga carrera.

Entrá en la cambra; sa senyora mitj adormida, al sentir que trastejava, fregant ab rabia mitja dotzena de cerillas, ratllant la paret... —Ets aquí Pere?... quina visita mes llarga!... deus estar tot enfredolich... Qué tenen las Ponas? quina es la malalta?... Deu meu! qu' estás callat!... Lo senyor Pere, tirant enfadat, son barret sobre una cadira que rodolá per

terra.—No ho vulgas saber.—Pero explicat?... Allavors tot avergonyit no gosá dirli la veritat y fou tant son apuro que 's torná mentider: —Donchs, com era ahir lo sant de la Cisa l' ha volgut celebrar ab dolsaynas y lleminaduras... s' ha atipat massa... res, ja que ho vols saber... un enfit, vetho aquí.—Ay! pobre Cisa! demá iré á veurela.

Lo senyor Pere, satisfet de haverse tret part del pés de son fet vergonyós, en detriment de sa muller, se fica al llit sense cap remordiment y 'ls dos s' adormiren com santets.

Com s' explica eixa satisfacció del senyor Pere? Un home com ell formal, incapás de dir cosa per altre, que s' atreveix á mentir á la seva dona? Lo cas que li havia passat no podia cabrer en son cap; sa dignitat de metje era ultrajada y avergonyida. Se trobava en lo moment psicológich pera fer una baixesa sens calcular sos resultats. Aixís es feta nostra pobre naturalesa humana guiada per la vanitat y l' orgull.

L' endemá, á primera hora, donya Ignasia se dirigí á ca las Ponas. La Tomasa li obrí la porta del pis, los ulls plorosos molt afligida. —Ay! donya Ignasia quina desgracia!... ha mort á la matinada!...—Cóm!... qué 'm diu!... ab tant pocas horas! . . Deu meu! Deu meu! aixó es horrorós... y las duas vessaren una llágrima.—Si senyora... y contá alló de las convulsions y camas enrampadas.—Ay! pobreta!... los anys... la vellesa... Deu l' hagi perdonada!...

En aixó entra la Cisa— estupefacció, esglay de donya Ignasia mitj atontada... y sense donarli temps de revenirse del susto:—Vosté ha sabut la desgracia pel senyor Pere... pobre Xelin!... morí á la sis de la matinada!... Lo Xelin!... la Cisa!... lo senyor Pere!... l' enfit! ballavan pel cap de la Ignasia en furiós torbellí.

Ho compregué tot, se las mirá ab compassió y las planyé:—Pobres Ponas!... sempre las mateixas... de gènit y figura fins á la sepultura. Se retirá ab sonriure dolorós, planyívol, donántlashi lo pésam y s' en aná depresa á demanar una explicació á son marit.

La nit porta consell, diu lo refrá. Al veurer la seva senyora tant seria y malt humorada lo senyor Pere esclafí una rialla tant grassa que desarmá lo rencor de sa muller; ho prengueren per broma y 'ls dos de molt bona humor feren la burla de las Ponas.

Lo Xelin morí d' enfit de tant que lo atiparen en lo dinar de la festa de Santa Nàrcisa. Fou enterrat al jardí de la casa sota d' un gerro de flors que li serveix de mauseol.

Las tias lo ploraren molts dias. Ara han posehit un esquirol que, com es d' esperar, las farà oblidar lo Xelin, ja que lo temps esborra nostres recorts mes estimats.

A pesar de ferse cada dia mes vellas las Ponas se conserván encara. Quant las quatre van á una funció religiosa, sobretot lò divendres sant pels monuments, vistas de per darrera encara fan planta. Lo senyor Pere diu que son encar-

tronadas y que viurán encara molts anys. També ho crech; com son tant caritativas Deu las hi farà eixa mercé.

II

LOS FERRERS

Ara hem de fer mes íntima coneixensa ab lo metje Ferrer y sa muller que coneixém ja bastant.

Avans de venir á viurer á Besalú, lo senyor Pere exercia la facultat á Figueras. Fou després de casat ab donya Ignasia que s' establiren á Besalú hont sa muller te 'l patrimoni. Donya Ignasia es d' una casa antiga de l' Empordá y son marit es fill d' una casa de pagés, masobers del Comte de Peralada, los quals fent moltas economías, y compreguent lo preu que avuy val l' instrucció, lo portaren al petit seminari de la Mare de Deu del Cullell pera ferne un capellá. En Pere no hi tingué vocació.

Se 'n aná á Barcelona ahont feu sos estudis médichs. Es á sa classe humil de pagés que deu lo tracte senzill de *senyor* Pere en lloch que á sa esposa per esser de mes alt llinatge li diuhen *donya* Ignasia.

Acabada la carrera en Pere s' establí á Figueras. Prompte 's feu una parroquia sobretot en las pagesías Vivía sols ab una criada de 50 anys que havia tret de pagés, que li cuynava,

rentava, planxava la roba; una dona estalviayra, callada, de pocas paraulas, sempre a sa feyna; valia un imperi.

En Pere vivia com un filosof; acostumat al treball, á estalviar los pochos cuartos que li enviavan sos pares pera poguer acabar la carrera; los anys que havia passat á Barcelona havian sigut de miseria y privacions. Per fi obtingué son titol de metje. Vivia á Figueras al carrer de Peralada, á un tercer pis baratet. Un oncle seu que havia sigut metge li deixá al morir tota sa biblioteca que 's componia de molts llibres de medicina molt antichs de pergami y cibella. En ells s' enterava de la medicina antigua dels Esculapis del temps vell; comparava llur ciencia ab la moderna y se convensia que ben pochos eran los progressos fets fins ara; que lo cos humá era un misteri impenetrable que no era donat á l' home penetrar; que la ciencia médica, pel metje, havia de tenir per base la observació y l' experiencia. Com molts metjes, no creu en la medicina; deya que la salut dependia de la bona conducta y l' higiene; y que lo gran metje era la mateixa naturalesa que tant en lo regne animal com vegetal era la gran reparadora de las forsas perdudas. Carácter jovial, amable, animava 'ls malalts ab sa bona humor pera rellevar llur moral. Sols devant d' un cas grave se posava sério, arronsava las cellas al veurer que tota la ciencia médica era impotent pera treurer al malalt de las garras de la mort.

Absorvit per la ciència, havia arribat als 35 anys sense pagar tribut al sentiment inherent a la juvenesa; son cort batia ab la mateixa calma.

Un dia rebé un recado pera anar á cá l' Arnau, á un quartet de Figueras. Donya Catarina Arnau era al llit presa d' un reuma articular; una senyoreta la cuydava com un àngel de la Caritat; tota de zel, de sollicitut per la malalta, un filla hauria pas fet mes per sa mare. Era l' Ignasieta, que sapiguent sa tia malalta havia corregut al mas de l' Arnau pera cuydarla. Tenia uns 30 anys: nó era guapa, pero sa fesomia expressiva tenia un no sé qué de simpática, de bondadosa, que reflexava la calma y puresa de son cor. Carácter sensill amable, un poch sério. Havia sigut educada al costat de sa mare, una santa dona que li inculcá sos sentiments religiosos y caritatius de bona cristiana; havia arribat als 30 anys, tranquil, resignada sense que la pau de son cor hagués sigut may turbada:

Lo doctor Ferrer que dia per altre visitava donya Catarina Arnau s' empendá de las hermosas qualitats de l' Ignasia. Llurs miradas á voltas se encontravan y los dos baixavan 'ls ulls. La commoció psicológica, la guspira de que nos parla Stendhal, se manifestá ab una èstreta de má que, al cap d' alguns dias, se donaren, al despedirse lo doctor. Desde aquell dia ressentiren un sentiment fins llavors, per ells, desconegut... qual resultat fou lo casament.

A 32 anys, l' Ignasia era com una flor que desfloreix y 's prepara per granar. Sense l' intervenció del senyor Pere ben segur que hauria fet com las Ponas, de vestir á Santa Catarina.

Un matrimoni ditzós com aquell no 's veu en lloch. Passaren la lluna de mel á Montserrat, á Barcelona; s' estimavan com nuvis de 20 anys, enamorats l' un de l' altre.

Establits que foren á Figueras, la parroquia del senyor metje Ferrer aumentá molt. Res los hi faltava pera ésser ditzosos.

Al cap de l' any de casats donya Ignasia cambiá de genit, se torna trista. Son marit al principi no 'n feya cas, puig diu que totas las donas son llunáticas y que llur sistema nerviós está subjecte á las influencias atractivas de la lluna. Precisament sobre d' aixó havia fet molts experiments, y 's proposava de presentar á l' Academia de Medicina una tésis relativa á eixa qüestió.

Pero quan vegé que la tristesa de sa estimada Ignasia no 's dissipava, se alarmá:

—Qué tens, Ignasia?

—Jo... res.

No pot esser.

Ella fentli un sonriure dolorós.

—Te asseguro que res tinch.

Un dia la trobá lo cap inclinat sobre un brodat entre mans que mullava ab sas llágrimas.

—Vaja! Aixó no pot anar: que 't passa? ho vuy saber... y s' agenollá devant d' ella. Allavors recolsantse sobre 'l pit de son marit, sos bras-

sos encreuhats á l' entorn de son coll.—Pere... Só una desgraciada!... Deu no 'm vol escoltar!... He fet una nóvena á Sant Joseph y un' altra á Sant Ramon!... Só de mala grana!...— Aixó te fa estar trista? deixa fer: potser ne tindrem un reguitzell.

En Pere no deya lo que 's pensava perquè ja eran los dos de massa edat

Passaren mesos, passaren anys y donya Ignasia no tenia familia; aixó fou la pena que li rosegá 'l cor y enterbolí la fecilitat de aquell matrimoni. Lo senyor Pere girá y capgirá tots sos llibres, estudiant, cercant, pera penetrar y compendrer eix misteriós fenómeno fisiológich de nostra reproducció... pero fou en vá.

Un dia donya Ignasia li digué: Pere vuy anar á Nuria.

En Pere encara que molt home de bé, com á metje era bastant despreocupat de las cosas de religió.—Ja t' ho pots treurer del cap; seré pas jo que t' hi acompanyaré.—Marit meu! serás bon minyó?—De cap manera... pero fou tant lo que insistí durant molts dias que lo senyor Pere no sols l' acompanyá á Nuria pero fins li feu ficar 'l cap á l' olla.

Quan fou ben convensuda que havia de perdre tota esperansa, tingué de resignarse. Allavors la doná á fer cofias, fassets, llensolets com si hagués d' esser mare. Las Ponas y demás amigas deyan: Sémbra que donya Ignasia te noveda que ja prepara la robeta; fins felicita van al senyor Pere que tot satisfet feya la mitja

rialla. Las germanas del Hospici ne deyan bé, puig que quan tenia lo farcellet fet las hi donava.

Durant llur estada á Figueras, lo metje Ferrer era conegut de totas las familias principals de la comarca.

Lo dia que se 'n aná establirse á Besalú, lo trobaren molt á faltar. Ara es vell y no li falta bona experiéncia. Es apreciat per tothom y sobretot per sos malalts qui per son carácter franch y jovial los hi fa oblidar sos mals. A mida que passen anys creix sa bona humor; sempre 'n té una qu' altra per contar.

Los Ferrers s' han fet vells. Fa anys que viuhén á Besalú. Ell no vol visitar gayre y encara menos de nits. Sols s' aixeca per las familias amigas que visita, com las Ponas y los Zacarias.

Ella encara que vella continua fent llensolets y fassets de criatura, es la sola vera alegría que té en aquest mon, que li dona un reflexo d' ilusió maternal. Quant te lo farcellet fet ella mateixa lo porta á l' hospici; la mare superiora li entrega una criatura; ella l' assenta en una cadira baixa, se la posa á la falda, la despulla, la petoneja, la torna á vestir ab la robeta nova que li porta... A tots aquells angelets los estima com si fossen seus... Quin cor de mare! quin afecte!... quin amor!...

No, lo cor de la dona no s' envelleix may, ben diferent del nostre que ab las arrugas de la vellea 's torna tot pansit.

Ella pensa ab lo cor, nosaltres ab lo cap.

Quan en lo Paradís terrenal Deu creá Eva, al treurer la costella d' Adam ben segur que feu seguir un bon tros de son cor. Per xó en ella li sobra lo que al home li falta.

La vida de la dona es tota d' afecte, abnegació y sacrifici. L' amor que domina en ella es l' amor maternal; sobrepuja tots los demés; es l' únich constant, verdader... Com que Deu l' ha feta pera esser mere... Que desgraciada la dona que no pot cumplir sa sagrada missió! Veu fugir los somnis daurats de sa juvenesa... es la flor que exhala en plena florida son aromátich perfúm; sospira per lo desitjat pol'len que li ha de portar lo capritxosa abella... desfloréix, tanca en son calser son pur aroma, sas ilusions, son amor... sas petals cauhen mustidas, se seca y no grana!...

III

LOS ZACARIAS

Los dias de bon temps, al arribar á Besalú, lo peix de Rosas, Cadaqués, La Selva y Llansá, la pescatería es tot barullo y confusió de crits, empentas de criadas, senyoras y menestralas ab llur cistell de compra sota 'l bras en mitj dels peixaters que arriban y descarregan las canastres plenas de peix posat entre fullas de col arruixadas; casi no s' hi pot circular...

Sardina que velluga! que velluga!... cridan las peixateras... llus de palangre encara viu!... tú noya!... Vosté! comprim aquest nero!... —Los congres son encara vius y las llagostas botan de la canasta.—Senyor Zacarías!... miri li guardo aquets rogerets!... no mes á dos ralets!... á dos ralets!...—Quin espignet las donas del peix!... un s' ha de tapar las orellas. Lo senyor Zacarías no porta cap cabasset, se treu lo mocador blau de la butxaca, hi estén duas fullas de col, y posa los rogerets; al sortir compra á la porta de la pescateria dos quartos de creixens y apit bort que fica dins lo mocador, s' en va tot satisfet á casa seva, carrer de Vila-bertran, pis tercer, y entrega lo peix á la Tuyas, sa criada.

No 's creguin que 'l senyor Zacarías fassi aixó per necessitat, no tal; es un ver gastrónomo y li agrada molt lo peix.

Desde que un dia la Tuyas li portá un llobarro un poch estantís, may mes s' en volgué fiar. Cada matí, al sortir de missa de 10 compareix á la pescateria; totas las peixateras lo coneixen y 'l cridan, oferintli lo millor peix que tenen, puig no regateja may; fa un passeig pel mercat, ensumant á dreta y esquerra per si troba un bossí bó.

Quan sent á tocar las 12—éll ne diu las pias-dosas—al campanar de l' iglesia de Sant Pere, se deixa caurer á casa seva pera posarse á taula. Mentres menja la escudella y carn d' olla, la Tuyas fa fregir los rogerets que xiulan y se

reblincan dins la paella de tan frescos; se 'ls menja á crema dent ab l' ensiam de creixens y apit bort. A taula no vol got; quant lo vi es bó diu que sols se pot savorejar ab lo xerrich del porró refrescat dins la galleda. Quan es ben fartet s' empatriarca en una cadira de brassos, fuma un cigarret ab beatitut seguint ab la mirada las volutas del fum que 's pert dalt lo sostre, é insensiblement s' adorm.

La mitj diada dura no mes una hora. A las dos entra en sa cambra, treu d' un armari estisoras, aliquetas, pinzells, cola y pastetas y se posa á retallar paper y cartró. Fa capsetas, creus, medallons; quadrets ab cartró y paper daurat, platejat, de tots colors. Es molt trassut.

Ho fá per afició, per entretenirse; no creguin que sia pera guanyarse la vida: lo senyor Zacarías ha fet una fortuneta venent betas y fils.

Fa alguns anys que cedí sa botiga y ara viu de renda. Te 58 anys, petit, groixut, cara rodona de pá fresch, sense pel, fesomia riallera de bonatxás, de bon Jan.

Sol portar una levita de llarchs faldons que conté duas fondas butxacas d' ahont surt sempre lo corn d' un mocador blau, de quadrets rogenchs. Li serveixen pera posarhi tota mena de cosas, fins de vegadas lo peix que compra.

Sa vida es regulada com un rellotge; á las 10 en punt s' en va al llit. No surt gayre á las nits, si surt es per anar á cá las Ponas ó á cá 'n Ferrer hont de vegadas los dias de festa fan la lotería á un céntim lo cartró.

Lo senyor Zacarías ha passat los anys de sa joventut dormint sobre 'l taulell de la botiga, treballant com un negre per l' afany de guanyar alguns cuartos. No es estrany que may hagi pensat á acomodar-se, á cercar muller. Als 45 anys vengué sa botiga, realisá los crédits que tenia, comprá paper, y avuy te per viurer y casi li sobra.

Una de las causas que l' impediren casarse fou la criada que 'l servia; havia pres tal imperi sobre d' éll, se donava tants ayres de mestressa que per obtenir pau no gosava fer valguer sa autoritat d' amo. La Tuyas no obstant es una bona dona; te 55 anys; fa deu anys que 'l serveix. Se considera com una majordona de rector de poble.

Las Ponas al principi l' agasajavan molt; pero ab llur fatxa y veu masculina no li inspiravan cap dels sentiments que inspira la dona al home.

Ab tot y aixó lo senyor Zacarías reconeixia la necessitat de pendrer muller.

Veya arribar la vellesa ab sas maluras; volia una dona que 'l cuydés, que li fes conversa. Pero ¿y trobar?... aixó era lo mes difícil. Sols una de las Ponas, ó bé la Rufina, nevoda del frare mercenari, podian fer per éll. Es probable que s' hagués quedat solter tota sa vida sense una circumstancia prou original deguda al senyor metge Ferrer.

Un dia que á cá las Ponas celebravan lo Sant de la Tomasa, la Rufina fou convidada

ab son oncle lo frare. Lo senyor Pere y donya Ignasia eran també convidats. Lo dinar fou molt alegre, animat per la presència del senyor Zacarías qui com á vell fedrí sempre feya bojejar lo cor de las cinch donzellas.

La Rufina era una segona edició de las Ponas, poch afavorida com ellas. Havia suspirat en va pel matrimoni. Vivía resignada al costat de son oncle, encomanantse á Deu. Era flor espigada sense poguer granar. Tenia 45 anys; molt amiga de las Ponas.

A postres, lo senyor Pere sempre de gresca, digué:

—Vosté, Zacarías, qué pensa fer? Está determinat á quedarse solter tota sa vida? Aixó no li convé. Fassi com jo; entri á la confraría.

—Vosté 'm fa riurer... y trobar?

Las cinch donzellas baixaren los ulls, posantse sérias.

—Aixó no es cap rahó. ¿Me vol deixar fer?

—No veu que ja só massa vell.

—Fugi!... l' home no es may vell; no es veritat Ignasia?

—Ja que tu ho dius...

—Donchs déixim fer y veurá que bé 'n surtirá.

—Vosté, Sr. Pere, es molt plaga; pero si va de sério ja desd' are li dono poders.

Eixa conversa, devant las Ponas y la Rufina, las feu tornar rojas. Lo dinar s' acabá ab molta serietat.

Passáren alguns dias. Lo metge ja no pensa-

va més ab lo que havia promés, quan una tarde se li presentá á son despaig lo senyor Zacarías.

—Ah! es vosté. Assentis ¿Com estém de salut?

—Be, per ara..

—Donchs, com ho tenim? Que 'm conta de nou?

—Jo li dire... Sab alló del casori?... Vol jugar que no se 'n ha recordat?

—No me 'n he agut de recordar!... Vaya!... Pero ho creuria que 'm trobo en grave compromís?

—Digui.

—Es lo cas que las quatre Ponas y la Rufina lo volen.

—Ja es prou peliagut.

—Vosté no té cap preferencia?

—Jo li diré: son donas... A la meva edat cal mirar prim... Ja convinch que 's un bossí dur de rosegar; pero qui 's nega no mira quina aygua beu. Francament, no crech tenir cap preferencia.

—Donchs fem una cosa: tirem á pallas curtas.

Aixís ho féren, y la Rufina fou la que surtí ab la palla més curta.

Un mes després fou la muller del senyor Zacarías.

Lo matrimoni fou ben acertat. Los dos de edat, may la senyora Rufina podía esperansar de tenir familia. La Tuyas, encara que acostumada á fer de mestressa, resigná sos poders á

la senyora Rufina, lo que proba que te bon cor y no 's deixá dominar per la superbia tant natural en la majordona que ha manat deu anys durant lo celibat del senyor Zacarías.

Las costums de la casa son las mateixas abuy que en los primers de casats. S' estiman molt; may se veu l' un, sense d' altre; la gent del barri 'ls hi diuhen; en Grau y l' Eulari. Ella baixa, rodona, grasseta. Desde qu' es casada li han surtit á la barba y sobre 'l llabi una munió de pels blanchs y castanys prou llarchs, lo qual li dona á primera vista cara de mal génit; pero créguin qu' es bona dona, de cor y bondat.

Los dos son gent d' iglesia, de confrarias y obras de beneficencia. L' únich defecte que se li coneix á la senyora Rufina; si tota vegada es defecte, es la déria de fer casaments. Quan tracta d' eixa cuestió ab sos amichs, se fa pesada de massa enrahonar; es una vera manía. Lo cás es que tots los casaments embastats se li desfan; aixó li fa pena; es l' únich mal de cap que té.

Al senyor Zacarías cada dia se 'l veu pel matí ab son bastonet recorrent la pescatería y lo mercat; es sa costúm. D' algun temps en aquesta part s' ha tornat molt desmemoriat.

Un diumenge al vespre, los Zacarías vestits de festa, ell ab sa llarga levita y tarot, ella ab son xal de crespó y mantellina, anáren á passar la vetllada á casa las Ponas. Jugavan á lá lotería. Tots los amichs de la casa s' hi trobavan:

los Ferrers, l' oncle frare y duas vehinas més. Quan tots foren assentats al entorn de la taula ab los cartrons al devant, comensá la Cisa que tirava las bolas: lo primer... Esperis una miqueta, digué l' Ignasia... Pere dona 'm grans de blat de moro... Cisa no vagi de pressa... Lo primer... hi sou tots?... 31... 40... Sant Joseph... —Qué vol dir? pregunta en Zacarías. —Home es 19 de Mars... La destral... —Si no canta millor, Cisa, deixaré de marcar; ja m' han passat dos números digué la Rufina... 45... 80... Remeni, Cisa, remeni... 4... Terna, digué la Rafela, arreplegant sis grans de blat de moro qme representavan céntims.

Lo senyor Pere assentat al costat del senyor Zacarías feya rato que ensumava tot arrufant lo nas. A mossen Jaume alguna cosa també li passava, puig prenia polvo sobre polvo... 17... 3... lo punt de las donas... ¿Quín es? Tretze, home, tretze!... Com lo senyor Pere continuava arrufant lo nas, las Ponas se donáren per entesas; donáren la culpa al Xelin que dormía á sobre una cadira; lo portáren al menjador fentlo acotxar sobre una estora... 10... 2... Fora 'l gos la fetor continuava... 51... 8... Aixó es inaguantable, digué lo senyor Pere, aixecantse de la cadira. Tots s' aixecáren, regirant los mobles, mirant ab lo llum sota la taula... Le fetor semblava dimanar del senyor Zacarías. Al últim, no poguent mes aguantar, lo senyor Pere se 'l mirá de fit á fit, lo prengué pels brassos: home! palpis! registris!... Lo sen-

yor Zacarías tot astorat se ficá las mans á las butxacas de sa llarga levita y ne tragué un bulto embolicat ab paper... era una guatlla que havia comprat al mercat passat, feya cinch dias... se la havia oblidada dins la butxaca!... Quín apuro!... La Rufina tota avergonyida, pretextá tenir migranya, agafá 'l bras de son marit y després de saludar se despediren de la tertulia. Arribá á casa molt enfadada, diguent á son marit: ja 't pots despedir de la levita ab faldons; acabarian per dirte en Butxacas; ja no 'l veurás més; demá la donaré al hortolá de can Desplá, ab ton tarot, pera fer fugir los pardals... Lo senyor Zacarías molt avergonyit se callá, puig conegué que tenia culpa.

Los Zacarías son coneguts de tot lo barri; quan surten á passeig tothom los hi dona 'l Deu los guard'; puig son gent de bé que fan caritat y estiman al pobre.

Ell sempre s' entreté fent capsas de cartró. L' altre dia regalá á mossen Jaume un sepulcre de vidre y paper primorosament fet.

Ella com més vella 's fa més li creix l' afany de volguer casar la gent. Quan té la ditxa de fer un casament, no 's posseheix d' alegria. Fa com la mosca del carro de la faula, pero tant se val; es convidada al casament ab son marit; may falta á fer un bon regalo als núvis; la fan padrina... ja n' es de sis criaturas... Pobre senyora Rufina!... Si es tan dona de bé!...

IV

LOS COSMES

A la tertulia de las Ponas solia anarhi un senyor molt original; era un tipo. No se li ve-ya gayre, no mes per las festas anyals; puig es apotecari y no pot deixar la botiga. Es d' edat, viudo, un poch geperut de tant de picá 'l mortar pera fer pegats y unguens. Passa sa vida assentat en una cadira de brassos ab respatllet de cuyro, darrera lo taulell. Sa botiga fa la admiració dels arqueólechs per sos pots que contan centurias, ramejats de flors blavencas de lo més eapritxós, joyas cerámicas del sigle xvi. Al fons de la botiga y dintre una capelleta dalt del sostre, s' hi veuhen dos sants: Sant Cosme y Sant Damiá, patrons dels metges y apotecaris; al mostrador, en mitj de pots, bufetas de gutaperxa; xeringas, capsetas, canonets, duas grans bolas de vidre plenas d' un líquit vermell y blau que á la nit fan la admiració de la maynada del carrer. Li diuhen lo senyor Cosme. Sa vida es misteriosa; viu sol; se fa la cuyna, te un fogó á l' arrera botiga; una dona vella del carrer li fa las feynas, li renta la roba, li escombra 'l pis. Desde que va perdre la seva muller que porta eixa vida retirada. Sols lo metge Ferrer ab son carácter jovial lo treu de sa apartia.

Los Cosmes son apotecaris de pare á fill des-

de molts anys, coneguts y apreciats de tota la comarca del Fluviá. Lo senyor Cosme, lo pare, era un sabi. Ab las nocions de botánica que havia adquirit en sos estudis, s'havía dedicat á las plantas medicinals que coneixía millor que cap herbolari. Los pagesos no necessitavan metge, sabian que 'l senyor Cosme los hi donaria las herbas que 'ls havian de curar á ells y llur bestiar.

La botiga dels Cosmes posseheix un elixir compost de plantas aromáticas medicinals, cullidas á la montanya, que te molta anomenada: fou compost per un besavi de la familia; es estomacal y fa pahir. Además lo senyor Cosme fa un bálsam pera curar talls y nafras que fa miracles. Quan lo volgué batejar no sabia quin nom donarli. Lo metge Ferrer, sempre de gresca, li digué: ja que vos diheu Cosme digauli bálsam cosmétich, y aixís fou. Pero quan n' enviava remesas als apotecaris d' Olot, Figueras y Banyolas, li tornavan dihentli que no volian ungüent de barber. Allavors, al contar al senyor Pere la confusió en que 's trobava. li digué lo metge: ja que no vol que 's diga ungüent cosmétich, díguili cósmich, ja que de totas maneras te que portar son nom; y aixís s' anomená; pero 'ls apotecaris y envejosos l' anomenan ungüent cómich, com si fos permés burlarse d' un remey que feya tan de bé.

En sos estudis botánichs lo senyor Cosme ha fet una observació per cert molt singular que dona gust sentirli explicar: La Providencia,

mostra bona mare, deya, ha posat en la naturalesa lo remey al costat del mal. Estich ben segur que la ciencia terapéutica vegetal, en son avens, trobará en las plantas remeys pera gurir totas las malalties que afectan l' humanitat. Observeu una cosa: las plantas que curan las feridas de sageta, tenen la fulla de forma de púa de sageta, y entre moltas nos citá lo fulla de la sarsaparrella. Las feridas de llansa tenen las plantas que las curan figura de ferro de llansa; y aixís per l' estil. Es teoria trobada per ell en sas llargas meditacions, darrera 'l taulell, assentat en sa cadira de brassos, rodejat de llibres de pergamí que tractan de remeys que curan las malalties.

Sa botiga es sos amors; no s' en mou may. Ab quin afany frega y respalla aquells pots venerables, que en lletras góticas blavencas portan lo nom de la droga que contenen. Sobre 'l taulell molt net, hi té dos parells de balansas sempre lluhentas; la mes petita es posada sota campana de vidre; sembla una juguina. Lo dia de Sant Cosme y Sant Damiá fa cremar una llantieta que penja del sostre devant de la capelleta.

Es l' únich dia que 's permet fer venir una cuynera per animar lo dinar ahont lo senyor Pere y lo senyor Zacarías son sempre convidats.

Además de son gran afecte per las plantas lo senyor Cosme es molt aficionat á tenir aucells engaviats quals gávias son penjadas ab un clau

á la galeria de darrera sa casa que dona al jardinet; hi té una cardina, un verdúm, un gafarró y un pinsá; en un recó de la galeria una cria de canaris. S' havia empenyat en volguer criar rossinyols; pero, á pesar de las precaucions que prenia á l' hivern se li morian. Criava un merlot que havia comprat á un sabater que xiulava la Marsellesa, es dir los primers compassos perquè á lo millor acabava per un xiulet agut que se sentia de tot lo carrer.

En lo jardinet no hi te cap flor sino plantas medicinals de tota mena, donsell, ruda, malva, scrofularias, fonolls, menta; lo que feya dir al senyor Zacarias que era mes cementeri que jardí.

No se posá al cap la bona dona de 'n Zacarias, la Rufina, de volguerlo casar!... Es idea que fa temps la barrinava. Comensá á tirar sospans. De cap manera volgué ráurer ab las Ponas, puig que se 'n havia enportat massa xascos. Lo senyor Cosme tenia allavors 60 anys; necessitava una dona de 50.

En lo carrer de Banyolas vivia una beata, viudá d' un comandant retirat qual viudedat li sufia per viurer. Es amiga de la Rufina, molt dona d' iglesia, té uns 50 anys y los porta molt bé. Se diu Madrona.

Un dia, al surtir de sermó, la Rufina aná á pendre xocolata á casa sa amiga. Parlaren del sermó que precisament havia versat sobre 'l matrimoni.

—Quín predicador mes eloqüent! digué la

Madrona; nos ha dit unas veritats irrefutables... Al escoltarlo me semblava encara trobarmhi. Pobre Feliu! al pérdrel ho he perdut tot!... una dona sense l' home es com una aucella sense parella. sense niu; va mitj perduda en eixa vall de llágrimas... pero á la voluntat de Deu que nos dona la santa resignació!... Vosté, Rufina, té en Zacarías que la fa felís... Ah! Rufina, al pensarhi me venen las llágrimas als ulls!...—y ab lo mocador s' aixugá una llagrimeta que li lliscava galta avall.

—Madrona la compadeixo pero sápigá que no hi ha pena que no tinga son consol. Vosté podria encar mereixer y fer la felicitat d' un altre home.

—Ah! nó, no, Rufina; la imatge d' en Feliu está gravada dins mon cor! May l' oblidaré! Deu me lo ha prés cap altre home lo podria reemplaçar! Fa quatre anys que morí... me sembla qu' era ahir... tant que jo l' estimava!... y éll tant bondadós! .. tant carinyós!... Ay! Feliu meu! Deu nos ha separat pero nostres cors son y serán units per sempre!—y se posá á plorar de debó.

—Madrona, cregui que comprench son plany... Ah! si vosté volia!... no li faltaria un home que l' estimaria com la estimava en Feliu .. que tindria totas las qualitats pera ferla ditxosa... eix home jo 'l conech.

—No, Rufina, no!... may més!—y aixugant sas llágrimas tot ploriquejant;—Se podria saber qui es?...

Qué impenetrable es lo cor de la dona! Com explicar eixos sentiments oposats! En mitj de son desconsol, la imatge tant viva del sér estimat qu' ha perdut s' esborra instantáneament, y com en cuadro disolvent li apareix un sér desconegut que l' impressiona, que reanima la flama vacil·lant de la mariposa. En totas las edats lo cor de la dona es lo mateix; lo desconsol en eix mon terrenal no pot durar sempre; la pena mes forta y durable es, per una mare, la pérdua de sos fills; cap de las altres deixa en son cor tan fonda ferida.

La senyora Rufina li digué: Demá ne tornarém á parlar y li faré coneixer.

—No creguí, Rufina, que per xó no deixi de pensar ab en Feliu; ay! nó... Feliu meu!... pero en la meva posició veig que un home me convé... pero l' adverteixo que ha d' esser un segon Feliu.

La senyora Rufina se posá la mantellina; se feren una abrassada, y tota contenta se despedí de sa amiga.

L' endemá, á las deu del matí que era la hora que lo senyor Cosme donava menjar als aucells, se presentá á la botiga, la senyora Rufina, pera comprar una onsa de sucre cándi. L' apotecari deixá la espátula y unguent del morter.

—Bon dias tinga, senyor Cosme.

—Deu la quart, senyora Rufina. Qué se li ofereix?... Com está en Zacariás?

—Bé, per ara.

—Ja ho crech: si tothom tingués la salut de vostés me moriria de gana.

—Sab per qué tenim salut y vivim contents y alegres?

—No... digui.

—Perque som casats. La salut y l' ben estar se troban sols en lo matrimoni.

—Té moltíssima rahó, puig que desde que só viudo que tinch poagre.

—Donchs ¿per qué no 's torna á casar?

—Senyora Rufina, una vegada y no més. Una dona com la meva Angeleta no 's pot reemplaçar. Diuhen que lo matrimoni es una rifa; donchs jo havia tret un número dels grossos: qui hi juga duas vegadas pert tot lo guanyat.

—Home no digui aixó.

—No ho tinch de dir! ahont vol que trobés una altra Angeleta? Vosté que l' ha coneguda recordis lo que era bona; valia tots los diners: bona esposa, bona mestressa... nos estimavam tant com los primers dias de casats. No, no, no 'n vuy cap més. Sápiga que tinch lo recort de l' Angeleta aquí—senyalant son cor—que may mes l' oblidare.

—Ja ho crech; aixó proba los bons sentiments de vosté.

—Si senyora: l' Angeleta era per mi no sols una esposa pero també una amiga que me guiava per sos bons consells, que animava ma vida, que me feya felís. Ara visch sol, aislat en mitj de mos pots y aucells que son mon únich consol y alegria.

—Está bé; pero ¿vol que li digui? .

—Digui.

—Senyor Cosme, vosté sab que ab en Zacarías li volem be, que li tenim un ver afecte de bona amistat; donchs, encara ahir mon marit me deya: te recordas com nos várem casar? degué la ditxa d'esser ton espós á la palla curta... mes son cosas portadas per Deu, puig que seria difícil trobar un matrimoni tant ditxós com lo nostre. En Zacarías també pensaba com vosté, també trobava peliagut lo pendrer muller; vegi ara si se 'n penedeix. Donchs per vosté ha d'esser lo mateix. Comprench, aprécio los bons recorts que li ha deixat l'Angeleta; pero vosté no pot viurer aixís; necessita una dona com lo pá que menja si no vol morir en un recó d'hospital per no tenir ningú que 'l cuydi á la vellesa que tant se va apropant. Si me vol deixar fer... potser l'haja ja trobada...

—Senyora Rufina no insisteixi, es inútil: lo cambiar de vida y de costúms seria ma mort. Li agraeixo sas bonas intencions; no m'en parli mes.

Lo senyor Cosme entregá á la Rufina l'onsa de sucre cándi. Ans d'anarsen: deixim veurer los aucells que sento á refilar.—Anaren á la galéria. Doná morró al canari y una fulla d'escarola al verdúm, s'extasiant devant lo cantar del rossinyol que ab son espignet dominava tot l'orquesta.

Al despedirse: no 'm tinch pas per vensuda, li digué rient.

Siguent al carrer, al trencar per la plassa del Grá, girá lo cap, vegé al senyor Cosme que la seguia ab sa mirada tot gratantse l' orella.

La senyora Madrona, l' endemá passat de la conversa que havia tingut ab la Rufina, ja no pogué esperar mes, aná á casa seva.

Trobá en Zacarías que feya capsetas de cartró pera regalar á son amich en Cosme; havian de servir pera nius de la cria de canaris. La Rufina la feu entrar en sa cambra. Després de tancada la porta ab clau, li digué.

—Madrona! Vosté sab que só per vosté una bona amiga que sols vol sa ditxa y ben estar, donchs... clar. . m' apar que sa mitja taronja ha d' esser lo senyor Cosme.

—Ay!... un viudo!...

—Y donchs que vol esperansar, ¿no ho es vosté també?

—Sí, te rahó.

—Lo senyor Cosme es un home de bé y encara que un poch original, ha de fer una dona felís. Pero, ha de compendre que no puch jo sola portar á cap nostre propósit, vosté s' ha de ajudar. Lo senyor Cosme está previngut, está tot mitj embastat; falta sols una empena pera deixarse caurer. No li dich mes.

En aixó la Rufina s' enganyava; pero era tant son desitj de fer casoris, que prenia las ganas per realitats.

Convingueren en que l' endemá, acompañadas d' en Zacarías; portarian las capsetas al senyor Cosme.

Las dos ben repimpolladas, á brasset del senyor Zacarías, entraren á la botiga.

Lo senyor Cosme estava absorvit en la lectura del códex; s'aixecá, saludá ab amabilitat las senyoras y encaixá ab en Zacarías.

—Séguin... volen que passém á la galería?... Vinguin, vinguin.—Admiraren los aucells refilant que donava gust.

Zacarias. Aquí te las capsetas per la cria de canaris; hi farán llur niu.

Cosme. Zacarías, tóquila: es vosté un home que val tots los demés, tot ho sab fer; li dono las gracias.

Z. Sab, m' entretinch, es una distracció; jo sol m' ho he aprés; això no es res; tothom ho sab fer. Lo que tindria d' haver vist es lo sepulcre que vaig regalar á l' oncle frare; alló si que té mérit.

Rufina. Digui, senyor Cosme, ¿com explica aixó de que eixas capsetas serán los nius del canaris!

C. Res de més senzill: las penjaré al voltant de la gavia ahont tiraré plomas y cotó fluix que los canaris arreplegarán pera posar dins lo niu perquè sia ben tou, hi faran los ous y la femella los coará.

R. Quin ínstint! Quina intel·ligencia! Las bestias nos ensenyan lo que tenim de fer.

C. Qué vol dir?

R. Está clar; nos ensenyan á buscar parella y á fer lo niu; no es veritat Zacarías?

Z. Aixís ho veig.

R. Aprengui, senyor Cosme.

C. Senyora, no sé lo que vol dir.

R. Vaja! no fassi 'l desentés. Recordis de la conversa d'ahir.

C. La senyora Madrona, sa amiga, me dispensará,—dirigintse ab ella:—Figuris que la Rufina s'ha empenyada en ferme casar... un viudo com jo... vell, lliure, independent... Quin disbarat? ¿No es veritat?

La Madrona baixá los ulls, tornantse roja.

Madrona. Vosté dirá.

C. Com! Vosté dirá?... Que no dich prou?... Ahont es la dona que 'm voldria?

Z. Aixó no es cap rahó: jo deya lo mateix que vosté. Quant un está resolt á péndrer muller las donas no fan falta. Per acertarho fassa com jo, á pallas curtas, ó be digui: cesta ballesta 'l cor me diu de pendre aquesta.

C. Bé, bé; ja m'hi pensaré. Lo qu'es per ara no 'n tinch cap ganas. Me tan riure los casats; los hi sembla que lo casori per un viudo es com bufar y fer ampollas. No 's figuran que los recorts de la esposa perduda son inoblidables, que los tenim gravats en lo mes fondo del cor, ó si nó, que ho diga la senyora Madrona.

M. Ay! Senyor Cosme! no 'ls remogui aqueixos recorts!... Al pensar ab mon estimat Feliu ja me venen las llágrimas als ulls!... si, te moltíssima rahó—y molt compungida—no 's poden may oblidar!

R. Estich ab vostés; pero eix dolor no pot esser etern. Jo estimo molt á Zacarías, pero

si 'l perdés me conformaria als desiguis de Deu y faria sa santa voluntat.

Z. Lo mateix faria jo.

R. Es á dir que 't tornarias casar!...

Z. Jo no dich aixó si nó que seria lo que Deu voldria.

En aixó s' aixecaren y prengueren comiat del senyor Cosme.

Dos dias després la Rufina entrá en la farmacia pera comprar aygua naf.

C. Qui tenen de malalt?

R. No es pas per mi, es per la senyora Madrona que de resultas de la conversa d' ans d' ahir se troba molt afectada y nerviosa.

C. Pobre senyora!

R. Si vosté 'n té la culpa.

C. Com?... jo...

R. Sí, vosté li feu recordar son Feliu... Sab que 'm deya: no sé lo que li trobo... pero al parlar de sa esposa me feu ressentir una impressió de dolorosa simpatía; se coneix que te bon cor y faria una dona felís.

C. Donchs á mi m' ha produït lo mateix... pobre senyora!...

R. Escolti, senyor Cosme, reflexioni, es una amiga que li parla ab tota sinceritat: la Madrona es una dona que pot fer sa felicitat, com vosté pot fer la seva. Cregui que Deu l' ha destinada á esser sa mitja taronja, vosté no pot continuar ab eixa vida agitada, sense estimació, sense afecte: necessita una altra Angeleta com ella un altre Feliu.

C. Però, senyora...

R. Res, ni una paraula... diguim no més si ó no.

C. M' hi tinch de pensar... Vosté deu comprendre...

R. Res comprench; ni te que pensarhi. Me vol deixar fer?

C. Quina dona es vosté!... fassi!...

R. Permeti, senyor Cosme, que li estrenyi la ma: vosté val més or que no pesa.

Quina satisfacció! Quina alegria la Rufina! Se 'n aná corrents á participarho á la Madrona, als Ferrers, á las Ponas. Tots anaren á felicitar al senyor Cosme. Tots assistiren al casament que fou molt lluhit, sols la festa fou turbada per los esquellots que 'ls hi feren la gent del carrer que duraren fins á mitja nit.

Los Cosmes avuy dia son dels tertulians mes assiduos de cá las Ponas; no hi faltan may los dias de festa pera jugar á la loteria. Una sola cosa perturba la satisfacció de la Rufina que ha fet lo casament... es lo no tenir cap esperansa de poguer esser padrina... Com que la Madrona es flor espigada que no grana!...

DOS SUROS CÉLEBRES

Un encara viu; l'altre fa alguns anys qu'ha sigut arrabassat.

Son coneguts per lo suro del *Consell* y lo suro dels *Penjats*.

Lo primer es un gegant que domina la serrallada de Comunera, estribació dels Pirineus que devalla de Recaséns y 's dirigeix envers Campmany, cap al plá, als marges del riu Llobregat; serra emboscada de suredas, amatarradas de bruchs, argelagas, gatosas y estépas.

Li diuhen l' Avi; está plantat en mitj de macisas rocas graníticas; sas arrels poderosas, escatosas, molsudas, s'han obert pás en mitj del rocám esberlantlo, absorvintlo, pegantse en ell com colossals tentáculs de pop; s'estenen serpejant, ficantse en las esquerdas de la penya, surtint més enllá, á 10 metres de la soca, encrostadas, bonyegudas, peladas, reblincadas, mitj corsecadas, pero arrapantse ab forsa y vi-

gor. Llur saba barrejada ab lo detritus de la fullaraca podrida dona naixensa á poms de bolets llafiscosos, excreixencias de la miseria, de la pobresa, que precedeixen la mort.

Lo suro del Consell es lo patriarca venerable de nostras suredas pyrenaicas; conta més de 300 anys d' existencia; sa soca té dos metres de diámetre; es touhada, formant espayosa cabora socorrada, ennegrida pel fum del toch que hi sol fer lo llenyater, á l' hivern, en los dias de torb. Té una llúpia colossal enconcada á sa part superior, hont s' hi forma nn toll d' aygua de pluja y terror; la folla vegetació se 'n ha apoderat, y á la primavera es un jardinet de verdor d' ahont penjan euras, romagueras, córretjolas; es lo palau d' estiu del gafarró que cada any hi sol fer niu.

Pobre avi! ja ha arribat á la decrepitud! Sas brancas avans tant ufanosas, ab llur fullám tant vert, hont se ombrejava lo pastor ab tot son remat, son ara corcadas, torsudas, barbudas de grisa y llarga inolsa, esqueixadas per las tormentas, corsecadas, casi sense fullas. Quan se mira de lluny al entrellusca, sa silueta sobresurt al horisont com un monstre espantós que té enlayrats sos negres brassos altívols y rabassuts; sembla volguer amenassar lo cel...

Ah! si nos pogués contar sa vida atzarosa en mitj de la bonansa, dels llamps y dels uracáns!... los aucells que s' han reposat demunt sas brancas refilant llur cant d' amor! las niaradas d' aucellets qu' há protegit ab tendresa!

los sospirs d' amor de la pastora sentada al peu de la soca, demunt la penya ombrejada per son fullám! los ays planyívols en mitj de la tormenta y feridas del llamp! .. Ara se li acaba la vida, més no l' orgull: li sembla encara ésser lo gegant del bosch, lo dominador de la encontrada... arronsa encara las cellas y 's mira ab menyspreu la verda juvenesa que lo ventíjol fa joguinejar al seu entorn. La vellesa l' ha fet tornar injust, mal humorat. Veu arribar la fi dels seus dias ab recansa, y cada brancada que li roba 'l corch aumenta sa tristesa y son desespero. Sí; té motius d' ésser encara orgullós per lo que ha sigut al recordar sa riquesa.

Cada dotze anys, al Agost, veyá arribar la colla dels peladors, armats de barras y destrals, seguits de las arreplegadoras y traginers ab llurs matxos. Dos s' enfilan per las brancas; los altres á la soca que ratllan de dalt á baix. Las planxas de suro cauhen á terra ab estrépit, suro superior, trefí, de primera classe, per taps de xampany. Es treball cansat que dura tota la matinada... hi ha tant branqueig! y la soca es tant groixuda!... Quan cau lo darrer parrach hi ha un crit d' alegría y un cop de botella... se sent á xerricar los que son dalt las brancas, refilan com passarells.

L' Aví ha donat lo mellor que tenia, l' abrigall que 'l guardava del fret; la saba plora á dolls, vessa llágrimas amargas; s' ha quedat nú, escorxat, sangonós; dotze anys necessitará per vestirse.

. . .

Pobre vell! ara ja no es bó per res; sa pela no serveix; ningú la vol, ademés que no tindria prou saba... d' ahont li ha de venir!... tot ell s' ha cubert d' una pela gruixuda, grisa, verdosa, vellutada, molsuda, que serveix d' alberch á un mon de vida, á mils y mils insectes grans y petits, microscópichs, que hi tenen llurs palaus, llurs families, que se nodreixen de sa substancia polsosa, desde lo banyaricart fins als insectes microscópichs, fins als estols innumerables dels infinitament petits.

Lo banyaricart (*Macrodonia cervicornis*.—*Coleopteros*) es un escarbat molt grós poderosament armat; té dos mandíbules com las banyas d' un cervo que li serveixen de serra y d' estenallas. Tot ell es cubert de ferro com un caballer de la Edat mitjana; sa forsa es colossal: quan enclou un dit ab sas serras fa rajar sanch. Tria l' escorxa dels suros vells pera preparar sa cambra mortuoria. Ab sas mandíbules d' acer afiladas s' obra una cova fonda, l' atravessa de part á part; arriba al derme, al liber, al cor de la soca y s' hi construheix sa lúgubre cabora esperant sa transformació en falena, en papalló nocturne molt grós que porta com un cap de mort á l' esquena.

Lo banyaricart fa al suro una nafra horrosa que ben sovint li causa la mort.

Després d' ell ve lo terrible himenóptero, lo

rebeixí, (*lyda sylvatica*) formiga petita, d' un negre castany, verinosa, rabiosa, que defensa sa casa com un lleó, clavant sas mandíbules al enemich imprudent que hi vol penetrar. Rosega, serra la pela del suro, cercant las parts més touhas pera ferne son palau y allotjarhi sa nombrosa familia. Dins lo gruix de la escorxa forada túnels, grutas, salons, graners, dormitoris, hont dorman llurs lárvas cuydadas y vigiladas ab amor per las obreras. Son las formigas qual acit es més corrosiu.

L' uracá podrá arrabassar lo suro, deixantlo estés sobre 'l penyám; pero ans de consumirse, á cuantas generacions de insectes haurá donat vida!... La naturalesa 's riu de la mort... per ella la mort es la vida.

Al morir y pudrirse lo gegant arborescent, la ventada s' emportará sa pols ab los milions de gèrmens de vida que contenia.

* * *

Lo suro del Consell té recorts històrichs que l' honran molt. Al sigle passat y de temps més remot, la gent dels pobles de Cantallops, Campmany, Sant Climent y Espolla s' aplegavan sota la seva ombra, sentats demunt las penyas de son voltant pera tenir consell y tractar dels assumptos més interessants de la comarca. Per xó li diuhen *lo suro del Consell*.

Eixas reunions ocultas dins la boscúria se tingueren sobretot durant la guerra de la Inde-

pendencia, pera organisar la defensa del país. Hi assistian ab la escopeta ó trabuch amagat sota la manta, y Deu sab los gabatxos qu' anaren de pernas enlayre al passar los convoys en aquells congostos emboscats de nostra frontera.

Lo suro del Consell pertany al autor de aquest escrit, y tant com viurá ja poden estar ben certs que será respectat y venerat fins que la mort l' ajagui pera sempre. Pobre avi! no faltava més!... Un dia lo carboner ja tenia la destral alsada; arribí á temps pera salvarlo.— Que anau á fer! home despiedat... inhumá, sense cor! gardeuvos de tocar aquest arbre!... lo gegant de nostres boscos!... lo suro del Consell!... Ab sa cara enmascarada me mirava atónit, sorprés, dubtant ben bé en aquell moment de mon cabal judici... Quin sentiment n' haguera jo tingut!..,

Lo suro dels Penjats no té tanta honrosa historia; molt al contrari; era l' arbre lúgubre y malehit. Sa presencia era una vergonya pel país; perxó l' han arrabassat.

Estava situat al peu de la carretera de Fransa, en lo punt anomenat Las Caboras, á quatre kilómetres de la Junquera. Era un suro aïslat molt grós y brancallut, de manera que sas branca baixas horisontals ombrejavan part de la carretera.

Durant tota la guerra de la Independencia

no 's passava dia que no s' hi vejés un penjat. Com eran sempre despullats no se savia si eran paysans ó soldats francesos, pero hi dominavan la gent de somatent de la comarca. Ningú se cuydava de despenjarlos. Tots los corps de la encontrada hi acudian com á una festa major. Lo viatjant feya una volta per no toparse ab lo suro dels Penjats.

Aixó se comprén: las nombrosas columnas francesas que escoltavan los comboys dirigits al setge de Gerona rebian sempre ensá enllá algunas escopetadas que feyan moltes baixas, malgrat lo terror y la vigilancia dels cossos d' exércit que ocupavan lo país. Lo pagés anava xáno xáno á la vinya, sa escopeta ben amagada dins una bardissa; passava un comboy, corria tot seguit, amagat, ajupit darrera dels suros, apuntava llarch rato y: pixech!... una escopetada que semblava espifiada pero que feya anar un soldat de capgirell; se 'n tornava amagadet cap á sa vinya, la escopeta ben ficada dins lo barder; empunyava 'l magall com si res hagués passat. Arribavan los soldats; trobavan lo pagés cavant la vinya.—Ets tú que has tirat?—Jo?... ay pobre de mí! no sé de que 'm parlan. Més no 'n feyan cás, tanta era la ràbia que tenian d' ésser tirotejats sense veure ningú. Allavors, s' enmenavan lo pagés y una hora després ja se 'l veyia al suro dels Penjats.

Una vegada, al saber los del suro del Consell lo descalabro dels francesos en lo setge de Gerona, s' envalentonaren, reunintse un centenar pera atacar un comboy. Mataren molts soldats; més hagueren de fugir y vuyt valents d' aquells pobles caygueren presoners. A la mateixa tarde ja 's veyan penjats á las brancas del suro, uns en front dels altres; lo fort tramontanal los feya balancejar, topantse uns y altres com si ballessen una polka macabra.

Mes també, que se 'n veyan d' ossadas y carcanadas gabatxas per aquellas malesas y barranchs!

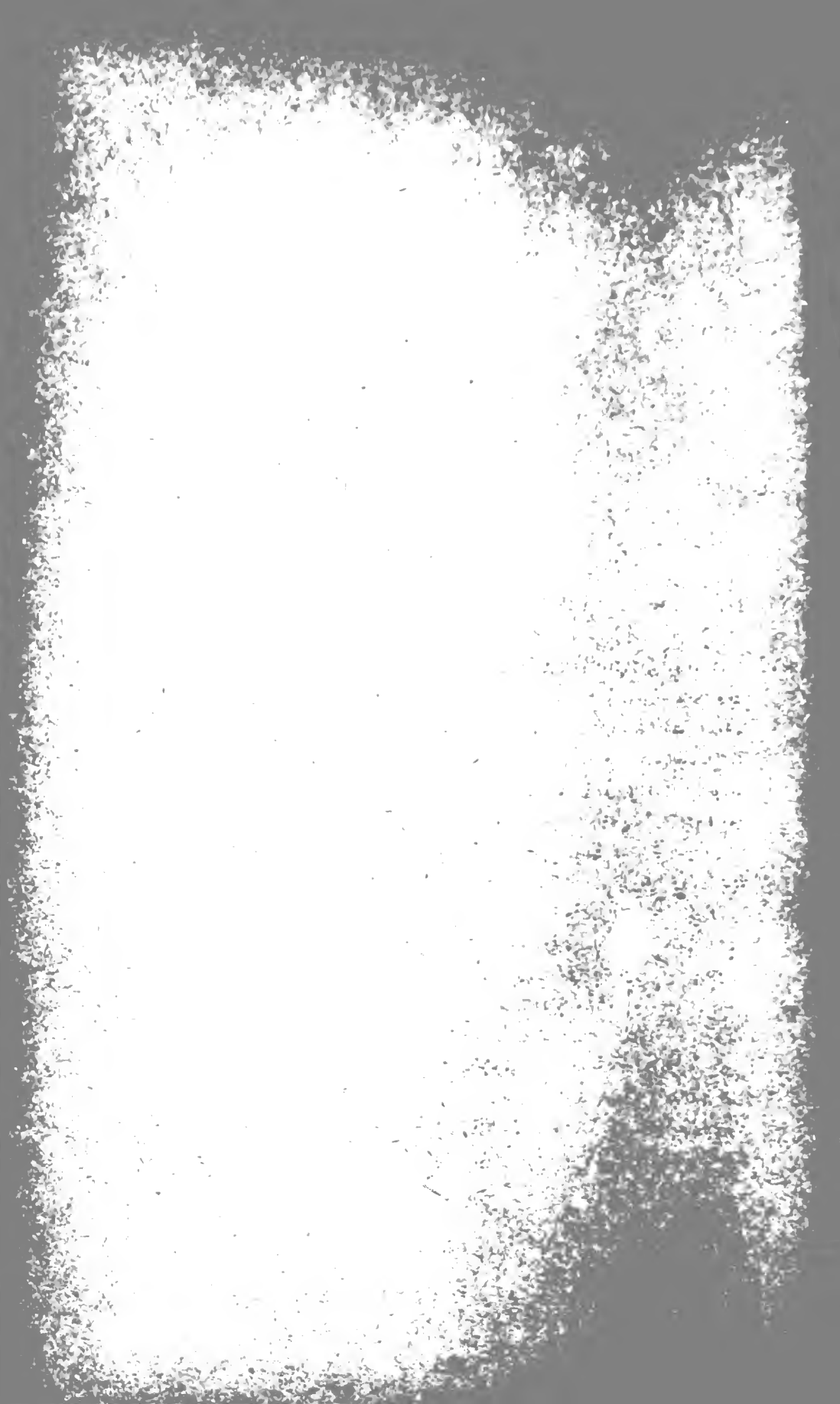
La majort part de las tropas que entravan pel Portús, dirigintse al setge de Gerona eran alemanys, soldats de murrió de pel; homes com un sant Pau. Al principi anavan molt desprevinguts. Passant los comboys per la carretera nostres pagesos n' havian com un segar de pésols. Darrera de las penyas, darrera dels suros, pif! paf!... plomalls de fum que semblavan sortir de terra .. una dotzena de soldats estirats. Sembravan de morts la carretera fins al pont de Campmany; l' escolta del comboy corria y no veyá ningú.

Nostres somatents montanyesos tenen y han tingut sempre sanch dels llurs passats los Almogávors. Desde 'l xafarranxo que féren de las tropas de Felip l' Atrevit, llur táctica y valor

ha sigut sempre 'l mateix. Si vingués una nova guerra de invasió, las armas perfeccionadas de repetició d' avuy dia no 'ls hi servirian per res en nostra terra barrancosa y emboscada, defensiva per nostres valents montanyesos.

*
*
*

Lo suro dels Penjats ha sigut llarch temps lo terror del país. Encara en 1886 se conservava lo mateix; ningú s' atrevia á arrabassarlo; se deya que s' hi sentian ays y gemechs llastimosos. Quan volgueren llevar sa pela un dels peladors va caure d' una branca y morí de la cayguda. No fa gayre temps que ans d' arrancar-lo s' hi penjá un escatidor. Hi trobaren dins lo tou d' una branca un niu de mussols. Lo suro dels Penjats fou arrabassat y cremat á la satisfació de la gent del país que lo miravan sempre de mal ull.

LA FESTA DE CORPUS

EN LA PROVENSA

La festa de Córpus es celebrada en la Provensa ab un luxu excepcional de gran fervor religiós. Durant la octava de Córpus las vilas d' Avignon, Arles, Aix y Marsella son presas d' animada alegria, com si un triomfador fes sa solemne entrada en llurs vilas engalanadas y carrers encatifats de pétals de rosa y de flor de ginesta, distribuhint regalos y mercés.

Aqueixa diada es esperada ab desitj per tothom; jovenetas, congregacions, ordes de religiosos. penitents blanchs, blaus y grisos, tribunals de justícia, autoritats locals, acompanyan Nostr' Amo á la professó per los carrers, al só de nombrosas músicas. Las casas s' engalanan de ríchs domassos; los reguerets laterals dels carrers estan coberts de vert fullám, y al passar lo Santíssim, la flor de ginesa, valeriana y

xucla-mel encatifan lo pis. Afegiu á eix quadro alegre aquell cel d' un blau tan pur del Mediterrani, la brisa suau, una fresca marinada que tempera la calor del dia fent voleyar los damassos y gallardets, y tindreu un espectacle pintoresch, assoleyat, impregnat de fé viva y de intensa alegria que dilata l' cor del esceptich més endurit.

Desgraciadament eixas manifestacions del cult ja no son avuy toleradas gracias al ateisme del govern republicá; pero 'l recort de las professons, en las poblacions meridionals de Fransa, ahont lo cult exterior está més íntimament lligat ab las creencias, hi es massa arrelat pera que 's puga oblidar de molt y molt temps

En nostre escrit *Professó del divendres sant á Rupiá*, (veurer *Recorts d' un Excursionísta*) dich què en la Edat mitjana, al element religiós s' hi barrejava un element profá que no escandalisava gens á nostres passats, encara que, en nostre temps, semblaria poch compatible ab la gravedad cristiana. En proba d' aixó, podriam citar *los Misteris* y moltras altras costums locals de nostres passats que han atravessat revolucions, deixant encara fondos vestigis.

Nostras vilas catalanas tenian casi las mateixas costums que sas germanas de Provensa. Gerona, Tarragona, y sobretot Barcelona, celebravan sas profesons ab lo mateix aparato teatral fent intervenirhi los deus mitològichs,

àngels, dimonis, bruixas y animals disformes. Lo únich que 'ns ha quedat de las professons de Còrpus d' aquell temps son los gegants, las timbalas, los nanos, l' esquivas moscas, balls de bastons, fluviolayre ab tambori. (Llegir la relació de la professó de Sant Olaguer, á Barcelona, á 12 de Novembre de 1701, que tenim publicada en la «Revista de Ciencias históricas,» tomo IV, núm. V).

Los provensals tenen la imaginació fértil en busca de divertiments. Jo vos voldria parlar dels *jochs* de la festa de Còrpus tal com se celebran en Aix á intervals més ó menos llunyans. Per aixó nos valdrém de la relació que nos feu un testimoni ocular, M. Jean Guiran.

La Provença es una germana nostra; llassos d'amistat nos uneixen per sos recorts histórichs y literaris; es la pátria ahont s' han inspirat nostres trovadors; es lo bressol de la poesia, del amor, ahont han nascut grans poetas com Roumieux, Aubanel, Roumanille y Mistral, que han fet reviurer la hermosa llengua de Provença, com nostres poetas han fet reviurer nostra benvolguda llengua catalana. Interessemnos, donchs, als costums d' aquella terra germana, y estrenyéem la ma á tots sos fills que 'ns honran ab llur visita en nostra terra catalana.

Las festas de Còrpus en son origen eran sols lo complement profá de las professons religiosas. Avuy lo cult no admet més eixas manifestacions un poch grosseras.

Fóren instituidas en 1462 per lo bon rey

René d'Anjou, sobirá nominal de tres reyalmes y de gran número de primpcipats, comtats y senyorius que acabáren per ésser reduhits en un petit recó provensal. Grans desgracias, llarch cautiveri, molta pobresa no cambiaren son carácter: tou lo primpcep més jovial y de vida alegre del mon. Poeta, pintor, músich, pare del poble sobre tot, vivia en Aix de sas petitas rendas, rodejat d' una cort de menestrils, trovadors, de gent alegre com ell, fent la ditxa de son poble, distribuhint coronas, fent justícia com Sant Lluís, ab una senzillesa que avuy no 's troba gayre aduch en nostres jutjes de pau.

Seria difícil trobar en Aix un rey més popular. Sa estátua (de David d' Angers) domina lo passeig que 'n dihuen lo *Curs*, ahont la gent de la vila se passeja tres vegadas al dia després de fets llurs tres ápats, com á higiene y per no pérden la costum inmemorial. Lo rey René, sempre bon home més que may, contempla sus súbdits que s' han tornat republicans y 'ls hi allarga, ab un sonriure burlesch, sa eterna garlanda.

Los *jochs* de la festa de Córpus son propiament un *desfilé*, un seguit de cerimonias estranyas de balls, disfressas y carnavaladas. Los papers de eixa prefessó singular ahont la alegoria, la fábula, la historia y sobre tot la estranyesa s' hi donan la ma, son distribuhts alguns dias abans de la festa. La gent de la població y pobles vehins que hi acudeixen se

disputan los papers més importants. Heu de saber que tot l' Olimpo, la Fama, Sant Cris-tófol, dimonis, figuran en la parada y están obligats á divertir successivament la plebe ab llur xerrameca y excentricitats. Lo paper de dimoni es molt envejat, lo qui 'l fa te duas pessetas de gratificació. Una vegada 'l jurat volia exclóurer un candidat á la dignitat infernal no sé baix quin pretest, digué als jutjes ab molta eloqüencia: «Mon pare ha sigut dimoni, mon avi també, ¿perque 'm voleu privar d' ésserne jo?» Se li concedí lo que demanava.

Una vegada los papers designats, se distribuixen los trajos que tenen tot l' any tancats en una estancia de la casa de la vila; cada trajo es un atribut de una divinitat. Un gali-fardás sapat y rabassut, de cara rodona, sense pel, reb las fletxas de Cupido; te engastadas demunt sas espatllas unas blancas aletas: representa l' Amor. Un jove carnisser vestit de casta Diana se baralla ab un flequer que fa de Venus. Neptú ab son trident intervé pera ferlos callar. Júpiter fa una mueca y ronsa las cellas com en la Hiliade d' Homero; res de mes original com eixa improvisació de deus mitològichs.

Nos posarém, si 'ls hi está bé, en un balcó que dona al passeig del *Curs*. La professó passarà devant nostre y la podrém veure molt bé.

Quatre bastoners ab atxa obren la marxa; pertanyen al rey de la *Basoche* (1). La Fama

(1) Basoche del llatí *basilica*, palau reyal. En la Etat mitjana lo mot *Basoche* fou empleat, en Fransa, á la época hont

los segueix á caball d' una rossa; la deessa porta un llarch vestit groch, y sota 'ls brassos, á l' esquena, dos alas d' oca. Al seu voltant uns disfressats cridan, cantan, aplaudeixen, tocant fluiol y tamborí. La divinitat radiosa y satisfeta 's digna sonriurer.

Despres vé lo deu Mómus seguit per tot l' Olimpo, á saber: Mercuri que porta lo caduceo; lo gras y groixut Hercules; la negra Nit tota estrellada; y darrera d' ells l' avantguardia de la récula fabulosa que Hisiode nombra en sa Teogonia. La corrúa se desenrotlla en mitj de fressa de trompetas y tabals pera commemorar la mare Cibeles.

Després venen los *Razcassetos* qual vista fastigueja, puig son los leprosos de que no 's parla la Escriptura. Portan una pitrera de matxo ab penjorellas y cascabells; van com los gitanos, armats de rásas y estisoras: se persegueixen, s' abrahonan, s' agafan y, ells ab ells, á colp d' estisora se rapan lo cap. Moysés camina ab gravetat darrera eixos clowns epilèctichs; porta d' una ma lo bastonet y de l' altre

lo Parlament deixá d' esser lo gran consell del rey, concretantse solzament á la part judicial. Fou allavors que de la gent de justicia ne digueren *basochiens* ó bé *clercs de la Basoche*. Lo rey de la Basoche tenia privilegis é inmunitats que li donavan alta importancia dins l' Estat. Los Basochiens foren protegits per Lluís XII. En 1538 lo rey Francisco I los tolerava encara. En 1540 lo rey Enrich II suprimí lo títol de rey de la Basoche; però la Basoche conservá sa importancia. Sa jurisdicció comprenia lo coneixement y decisió de tots los plets y disputas que se suscitavan entre la gent de justicia del Châtelet.

las Taulas de la lley. Aaron l'acompanya predicant als isrealitas que no s'escoltin á Moysés y adordin lo badell d' or que porta al cim d' un pal; la comitiva li respon fentli ganyotas y cridantli Hú! Hú! Un d' ells tira enlayra *lou Jouech dou cat* que consisteix á tirar un gat enlayre y tornar-lo arreplegar, al cáurer, dins un sach.

Los juheus rebeldes á la voluntat de Deu cridan l' Infern que arriba en desordenat tropell seguit de Plutó y Proserpina. Lo deu de l' infern porta una bata negra clapajada de flamas vermelles; ab cara embrinada agita son ceptre negre y ensenya á la turba una gran clau penjada á sa cintura. Es la clau del negre reyalme; los que hi penetran ja no 'n tornan.

Lasciate ogni speranza, voy che entrate. (Dante Alighieri.) Y quina societat s' hi veu en la fúnebre morada!; petits dimonis banyuts, ab cúa pelosa, armats de forcas y garfis; uns grin-yolan, altres xiulan, fent saltirots y muecas horribles que fan plorar la maynada y esglayan donas y noyas. La turba infernal fa exercicis alegórichs y referents á la historia Sagrada.

Lo primer exercici es lo de *lou pichoun juec deis diables y l' armeto (animeta)*. (1)

Una criatura vestida de blanch de fesomia dolsa y cándida, porta una gran creu sobre la qual se precipitan llegions de dimonis, llensant imprecacions y crits de rabia pera péndrerli;

(1) Lo petit joch deis dimonis y l' animeta.

pero un angel hermós, ab sas grans alas blavencas, está al costat seu y l' ampara; entre las duas álas, á l' esquena, porta un gep fenomenal: es un coixí ruplert de palla sobre 'l qual reb tremendas patacadas dels dimonis, sens perturbarse, ab paciencia angelical; molt afanyós defensa l' animeta y la creu fins que ha lograt definitiva victoria. Allavors celebra son triunf ab salts y brincos joyosos á la gran satisfacció del públich que aplaudeix la salvació de l' animeta.

Aixó es sensill, poétich: tant es veritat que los divertiments de nostres ávis, encara que de forma grossera, contenen sovint fonda filosofia.

Altre exercici: dotze dimonis portant corretjas atravesadas á l' esquena, guarnidas de picarols, se tiran demunt del rey Herodes, donantli colps y espentas escridassantlo, en castich de la matansa dels Sts. Ignocents. Lo pobre home, coronat d' una barretina groga y demunt d' ella una corona de cartró daurat, reb grans vituperis de la banda internal. S' aparta, s' esmunyeix, vol fugir, s' ajupeix, brinca á dreta á esquerra, pera evitar la forca de sos horribles persecutors. A voltas se creu salvat y llença una exclamació joyosa; pero prompte los dimonis lo tornan agafar, lo colpejan y blavejan de valent, excitats que son per la senyora diablesa, esposa de Satanás, la qual es un galifardás, ab llarch vestit de satí vermell, que te la cara pintada de roig y morat.

Després qu' ha passat l' Infern vé l' Ocea.

Vejém Neptú armat de son terrible trident, Amfitrites, Proteo, Tritons, Divinitats aquáticas envolladas d'algas marinas. A fi de que l' ilusió sia mes complerta van tots vestits de blau verdós. Donan lo senyal del fandango mitològich Sàtiros peluts, Ninfas coronadas de rosas, Pan, Silvano, xiulant ab flautas de canó de canya com los cedassayres: Báco á caball d' una bota, la cara emboturnada pintada d' ocre roig, fatxa de borratxo, coronat de pámpols, recomana lo such de la parra; Mars ab corassa de llautó va al costat de Minerva que porta á la má lo cap de la Medusa; li fa conversa lo deu Terme que 's té tieso com un pal.

Pera recordarse de totas las comparsas mitológicas s' hauria de saber de memoria las Metamórfosis de Ovidi.

Los Centáuros mereixen particular menció. Son 12 joves que s' han lligat á la cintura un caball de cartró, quals camas tenen amagadas pel caparassó que las cubreix del tot. Rodejan lo deu Báco fent saltirots y camadas; ballant seguint lo ritme d' una cansó provensal molt original. que segons la tradició se suposa ésser composta per lo rey René. Los hi dihuen *lei chivaus fruz*, es á dir: los bonichs cavalls. Eixa comparsa es una de las que ofereix mes atractius de la professó; quan passen tothom los aplaudeix.

Apol'lo tocant la lira y Diana ab son arch y buyrach, venen tot seguit després *dei chivaus fruz*. Darrera d' ells se presenta la reyna de

Sabá que de sopte nos transporta al temple de Jerusalém, y dins lo palau de Salomó.

Lo rey Salomó es representat per un dels joves mes guapos y dels millors balladors de la vila. Festeja á la reyna de Sabá, clavantli dol-sas miradas, enviantli petons ab sas mans, tentli acatos y reverencias amables. La reyna rodejada de sas damas d'honor, li torna las reverencias inclinantse de dreta á esquerra, que es la sola manera de fer véurer al rey Salomó la satisfacció de que está possehida.

Aquesta última part de la professó, vera barreja hont l'antich Testament s'amalgana ab l'antiguetat mística de la Grecia, s'acaba per lo grupo de las divinitats olímpicas.

Hi veurém Júpiter armat de llamps; Venus engalanada de rosas y satalias; Cúpido ab casco, seguit de las Riallas, dels Jochs, y dels Plahers. Las tres Párkas tancan la marxa: Clotó te la filosa, Laquesis lo fil, y Atropós las estisoras sempre estisorant sens pararse.

Tot s'acaba ab la mort, conclusió final dels Jochs, Plahers y Riallas.

Lo rey trovador ha volgut resumir en un pensament sério eixa orgia de muecas y pantomimas amalgamada d'atractius simbols y recurs biblichs.

*
* *

La professó de la vigilia s'ha acabat, las comparsas rendidas de fadiga se retiñan á sas casas.

A la primera claror de l' auba los deus y deessas se desvaneixen ab la foscó de la nit. La hora pertany al Crist, al Deu de la Nova Lley, al triomfador de la idolatria sanguinaria y superticiosa. La professó de Córpus se purifica de l' element profá del dia avans. Es veritat que s' hi vehuen encara dimonis; pero ¿no representan pel cas en lo cristianisme lo principi del mal com los angels lo principi del bé?

Deixarém de descriurer per segona vegada lo *jou dey diables de l' armeto*; los *chivaus fruz*; la reyna *Sabó* y demás epissodis de la primera professó que també figuran en aquesta. Nos concretarém á descriurer los nous quadros enmatllevats á l' Evangeli.

Parlém primer dels *Tirassous*. Es comparsa molt divertida pero no de gayre finura. Se presenta lo rey Herodes ab tota la magestat y esclat de son poder, lo ceptre á la má y lo diadema al front, sa túnica bordada d' or es engastada d' un sol resplandent; un tabaler, un banderado y un escopetayre l' acompanyan (se deu prescindir de l' anacronisme.) Lo tabaler tabaleja un pas redoblant, lo banderado fa voleyar l' oriflama y l' escopetayre tira als sants Ignocents representats per un estol de noyets en camisa, bruts que se arrossegan per terra, xopejant dins l' aygua dels reguerets del carrer, aixerits, saltant, fent l' avi forch y capgirells, que tan cert donan gust véurels. Los *Tirassous* son triats de la xusma més pobre de la població.

En lloch dels deus de l' Olimpo veurém

passar los Apóstols, los Evangelistas y per fi lo gran Sant Cristófol.

Sant Cristófol es un colós que camina, los brassos estirats portant l' infant Jesús demunt sas vigorosas espatllas. L' individuó que porta eix gegantesch manequí desapareix sota la gran túnica del sant, com nostre gegant de la professó de Córpus. A voltas la llarga túnica s' entre-obre y 's veu á traucar lo cap del pácient, qui amarat de suhor, proba d' eixir de sa presó pera pendrer l' ayre y mirar la gentada que l' aclama. Pero aixó no li es permés, es un engany, es quitar l' ilusió popular.

Aquest Sant Cristófol de la llegenda fou durant tota la Edat mitjana l' objecte d' un cult ingénuo, senzill en tota la cristiandat.

Lo Jesuset volia atravessar un riu hont la Verge sa mare l' esperava á l' altra banda. Lo gegant al veurer los plors y desespero de l' Infantet; mogut de compassió, lo prengué, posantlo demunt son bras, empunyá son garrot y atravesá 'l riu portantlo al peus de sa mare.

Es en recort d' aqueix fet que l' imatge del Sant es considerada com una penyora de salvació per los cristians que la contemplan.

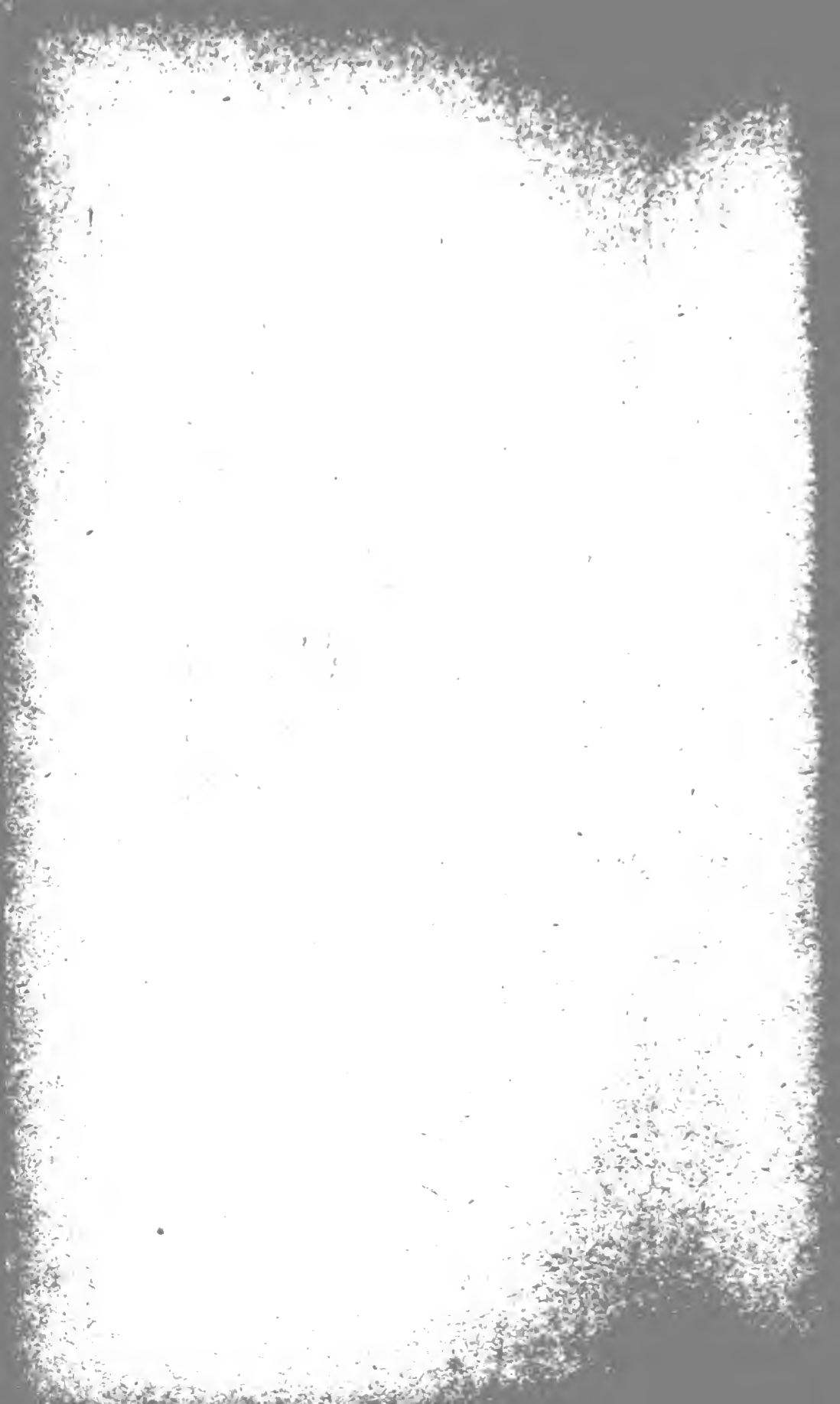
Segons la tradició n' hi ha prou de mirarla una vegada l' any pera tenir la seguritat de no morir de mort violenta. Aixó explica lo perque se veuhen estítuas del Sant en los porxos de las iglesias. Lo retrato del gegant figura á las primeras planas de missals, llibres religiosos y altres piadosos manuals.

A la professó van los grans senyors de la festa ricament vestits. Lo primer es l' *abat de la joventut* vestit de vellut negre; darrera d' ell ve lo rey de la *Basoche* ab manto de drap blanch brodat de filigrana de plata, y també lo *llochti-ment del princep d' amor*, més hermós, més resplendent que 'ls demés.

Després d' ells ve lo Santíssim Sacrament devant qui lo poble molt sério y recullit se postra ab devoció.

Al últim de tot ve la mort ab sa dalla! saltant ensá enllá. fentnos recordar lo que es curta la vida y que tots hem de raurer baix lo tall de sa dalla.

Las representacions y *jochs* de las festas de Córpus, en la Provensa, desde la última guerra de 1870 que no se celebran. Eixos religiosos espectacles que omplian de goix la fé de nostres avis van desapareixent. Los ferro-carrils, las novas ideyas, cambian las costúms; la fé ja no es la que era, no obstant los provensals ne conservarán llarch temps lo grat recort.

CULERA

Á VORA MAR

Un dia d' Abril, al tornar de Barcelona, tinguí la alegría de trobar en lo mateix vagó lo meu bon amich de casseras y pesqueras que feya temps no havia vist: lo senyor Vicents Tápis, que viu á Culera.

—Quina sorpresa! senyor Vicents.—encaixárem.—¿Vosté també corre 'l mon? d' ahont vé? ¿hont la dona? li diguí.

—Vinch de Barcelona y me 'n torno á casa. He anat á provehir de lo que 'm faltava. En nostres pobles de la costa no 's troba rés. Porto uns ormeigs de lo bó y millor... ¿Y vosté, quina 'n fá á la Junquera?

—Jo, no gayre rés: Som en temps de veda, y no poguent correr ab l' escopeta y 'l perdiguer, m' estich á casa, escriguent quatre lilainas pera entretenirme.

—Home, vingui á passar alguns dias á Culera; aquell es un país verge: no hi ha pescadors; tots son gent de terra; hi faig unas pesqueras miraculosas. que ni las de Sant Pere. Vosté que també hi es aficionat y li agrada lo peix fresch, saltant de l' aygua, se 'n podrá regalar. Vingui, me farà favor; tindrà un company de pesquera. La Ramona fá uns guisados de peix, uns arrossos á la marinesca que fan ensalivar... Si vé, li prometo, á la novellada, d' anar á la Junquera ajudarli á fer fer lo capgirell á las perdius.

—Ja está dit. Dijous vinent me tindrà á Culera.

Mon amich Vicents es de Pineda. De molt jove aná á América; n' ha tornat ab un capitallet que li permet viure de renda. Té uns 55 anys, solter, lliure, independent, alt, magrot, carácter franch, cara d' honradés, porta un sota barba á tall d' esclop á la *yankee*; sos cabells y pel son grisenchs, de color de sal y pebre.

Acostumat á una vida activa, no li agradava la ociositat. La afició que tenia de petit á la pesca prengué més increment quan torná de Cuba, sentintse quatre duros á la butxaca sense saber qué ferne. Més las platjas de llevant, vehinas de Pineda eran massa escombradas pels arts y bolitjs. Volia peix de roca: congres, murenas, déntuls, néros... peix de canya, de palangra, de nansa.

Se feu fer una bona embarcació ab vela; se procurá tots los ormeigs necessaris: llinyas, xárxas, etc. y comensá á recórrer la costa desde Pineda al cap de Tossa, Blanes, Lloret, continuant envers Sant Feliu y Palamós. Lo cap granítich de Sant Sebastiá lo detingué alguns dias, parantse á Bagur; més lo trobá faltat de calas. Seguí cap al Estartit y la Escala. Després de dos dias de descans á Rosas, emprendat de la gran mola de Cap de Creus, se disposá á reconéixer sos ribastos espadats y penyascosos, costejant sempre sense gayre apartarse de terra. Al volguer doblar lo cap una ratxa de tramontana l' obligá á refugiarse á Cadaqués. Fou tant lo que li agradá aquella costa que hi passá la temporada d'estiu. L' any següent aná á la Selva, Llansá, calas ricas de bon peix, més que per ell tenian un inconvenient y era d' haverhi massa palangrers y pescadors de nansa; no feya sino espigolarhi.

Per fí arribá á Culera. Al entrar ab sa embarcació vela desplegada dins lo estret *fiord* rodejat de cingles granítichs, socavats per lo furor de las onas, y al descobrir la petita platja sorrenca formada per la riera pedregosa que devalla del cim de la creua pyrinaica, sense trobarhi cap barca ni barqueta, se quedá sorprés.

Culera encara que poble marítim no té pescadors. La població se troba á un tir de bala de la platja, á la esquerra de la riera esmentada, enclosa en mitj de montanyas, en una

petita vall conreuhada d' orts, fruyterars, jardinsets dividits per tancas d' espinadella y canyars. La riera porta aygua quan plou. A poca fondaria hi ha corrents soterranas d' una aygua fresca y ferruginosa que serveix pera los usos casuláns y regos dels horts; se treu ab pouaranca, un armatoste primitiu y cómodo que los árabes nos han deixat en totas las comarcas del litoral hont han fet llur estada. Consisteix en una barra de un metre cinquanta plantada en terra y una altra barra de cinch á sis metres lligada á la primera ab anella de ferro á dos metres de sa llargária; al cap més groixut una pedra lligada qual pes iguali la galleda plena, subjectada al altre cap per una corda de la mateixa llargária que la barra, segons la fondaria del pou. Al empouar pel rego no s' ha de fer casi cap esforços: lo contrepés de la pedra s' emporta la galleda plena al marge del pou. Es la teoria de la cúrria y las dos galledas que 'l pes de l' una fa pujar l' altre.

S' hi veuhen també las cínias de fusta ab topins de terrissa, mogudas per burro ó mula, que 's troban en tot nostre litoral y sobretot en lo camp de Tarragona, horta de Tortosa y Valencia. Son també recorts que nos han deixat los árabes que s' han trasmés de generació en generació á través dels sigles. Los pagesos se 'n serveixen encara tal com se 'n servian los moros en aquell temps. Son cínias económicas que fan lo mateix ús que las modernas de ferro ab rodas de engravació, y no portan tant gasto.

*
* *
*

No deixa d' ésser estrany que la gent de Culera no sian pescadors. Més quan un veu aquelles serras abruptes plantadas de vinyas, en feixas escalonadas, sostingudas per parets de pedra seca per evitar escorranchs y contenir la terra, vinyas ben conreuhadas, verdas, ufanas, ab una rahimada que enamora, ben assoleyadas; casi tot garnatxas que donan un vi licorós de 16 y 17 graus que venen á 35 pessetas la carga de 120 litres, se comprén que no tinguin necessitat d' anar á pescar barats ó sardina.

No hi ha casa de jornalers per pobre que sia que no tingui la seva vinya á montanya. Casi tots son enfiteutas que pagan lo ters y quart al amo d' aquelles serras, avans incultas, cobertas de pedregám, alsinalls, argelagas y garrollas. Aixó té la divisió de la propietat; aixó es lo que fá la riquesa de nostra terra, que totas las provincias d' Espanya deurian imitar.

Eixas vinyas tan ben conreuhadas feyan goig... dich feyan perquè lo qu' es ara, no se 'n veu cap: la filoxera ho ha tot destruhit; ni un rahim se trobaria per menjar.

Donava gust en lo temps de la verema véurer pujar y baixar las corrúas de borriquets pel mitj d' aquells curriols ab llurs ganastas plenas de rahims, guiats per noyetas aixeridas, las fandillas arrebossadas, lleuieras, refilant cansonetas alegres, atiant lo burro á vergassadas.

Arri gojat! arri Feliu! arri xico!... no hi ha casa ni casot que no tingui lo seu burro y cadascú es batejat d' un nom qualsevol, adhuc noms de sants, no s' hi miran gayre; es lo company, lo bon amich de la casa, molt ben cuydat, ben peixit perquè tingui sempre coratge pera portar fems y terragadas á la vinya y tra-ginar los rahims per la verema. ¿Com ho farian aquells pagesos sense 'l burro si haguessin de carregarse á coll los fems, fent tres quarts y una hora de pujada tant rosta pera portarlos á la vinya?... Lo burro es la cabalcadura del pobre; encara que sia sorno y tossut, son defectes compensats per bonas qualitats: es sóbrio, casi res costa de mantenir, pasturant lo que troba pels marges, robust, ferreny... ¡que n' ha de portar de pés per flaquejar!

Avuy lo carril de Fransa atravessa la vall al peu del poble en ayrós y enlayrat viaducte de ferro: quan al sortir del túnel de Culera, passa sobre 'l pont de ferro lo tren de carga arrastrat sovint per dos feixugas locomotoras, ab llur xiulet estrident, fa fredat, es un terratrémol, un tró que repercuteixen las timbas de montanya y de mar... Ja ha passat deixant son plomall de negre fumarola; ja s' ha ficat dins la foradada de Coll de Bellitres y encara se sent lo soroll lluny com fonda tronada.

L' arribada del carril ha sigut per aquells montanyesos una sorpresa que ningú s' hi esperava; cap d' ells somniava veurer passar la locomotora atravessant sota terra llur país escabrós

Ara tenen estació; més de res los hi serveix: mortas las vinyas, la miseria se 'n ha apoderat. Fugen de llurs pobles cercant jornals pera guanyarse la vida y donar un tros de pá á sas donas y criaturas, y no 'n troban. Lo dia d'avuy nostra comarca ja no es més lo rich Empordá, més si lo pobre. La filoxera, los tractats de comers fets per nostres flamants governants, lo desprestigi dels fruyts de la terra, lo bestiar que no troba comprador, las contribucions sempre més crescudas... tot ha contribuït á la pobresa del país que si dura alguns anys més, nos farà anar á captar.

*
* *
*

Mon amich Vicents fou tant emprendat d'aquell país que hi comprá una casa, no lluny de la platja. Feya quatre anys que hi estava. Deya que ja era ciutadá de Culera; conegut per tot lo poble, amich del metge, del quefe d'estació, del secretari, alcalde, rector y dels bons propietaris de la vall. Tothom l'apreciava per son caracter franch y jovial y per sa honradés d'home de bé.

La honradés es peculiar als catalans de la costa quí de petits han anat á la Illa de Cuba pera fer una fortuneta. Tots los que coneix y he conegut son gent de bé. Ja ho diuhen allá en aquella terra: l'home laboriós y honrat farà sempre son camí en més ó menos anys; lo qui no té honradés que no vinga, tothom lo senya-

laría ab lo dit, malfiantse d' ell; se 'n tornarà á sa terra pobre y avergonyit.

No he estat may á Cuba, més per la mostra que veyém de nostres catalans de la costa que n' han vingut, després de realisarhi un capitalet, un s' ha d' estranyar d' alló tant pregonat en lo Parlament castellá, la immoralitat de la illa de Cuba; en tot cas no s' ha de atribuhir á nostres honrats compatricis, més si, als perdularris tronats enviats pel govern pera refer llur fortuna perduda en detriment de aquells desgraciats islenys.

Lo senyor Vicents ha fet venir de Pineda la seva criada ó majordona: la Ramona; una dona de 50 anys que está al seu servey desde que vingué d' América, petita, grossa, cara de lluna, grassona, un ver contraste ab lo senyor Vicents, magre, encartronat, tot nirvis. La Ramona es una mestressa que val molt, ordenada, callada, amiga de la netedat... Ja té 'l seu geniot que fa valguer quan una contrarietat la posa de mal humor, y com son amo també té lo génit fort ne resultan á voltas barallas, botadas, moros á la costa; més sempre es lo senyor Vicents que amolla. Las paus se solen fer devant d' una grasalada d' arrós á la marinesca que la Ramona n' es l' áliga; en Vicents n' es boig: arriba á casa afamat després d' haver remat tota la tarda; ja, al pujar la escala, ensuma l' aroma que ve dels fogons hont trontolla lo suculent arrós en mitj de bombollas, camas de llegostins, petxinas, talladas de congre; sos

narius se dilatan; fa la mitja rialla; se senta á taula, y quan la Ramona li porta la grasalada ab'l' enciam de sebas, olivas, anxovas y blanca escarola, no pot estarse de felicitarla; més ella sempre bota:

—Sí, després del agre ve 'l dols... Vosté no ho mereix!

—Més, dona, si vals més or que no pesás!... Ni 'l rey menja un arrós tant bó... Quan seré frare te donaré un sant.

Y com lo senyor Vicents ben peixit estava sempre de bon humor, y la Ramona gens rencorosa, prompte tornavan las paus.

*
*
*

Lo dia de m' arribada fou un dia de festa en casa de mon amich. Me vingueren á rebre á la estació. La Ramona se carregá ma maleta á coll mentres jo encaixava ab en Vicens. Lo conductor del tren feu donar llibertat á mon fidel Black, lo perdiguer, tancat á la gábia dels gossos; al veurers deslliurat de sa presó se 'n vingué corrent cap á mi en mitj de brincos y clapits d' alegría.

La casa del senyor Vicents es situada al cap de vall de la població, prop la platja. Es petita, enblanquinada, molt neta com totas las casas de marina. Te dos pisos; los baixos serveixen de magatzém de xarxas, velas, cordas, nansas, etc. tots los ormeigs del pescador. Se puja al primer pis desde 'l carrer per una escala

de pedra exterior que conduheix á un terradet que comunica á la porta del pis; una glicina vigorosa y torsuda s' hi estén com un velúm sobre un entrellissat de filferro, ombrejant tota la eixida; demunt las baranas, gerros de fábrega, clavells, crisantemas... lo jardinet de la Ramona. Al entrar, á dreta, la cuyna, neta, rajola de València, arám arrengherat penjat ab claus á la paret, cobert d' un vel de gasa, lluhent com un mirall. A esquerra, lo menjador, ab dos armaris envidriats en los ánguls, rublerts de pisa, xicaras, gots, un porronet de cristall d' un broch llarch y prim pera xerricar lo vi de postres, taronjas y peras de guix, una almorratxa de vidre blau encrostada d' aucells blanchs y verts, dos corns marins etc.

Los panys de la paret son pintats de paisatges de marina, barcos, esculls, pesqueras; un rellotge sobre l' qual hi ha un puput que canta quan toca las horas. Al sostre penjan dos gávias un canari y un verdúm, y quatre manolls d' herbas secas, per las moscas. Las estancias del darrera, quatra cambras ab alcova, una per l' amo, una per la Ramona y las dos pels amichs. En ma cambra hi ha, á la paret, quadros que representan la conquesta de Méjich de Ferrán Cortés; y demunt lo tocador, sota campana de vidre, un jesuset molt bonich que jau dins un llit de cotó fluix; á cada costat dos gerros de flors fetas de corcullas, posadas ab molta trassa. Darrera la casa, un hortet de llegums d' hont lo senyor Vicents treu la rica

escarola que tant li agrada quan se fiula 'l peix fregit á cremadent.

Tot just rentat y espolsat, mon amich me feu anar á la platja pera visitar la seva embarcació, tirada en terra sobre la sorra. Era feta á Masnou, á quatre remes, vela llatina, com un petit llahut; á popa, en lletras blanques, s' hi llegia: *Dayna*, nom ben merescut per sa esveltes y lleugeresa.

¡Que 'n férem de bonas pesqueras durant ma estada á Culerá!... A la tarda, á parar palanques, á tirar nansas á fons; al dematí á trench d' alba anavan á recullir lo peix, ó bé pescavam ab canya ó volantí.

En Vicents coneixia pam per pam tota aquella costa granítica, espadada, desde cap Cerbere fins á Cap de Creus; no hi havia calas ni recons que no hagués visitat ab sa Dayna.

Vestits de mariners: samarreta ratllada, calsas de dril blau amplas, camas núas, los peus calsats d' espardeñas d' espart, barret de palla, sens oblidar los capots de hule, sortiam á la punta del dia, portant pa, vi, oli y la paella per esmorsar de peix agafat y fregit, que, quan se tira dins l' oli bullent de la paella, se reblinca, se contorciona ab un xiu xiu com lo refilar d' un gafarró. Nos dirigiam envers las boyas de suro de las xarxas; y mentres en Vicents, braços y camas rebossats anava llevant, jo enrotllava lo filat trahent de las mallas rogerets, torts y altres peixets hermosos de vius colors.

Un dematí en Vicents me digué: fa alguns

dias que en una cala de cap Cerbere tinch parat un am escat d' un calamars per un congre que fa be deu carniceras. Es molt traydor, se malfia del parany; á fé que té l' esqué á la vora del cau. Tením d' anarhi; si no l' agafém portarém á la Ramona una menjada de muscles y castanyas.

Hi anárem.

La Dayna, vela desplegada, impel·lida per un oreig fresquet, lliscava sobre las onas com una gabina, vorejant los esculls, fregant las rocas al peu de las timbas espadadas, esqueixadas pels colps tremendos de las onas que enfurismadas per la tempesta s' estellan contra la muralla granítica, enrotllanse, escumorosas, cubrint lo cingle d' esquitxos y ruixím salitrós. A voltas se senten com canonadas fondas; son degudas á la compressió del ayre per las onadas alborotadas que 's fican dins una cova, a cada saga y ressaga.

L' aygua, á la vora de las timbas es tant transparent que se distingeixen á prou fondaria lo cáos de rocas despresas del cingle, vera clappissa marítima com la del Recó de Grá de Fajol á Morens. Lo temps es un demolidor sense pietat: desagrega, esmenussa, esllavissa los cingles granítichs de montanya com de mar. Pels primers, li ajudan los uracáns, los gels, los llamps; y pels segons, los colps macissos de las espantosas onas que socavan sens parar, eternament, los peus del colós granítich.

Eixas penyas son cobertas de vegetació sub-

marina, molsas grises y verdosas, herbas filiformes, algas d' un vert d' esmeralda vellutat, que se gronxolan suaument baix lo flux y reflux. En mitj de la foscor produhida per eixas boscurias diminutas s' hi veuhen clarianas de llum en las quals joguinejan peixets de colors hermosíssims. Quan cau demunt d' ells un raig de sol, llur escata platejada y daurada llensa uns reflexos que enlluhernan.

Arribárem á la cala de la punta de Cerbere.

—Bon senyal, me digué en Vicents, no veig la boya de suro en lo punt que hauria d' ésser.

—Y donchs, ¿hont será?

—La cercarém, no pot ésser lluny.

En efecte després de cercar un rato la vegéren arrimada al peu del cingle, casi entre dos ayguas.

Quan hi forem demunt:—Ja 'l tenim, me digué en Vicents; y á tres brassas, entre dos penyas vegerem lo congre inmóbil, estirat, fent lo mort. A la primera sacudida que sentí, al estirar lo cordill, se despertá, reblincantse, arrotllanse; al tenirlo á quatre pams á flor d' aygua lligárem lo cordill á popa y remolcárem lo congre cap en terra, envers la platja de Culera.

—¿Per qué no 'l tirém dins la barca? diguí jo.

Home, 'ns ne veuríam un embull; es una fera; entre caixaladas y colps de cúa 'ns faria malbé. Arribant á la platja lo matarém á garrotadas.

Al atracar la Dayna á la platja de Culera, trobárem lo grupo de xicots y pagesos que nos

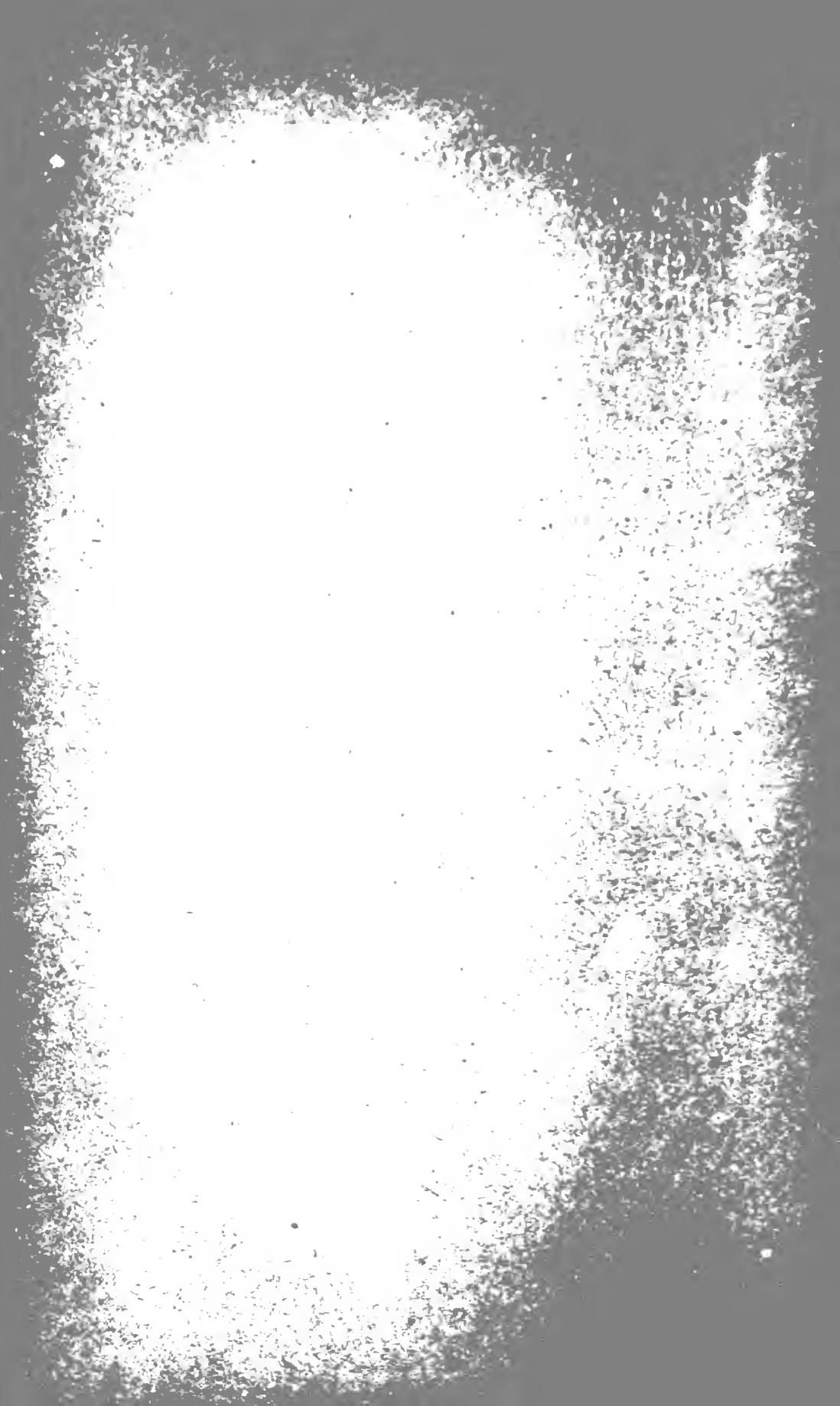
ajudaren á hissar la barca en terra. Prompte corré la nova de la agafada del congre; vingué tot seguit un estol d' homes y donas pera veurer lo negre peixárro. En Vicents deslligá lo cordill que 'l subjectava á la popa y ab molta destresa tirá lo congre á sis passos del aygua demunt la sorra, tenintlo sempre lligat. ¡Quin esglay tothom! quin camas ajudeu!... lo congre redressat de mitj cos s' abordava com una serp de las grossas; li mancava sols lo fibló y los xiulets; ¡Deu nos quart d' una caixalada! . . més, fora de son element prompte acabá las forsas: en lo desfici de la agonía s' enrotlla sobre ell mateix y un colp de rém ben donat li xafá 'l cap. Feya un metre 30 de llargaria, groixut com lo ventre de la cama; pesá dotze carniceras. Se portá á casa en trionf; en Vicents lo tallá ab la destral y regalá las talladas á sos amichs y vehins del poble. La Ramona ne feu per dinar un tall ab arrós y maresch que tingué mil gustos.

*
*
*

Los recorts de las pesqueras que férem á Culera ab mon amich Vicents, no las oblidaré may més. La llevada de las xarxas, dels palanques, de las nansas, lo volantí, la canya, la pesca del barat á la vela en fora, en vers Cap de Creus... ¡Quin peix més tonto! una ploma per esqué ne te prou... no feyam més que tirar y trauger... pero no 'ns agradava; era sols pel

plaher d' agafarlos; en Vicents deya: es peix blau; tot peix blau es poch saludable... per ell no hi havia com lo peix de roca, lo peix qual gust roqueja.

¿Que s' han fet lo senyor Vicents y la Ramona?... Cada vegada que passo per Culera me miro desde la finestreta del vagó la caseta de mon amich de vora la platja al cap de vall del poble. Més ell fa anys que n' es fora. . se 'n ha tornat á Cuba... ¿es mort ó viu?... Si viu y que eix escrit li cayguí entre mans ben segur que com á mi li desperterá los agradables recorts de nostras pesqueras miraculosas en aquellas calas benehidas de Deu.

LA MORT TRÀGICA Y SORPRENENT

DE MOSSEN PERE ROQUER

Rector del poble de Cabrera

(LLEGENDA)

A la falda dels Pirineus, en lo alt Empurdá, no lluny de la frontera, hi ha un poble petit, rodejat de roures y alsinas, dominat per las ruinas d' un castell feudal que s' veuen de lluny al cim d' un cingle espadat. Los pagesos que l' habitan son gent honrada y senzilla que conservan encara los antichs costums de nostras montanyas empordanesas. No fa gayre s' hi ballava encare lo contrapás llarch, quals paraulas recordan la passió de Nostre Senyor Jesucrist (Veurer lo vol. iv de la Bibliteca popular de la Associació d' Excursions Catalana: Miscelanea Folk-Lorica.) Aquells avis, ab sa llarga barretina, amplas calsas de vellut y faixa vermella, lo ballavan ab molta serietat y casi ab devoció. Las professons del divendres sant hi

eran dignas d'esser vistas; tots los pobles de la comarca hi anavan pera veurer los estaferms, y la mort brincant ab sa dalla... Lo poble de Cabrera ha sigut un dels darrers pobles ahont s'han conservat mes temps las tradicions de la vellura, avuy ja casi del tot perdudas.

La major part dels poblets de nostras valls tenen llur llegenda. La del poble de Cabrera es la mort trágica de son digne rector, Mossen Pere Roquer. Us la contaré tal com se m'ha contat.

* * *

Era l'endemá dels Reys. Tres joves alegres, de bon humor, passavan per lo carrer de la Font. Las vuit del vespre tocavan en lo campanar de la iglesia bisantina del poble. Feya un fret glacial, puig que havia nevat lo dia dels Reys, y lo carrer era tot gebrat. Se dirigian á casa la Tona hont havian mort lo porch, y feyan butifarras. Havia pesat cent carniceras, lo que causava admiració y enveja dels vehins.

Los tres alegres fadrins anavan á fer lo tast, puig sabian que 'n Guillém, l'home de la Tona, era amich de xerricar y que per aquell dia, sangrava una bota del recó del seller. coberta de floridura y telas d'aranya.

Entraren los tres hereus, saludats per las riallas de las butifarreras, en mitj del picament dels tallants que trinxavan la carn sobre 'ls talladors. Una boyra de greixúm omplia l'es-

tancia. En Guillém, fumava un pipot á la vora del foch, segut en una cadira baixa, remenant á voltas lo perol del brou-bufát. Era home de molta calma, ja 's coneixia al veurel pendrer ab sos dits una brasa de foch y posarla ab catxassa sobre 'l pipot pera encendrel. Deya que tenia mal de caixal; portava las barras lligadas ab un mocador. Las donas feren molta gresca ab los xicots; fins la Tuyas los hi penjá á l'esquena una butifarra de vent. Pero ningú los va convidar: ni en Guillem, que gemegava á la vora del toch, no 'ls parlá dels resolis de la bota del recó. Semblava que era cosa convinguda pera ferlos despitar.

A las nou se retiraren; la transició brusca del fret del carrer ab la atmósfera tebia y greixosa d'hont sortian los inspirá reflexions tristas, los feu naixer la gana.—May ha succehit á casa la Tona lo que ha passat anit!.. no convidarnos!.. ni al tast!.. y la Tuyas que s' ha burlat de nosaltres .. Aixó ho deyan aturats al carrer, al peu de la porta de ca'la Tona. De sopte, un d'ells digué: Oh! quina idea!.. mireu!.. Alsan lo cap y veuhen á la finestra del primer pis l' espinada del porch.

En lo poble de Cabrera com en tots los pobles de eixa falda de montanya s' acostuma, al matar un porch, posar l' espinada á la finestra. Aixó se comprén que es per pura vanitat: per lo gruix de la cansalada que té l' espinada se judica del pes que ha fet, y aixis n' están enterats los envejosos y 'ls amichs.

—Voleu que 'ls robem l' espinada, ja que no 'ns han convidat? sabrém lo gust que té.—Apa! molt bé! dit y fet: van á cercar un sach, se fan esqueneta y s' emportan l' espinada.

Pobre Tona! qu' enfadada estarás demá dematí!.. y ta filla la Tuyas, las riallas se tornarán plorallas. En Guillem se haurá de lligar mes las barras de tan mal de caixal, y de segur que deixarà apagar lo pipot. Quan en Guillem lo deixa apagar, es senyal de tempestat y terratremol.

Nostres fadrins, carregats ab l' espinada, s' en van carrer amunt. Sortiren del poble silenciosos, y posats en un recés, comensaren á reflexionar sobre la gravetat del robo que acabavan de cometre. Ells, fills honrats de las mellors casas del poble, ben cert s' exposavan á una causa criminal.

Tingueren consell y després de moltas rahons y de tirar plans, decidiren lo següent: demá tot lo carrer de cá la Tona será alborotat; l' alcalde, l' agutzil, tothom cercará lo lladre; es necessari amagar l' espinada en un lloch que ningú la pugua trobar.

Després de molt pensar, decidiren amagarla al cementiri. En efecte, la portaren en aquell lloch sant ficada dins son sach, la deixaren á dintre, al peu de la paret de tanca, amagada per las malvas y romagueras. Sens dubte que en aquell amagatall estaria en lloch segur; y després de passat l' esbalot la nit següent anirian á buscarla; pera evitar sospitas la portarian

á las ruinas del castell de Cabrera, situat á mitja hora del poble. Tot ho tindrian preparat: paella, graellas, pá y ví, en una paraula, tot lo necessari pera fer honor á la carn succulent de l' espinada; y contents d' ells mateixos se 'n anaren cada hú á retiro.

* * *

Al dia següent las campanas tocavan á morts: se feya un enterro molt lluhit, puig havia mort donya Gertrudis de Cabrera, descendenta d' aquella antigua familia, qual castell, com niu d' áligas, domina la vall. Donya Gertrudis era una senyora molt caritativa. Morí á la edat de 90 anys; y com era petita, magreta y de color de pergami, 's deya que passava de 100 anys. A l' enterro hi anavan vint capelláns. Se li cantaren tres oficis, y després de l' absoluta se la portá al cementeri seguida d' un acompanyament de tot lo poble, richs y pobres. Fou enterrada ab son mellor vestit y sas arracadas, com era la costúm en las comarcas del alt Empordá. La baixaren al clot, y quant los convidats se retiravan conmoguts, se sentia lo terratrémol de las terrossas gebradas que l' enterra morts ab sa pala tirava sobre la tahut.

En lo poble hi havia un parracayre que no se sabia d' ahont era, recorria los masos venent lluquets y comprant espardenyas vellas, parrachs, pells de llebre y de conill. Parlava un catalá xampurrat de castellá; era conegut per

home dolentot; se deya si havia estat á presidi. Lo tal parracayre havia assistit al enterro ab la demás gent del poble, y sabia que donya Gertrudis havia sigut enterrada ab sas arracadas de valor, Tot seguit se posá á rumiar lo plan de apoderarse de las joyas de donya Gertrudis; y á la nit següent lo posá en execució.

A las dotze de la nit entrá en lo cementeri, escalant la paret; y ab son magall y sa pala comensa á desenterrar lo cadavre.

Feya una nit fosca com una gola de llop; bufava la tramontana ab furia. Encara d' esser un home desanimat no las tenia pas totas. A cada cop de magall que donava semblava que li agafavan la punta de sota terra. Per fí descubreix l' ataut, arranca 'l tapador, treu lo cadavre fora del clot, d' un grapat li esquina sas orelles y s' apodera de las arracadas. Los ronchs uracanats del tramontanal semblavan xisclets llastimosos, com veus planyívolas que passessen enlayre. De cop li semblá sentir parlar... astorat, espahordit, tement lo resultat de son robo sacrílech, fuig deixant lo cadavre á la vora del clot y al volguer saltar la paret del cementeri posá son peu demunt d' un bulto estrany...— Qu' es aixó? ola!.. un sach... veyam que conté. Lo deslliga y troba l' espinada robada de casa la Tona, qual robo tenia lo poble alborotat. Oh! quina idea mes diabólica li passá per l' enteniment!.. Torna al clot, se carrega la pobre vella, treu l' espinada del sach, hi fica á donya

Gertrudis, lo lliga deixantlo en lo mateix puesto que lo havia trobat y s' emporta l' espinada.

*
* *

Lo castell de Cabrera es un antich castell feudal del tot enderrocát. No hi ha més que una estancia mitj coberta ab volta grassa que serveix pera embarcar lo bestiar quant fá mal temps. Nostres fadrins havian escullit eixa estancia pera fer l' apat y saborejar la carn succulent del porch de la Tona. Tot ho tenian preparat: bon foch, graella, paella, pá y ví. Seguts en rotllo sobre una pedra á la vora del foch, parlavan del alborot del poble; se reyan de la rabiada de la Tona y de las barras lligadas de 'n Guillem; de la gresca que s' havia armat en lo carrer.—Ja 'ls está bé, deya la Pepa que havia mort un tocino de 90; aixis no 'ls hi farà profit... A mi 'm sab greu per la pobre Tuyas: diuhen que sa mare li ha arribat á l' esquena... y qué hi mereixia pobre xicota!.. En Guillem digné al texidor que fa d' agutzil, qu' era un cap de burro perquè no sabia trobar l' espinada; ho deya tant enfadat que portava lo pipot á la boca apagat.

Aixis nostres amichs s' entretenian pera matar lo temps y esperar l' hora de mitja nit, hora de comensar á cuynar. Sentiren á tocar las dotze al campanar del poble; un d' ells se dirigeix cap al cementeri distant mitja hora del castell; salta la paret, recull lo sach, se 'l carrega

á coll y cap al castell. Al arribar: ja la tenim, apa! apa!.. Deslligan lo sach, l' apropan á la claror de la llar y vuidan son contingut... Los tres exhalan un crit d' horror y espantats arrencan á fugir, no sabent lo que 'ls hi passava. A poch á poch tornaren en sí; se aproparen tremolant de lo que havia surtit del sach. Reconeixeren los cos de donya Gertrudis enterrada lo dia avans. Al veurer sas orellas esqueixadas compregueren que hi havia hagut un robo sacrílech y que lo lladre 'ls havia jogat una mala partida; que tota la culpa recauria sobre d' ells, y que no se 'n podian burlar porque era cosa d' anar á presidi. Se desesperavan, no sabian qué fer; parlavan de deixar lo cadavre y anarsen cap á retiro. Pero si algú 'ls hagués vist... Si la justicia ho descubria.. Se torturavan l' enteniment pera trobar una solució que los lliurés de un pás tan perillós.

* * *

A un quart y mitj del castell de Cabrera hi ha una casa de pagés bastant acomodada: á can Flaciá; mitja hora més lluny hi ha una altre masía de bon aspecte: á can Peyrotó. Donchs bé, nostres fadrins havian trobat la solució que tan cercavan.

Tornaren á ficar dins lo sach la pobre vella, y se dirigiren á can Flaciá. La tramontana, que li diuhen en Jan de Fransa, bramava que feya terror. En la masía tothom dormia; eran las

dos de la matinada; feya un fret glacial. Un dels joves entra per un finestró dintre la establa del bestiar; destaca la burra, li posa son albarda, treu sense fressa lo barnat de la porta de la establa, l'obra y fa sortir la burra; torna á girar la porta y se 'n van los tres ab la burra á certa distancia. Treuben del sach lo cadavre, lo posan á cavall demunt l' albarda, ben lligat de camas y l' esquena subjectada ab un tronch pera ferlo tenir tiesso. Acabats eixos preparatius, s' en van cap á can Peyrotó, enjegan la burra en mitj d' un camp de blat y cada hu s' en va á retiro.

Al ferse dia, lo que 's conegué ab la fressa déls esclobs de la gent de la masía, l' amo obrí la finestra de sa cambra; al veurer una dona ab sa burra al mitj de son blat, l' escridassá: ¡Ey! dona! ou! dona, vejам si os hi vinch!.. aixó si qu' es atreviment!.. y com la dona no 'n feya cas, cridá 'n Rafel, lo boher:—Vés... aquella dona me fa menjar lo blat per sa burra; fa rato que la escridasso y no 'n trech res; deu esser sorda... tréumela á garrotadas!—Prou, prou... hi vā en Rafel molt decidit; pero al arribar á deu passas, arrenca á fugir, tot esparverat.—Cap de burro! y ara qué 't passa? diu en Peyrotó, que 't tornas boig?..—Que hi vage qui vulga á treure alló del blat, deya en Rafel: es una mala cosa, una bruixería!.. Tota la gent de la casa se senyava al ohir las paraulas d' en Rafel. En Peyrotó l' home valent prengué sa escopeta y se dirigí vers lo bulto aquell.—Quina colla de ruchs tinch á casa! quins sol-

dats!.. y feya 'l valent. Totís lo seguian uns tras altres. Quan fou á poca distancia, s' aturá, puig no las tenia pas totas; se mira en Rafel que tenia prop seu tremolant d' esglay:—Té, aquí tens la escopeta, veshi.—Ay! l' amo! ni que 'm dongués una onsa; no ho veyéu vos mateix!.. Los dos giraren l' esquena y s' entornaren mes que depressa cap á casa.—En Rafel tenia rahó es mala cosa, bruixa ó dimoni! la cullita será perduda y lo bestiar se 'm morirá!.. Anem al poble á avisar lo senyor Rector perque vinga á tirar aygua beneita al mal esperit y ferlo fugir.

Al arribar al poble tota aquella gent espantada que havia crescut pel camí, hi hagué tancament de portas y finestras. Las donas se senyavan, las criaturas ploravan, los gossos lladravan; lo teixidor que feya de agutzil deixá 'l teler ab tanta precipitació que va rompre una llesadora. En Guillem, lo pipot apagat, corria per tot com un esperitat—qué hi há?.. que han agafat lo lladre de la espinada?.. ahont es?.. agarréulo bé!.. Se topá ab l' agutzil que sortia de casa seva corrent, rebé una embestida que lo cuydá fer caurer; feu petar un renech caragolat... Seguiren la professó de gent que 's dirigia á la rectoria.

*
*
*

Mossen Pere Roqué, havia dit sa missa matinal y prenia xacolata. Tenia 80 anys y los portava molt be; pero las camas li flaquejavan;

deya, rient, que necessitava oli d' ametllas dolsas pera untarse las frontissas que tenia rovelladas. Al veurer tanta gent á casa seva, després d' enterat de lo que passava, digué: Calmeuse, bona gent, calmeuse! tot se farà; conech ma obligació, y si es un mal esperit desapareixerá com una glopada de fum.

Anaren á cercar lo burro d' en Guillem; puig era lluny, y lo Rector vellet, Mossen Roqué se posá lo sobrepellís; dos vehins l' ajudaren á pujar á cavall del burro; vingué l' escolá ab la peroleta plena d' aygua beneyta, y seguits de tot lo poble en professó se dirigiren cap á can Peyrotó.

A certa distancia del camp de blat, comensá sas pregarias lo Rector, aspergint de quant en quant ab aygua beneyta. A poch á poch anava avansant ab precaució; seguit per l' escolá. Tot hom s' havia quedat lluny en darrera. Se veyá que l' esglay dominava tota aquella gentada: las donas passavan lo rosari; los homes, y en mitj d' ells en Guillem y l' agutzil, la mirada fixa sobre aquella mala cosa, se senyavan, esperant, espahordits, lo que anava á succehir... De sobte, 'l burro, ab brams desaforats, se llen-sa, galopant, demunt del mal esperit y lo pobre vell cau á terra trepitjat y desmayat. La gent s' arrancá á fugir y l' abandona en tant trist estat. Lo portaren ab llitera á la rectoria y morí al cap de poch dias. Tal va esser la fi trágica del bon Mossen Pere Roqué, rector del poble de Cabrera.

Tot se descobrí: la vella fou tornada al clot: lo parracayre aná á presidi, y la Tona perdoná als tres fadrins.

UN VIATJE DE BODA

IMPRESSIONS ÍNTIMAS ESCRITAS PER MA MULLER (1)

L'altre dia la Dolors entrá en mon estudi tota contenta, presentantme un petit cartipás lligat ab cinteta de seda blava, y somrient me digué:

—Té, llegeix.

—Qu' es aixó?

—Aixó son los recorts de nostra joventut, mas impressions de mos primers temps de casada, es dir de tot lo temps que durá la lluna de mel; perquè després, al ésser mare, ja no vaig tenir humor ni temps pera continuar á escriurerlas; altres feynas tenía al venir al mon nostres fillets!

He trobat eix cartipás en un recó de calaix de la meva calaixera tot girant y regirant la robeta de 'n Lluiset.

(1) Imitat del escriptor húngaro: Arpad Berczik.

Prenguí lo cartipás impregnat del olor de roba blanca de fil planxada.

—¿Com es que vares confiar al paper tos pensaments íntims de recent casada?

—Fou una resolució presa ab ma amiga Emilia, al sortir del col·legi del Sagrat Cor de Sarriá.

Fullegí lo escrit qual títol era: «Nostre viatge de boda.» Lo llegí; un capítol titolat: «La barba de mon marit» m'agrada molt, fentme recordar aquell temps ditxós. Vuy fervos conéixel, de segur que us interessará.

Barcelona 6 Abril.

Me casí en lo camaril de la verge de la Mercé. Qué simpátich lo meu marit en Tomás!, qué guapo, qu' elegant, qué distingit. Oh! si, es ben bé lo marit que havia somniat! L' estimo de tot mon cor; ell també m' estima, mes crech be que l' estimo més qu' ell.

Nos tardava de fugir de las abrassadas, compliments y enhorabonas de nostres parents y amichs. Aixís es que teniam projectat, després del dinar de casament al restaurant Justin, de péndrer lo tren correo del carril de Fransa que surtí á las dos. Tot nostre equipatge era ja á la estació hont nos dirigírem després del dinar acompanyats de tota la comitiva de parents y convidats. Prompte nos despedírem de tots: lo xiulet de la locomotora nos separá y fugírem envers lo país de la lluna de mel: la poética Italia, anant directament á Venecia pera passarhi una temporadeta.

Venecia 15 Abril.

Fa sols vuit dias que so casada y cada dia vaig adquirint nova experiència. Avuy, á la fonda, al posarnos á taula per esmorsar, en Tomas, ans de baixar al menjador, m' ha volgut fer una carícia: he sentit quelcóm picarme la cara: un pel, lo pel d' una barba que creix. Me miro ab atenció mon marit, oh! sorpresa! veig que sa cara sempre afeytada de fresch, menys lo bigoti, sembla un rostoll erissant sa galta.

—Tomaset, li diguí mal humorada, ja van dos dias que no t' ets fet afeytar.

Ell sonrigué, y apropantse de mi, fentme una carícia, me digué en tó de burla.

—Jo que 'm creya tant agradar á ma estimada Loleta!

—Ben cert que m' agradas, pero m' agradarías més si fosses afeytat; puig dech dirte que, deixante la barba, te trobo lleig.

—Oh! molt lleig, es veritat?... sempre bur-laner...

—Jo 't certifico qu' ets molt lleig.

—Donchs, es sols per la boniquesa de ma cara que t' has casat ab mi?

—Certament que ha sigut una de las causas que m' han fet casar ab tú. Has de creurer que si no fos aixís ma vanitat d' esposa no estaria satisfeta. Me agrada que mon marit sia un home guapo.

En Tomaset esclafí una rialla, prengué un mirallet de demunt lo tocador y tot enmirallantse: •

—M' apar, Lola, que no so tant lleig com dius... molt al contrari... jo m' agrado aixís— jo vaig sonriure—creu que en eix mirall veig un jove d' hermosa figura.

—A fé que jo só de diferenta opinió, y estich convensuda que farás més cás del bon gust de ta muller que del teu, li diguí ab veu carinyosa, sonrient; y mirantmel de fit, afegí: te demano en gracia vagis á ca 'l barber... si, te ho suplico... veshi... fesho, marit meu!

Jo 'm creya que 'n Tomás s' alsaria apressurat de sa cadira, me faría una manyaga, pendria son barret y correria á ca 'l barber per tornar al cap d' un quart la cara afeytada, agenollantse á mos peus diguentme: ja ho veus, ¿estás satisfeta?

Pero, lo qu' es avuy mon marit es d' una humor que no sé explicarme. Sá fesomía, sa mirada té un no sé qué de burlona, de traydora que 'm deixa parada... No solzament no 's mou de la cadira, ni pren son sombrero, ni va á ca 'l barber, pero fins se atreveix á dirme que durant alguns dias no 's farà afeytar.

—Francament, Tomaset, jo no 't comprench, li diguí molt sorpresa.

—A fé qu' es molt senzill!... Havia fins ara cregut haverte conquistada per la santa trinitat del caracter, del cor y del esperit! Més per lo que veig, m' apar que si t' he agradat dech sols donar gracias á ma cara... y ara, Loleta, vesteixte ja que res encara hem vist de Venecia. Mira quin hermós panorama se desenrotlla desde nostras finestras... allá lo palau de la

Aduana, l' iglesia de sant March... Vesteixte depressa... surto... dintre un hora vindré á buscarte.

Surt en Tomas.

Mos ulls lo segueixen, molt sorpresa.

¡Quin cambi!

Fa sols vuyt dias que som casats, y ja no m' escolta, ja no fa cas de mon únich desitj! ¡que depressa s' oblidan las dolsas costúms y hermosas tradicions del promés! ¿Seria veritat aixó de que s' opera en los homes un cambi radical tan aviat com han rebut la benedicció nupcial?... ¿Seria veritat que per la dona no hi ha més que un temps hermós... lo temps que son promés la festeja?... l' únich temps que l' home es atent, somés y estima?... Seria veritat que lo matrimoni per felís que sia no es més que la lluyta de dos naturalesas?

Aixó sembla increible; sobretot vinguent de 'n Tomaset tant carinyós, tant somés á mas voluntats.

Florençia 20 Abril.

Durant nostra estada á Venecia cap alusió he volgut fer á mon marit sobre sa barba. M' he posat en observació esperant la determinació que pendria. La seva obstinació no pot durar, s' ho deixarà correr y lo remordiment lo portará á ca 'l perruquer.

Més ha sigut inútil, m' ha enganyat del tot.

En Tomas no té cap mica de remordiment; lo pel de sa barba creix espantosament; sas

galtas s' erissan de més á més. No hi ha que dubtar, en Tomas ne porta una de cap. vol que la seva passi.. ¿si sa desobediencia fos una protesta contra mon poder?. . qui sab?

Ah! Emilia, amiga meva, ¡que 'n tenias de rahó quan me deyas de no fiarme de 'n Tomás! qu' era massa altiu y orgullós pera humiliarse confessant sa culpa als peus de sa muller!

Sa conducta ab mi, sas maneras distingidas, calmosas, amables sembla amágan molta energia. Que bé m' havia aconsellat la Emilia al dirmé que havia de comensar per plegarlo als primers dias de promesos ja que allavors m' era molt fácil... Las dos buscárem com haviam de procehir... La Emilia, per volguer domar son marit, va comensar. pregantlo amistosamente, que perdés la costúm que tenia de quan estava sentat sempre balancejar lo peu, que no estava bé, sobretot quan hi havia visitas, y que ademés, aquell moviment continuo li excitaba 'ls nervis. Més era una costúm ja tant arrelada que no se 'n sabia estar... y al moment menos pensat, sense adonarsen, ja tornava tenir lo peu en dansa; pero ab una mirada de sa muller n' hi havia prou pera ferli conéixer, y allavors lo peu se parava de cop.

Veus aqui de quina manera la Emilia ha lograt fer compendrer á son marit. sols ab una mirada, lo que desitja, y cuydado que lo te acostumat á fer lo qu' ella vol.

—Més, li diguí jo, en Tomas no gronxola may lo peu, ni té aytal costúm.

Me respongué tot seguit:

—Esta bé, ja que ton marit no gronxa pas lo peu, fuma, y es costúm que li has de fer perdre... calla, m' acut una idea... ¿si li donguessis entenent de ferse afeytar sa barba?—menys lo bigoti per supost.—¡Quina idea més singular! al pensarhi me venian esgarrifansas... La barba de 'n Tomas, li diguí, tant sedosa, verge de tota navaja; es una obra d' art... y tant bé que li va!... oh! sí, m' agrada molt més ab tota sa barba que sense ella.

—No! no, li responguí enfadada, no 'm demanis semblant cosa!

—¿Donchs vols renunciar á imposarli ta dominació?

—Aixó m' es indiferent, ma ambició no es tanta.

Pero la meva amiga Emilia insistí encara més. M' explicá que si la dona te aspiracions per dirigir son marit, no es pas l' interés sol de lograr dominarlo que la guia, més si, per ben assegurar la ditxa conjugal, perquè vol que son marit, influhit per sos amichs, no vaja en busca d' altres plahers, no se separi may de la influencia benéfica de sa muller; y ja pots estar convensuda que si logras de ton promés aytal sacrifici no dubtis que está verament enamorat de tú.

Aquest argument acabá de convéncerme... ab veu melosa, preguí á 'n Tomás que 's tragués la barba, sols per capritxo, y ne feu tot seguit lo sacrifici.

La Emilia me deya encara ans de pujar al tren, al empendre nostre viatge de boda: noya, malfiat... veyám si quan tornareu en Tomas s' haurá deixat creixer la barba.

Semblava que pressentia lo porvenir.

Florençia 21 Abril.

Ma situació es certament dificultosa y no sé que fer. La muller te tres medis pera lograr del seu marit lo que li demana: enfadarse, ó be plorallas y encara mellor botar. Més son medis que no s' avenen ab mon catacter y no sé decidir-me. Lo mellor que podria fer es donarli rahó y que 'n Tomas 's deixi creixer la barba tant com vulga... Però ¿y la Emilia?... ¿qué dirá la Emilia?... M' apar véurerla desde aquí ab sa mirada burlona, senyalantme, fent l'ullet, la barba de mon marit, diguentme, ab lo tó de mofa: ja! ja!... la porta encara!... Ademés dech convenir que he tingut por de perdre lo meu domini y la muller que deixa perdre son domini aviat pert també lo marit. . Vaja! ho cal... s' ha de treurer la barba, digui en jo mateixa, tot mirantme la *Madona del Sacco!* Retornárem á la plassa de la *Signoria* pera esmorsar al restaurant alemany. Mon marit me donava 'l bras. De sopte al passar per un carrer vegí l' aparador d' un barber; me vaig parar tot seguit.

—Qué tens? qué vols?

—Tomaset, marit meu!... mira: desde Venecia que res t' he dit sobre ta barba. Has volgut

saber si t' estimava sols per ta cara... crech que ara te haurás convençut del contrari... Donchs, ves... y ab lo dit li indicava la tenda del barber... serás bon minyó... te estimaré com may t' he estimat...

Més, dona! ara no hi ha temps... me moro de gana.

—Pero, ¿es possible que 't vulguis passejar ab una cara semblant? li vaig dir un poch ressentida.

—Si aquí ningú 'm coneix! Viatjo *incògnito*, digué rient. Aquell riurer m' excitá los nervis.

—Donchs, mira, jo no entraré ab tú al restaurant fins á tant que t' hakis fet afeytar.

Volen saber lo que 'n Tomas me respongué?

—Está molt bé, te faré pujar l' esmorsar dins ta cambra...

Y aixís ho feu. Me acompanyá á la fonda, pujárem á la cambra hont me feu servir l' esmorsar qu' he tingut de menjar ben sola. ¡Quina lluna de mel! Quin viatge de boda!... quina desilusió!...

Lo Dómo, la Torra inclinada... res he vist. Me miro los objectes y no 'ls veig!

En Tomas sempre alegre, sempre obsequiós y de bon humor. Sempre me vol abraçar encara que jo no vulga, encara que 'm vegi mal humorada y que me 'l miri rabiante, res hi fá. Crítica tot ab tanta burla que sens volguer provoca ma hilaritat; tinch d' esforsarme pera simular serietat, indiferencia. A 'n Tomas li es ben igual.

Quan me veu sèria, de mal humor, me diu senzillament: Loleta, no 'm vulguis fer mala cara, res ne trauràs.

Si 'm veu rabiant, me diu per calmar-me: Loleta meva, per Deu no 't violentis.

Loleta meva!... sempre eix diminutiu carinyós!... ja no so la seva Loleta, vuy que ho sápigam, que 's desenganyí!

Génova 27 Abril.

Aquest vespre, al sopar, en Tomás ha fet portar xampany; se pot dir qu' ell s' ha begut tota l' ampolla.

Després, al retirar en nostra cambra, m' ha volgut fer una carícia... més jo he apartat la cara.

—Com s' entén, Loleta? me digué tot sorprés.

—S' entén que ta Loleta no accepta petons de caras peludas.

—Es dir, sempre la mateixa cansó enfadosa: la meva barba?

—Sí, sempre y sempre, fins á tant que v' hauràs afeytat!

M' apar que vaig dir aixó ab molta energía ja que mon marit molt sorprés, no insistí més. Ja no tenia sa fesomia burlesca; m' estava mirant molt sèrio, com si volgués llegir en mon pensament. Vaig soportar sa mirada escrutadora.

De sobte sa cara prengué una expressió alegre; lo cel ennuvolat se torná seré... esclatá ab una rialla.

—Donchs, Loleta, estás ben decidida á refusar mas caricias fins que ma barba siga afeytada?

—Si, senyor, estich molt y molt resolta.

—Está bé, te prometo que ja no la veurás més... y ara: un petó, tot seguit... digué mon marit ab molta tendresa.

—Tant mateix!... li diguí molt joyosa.

—Demá dematí sens falta me faré afeytar.

Me semblava que la terra voltava al entorn meu, tanta era la meva alegría. Oh! no, no 's creguin que fos lo sentiment de ma victoria que m' alegrava, ni la sumissió de 'n Tomas, mes, si, la convicció ben certera que mon marit m' estimava. Ja que m' estima continuaré fent ma voluntat. No 'l perdré, y faré 'ls medis pera que siga sempre ben meu; lo lligaré ab cadena molt fina, imperceptible; y quan tornarém á Barcelona li donaré 'l permís pera deixar créixer sa barba.

Lo vaig abrassar ab carínyo, nostres llabis se juntaren en un bés ardent... Lo rellotge de la catedral tocá mitja nit... La reconciliació se feu en mitj d' efussions y tendras caricias... ¡Que dolsa es la paul!...

Nice 27 Abril.

Trahició!!

Ja so enganyada!

En Tomás s' ha burlat de mí!...

Aquest matí l' he fet anar á ca 'l barber á ferse afeytar mentres jo me vestiría. Se 'n ha

anat y ha tornat... portant encara sa barba. Me semblava impossible!

—Y ta promesa?

—Quina promesa? me digué tot sorprés.

—No m' havias promés, á Génova, la nit passada, de ferte afeytar? li diguí molt enfadada.

—Es veritat, t' ho he promés, me respongué ab traydora sonrisa, més era sols pera desdirmen.

Me quedí de pedra!

—¿Donchs no vos fer lo qu' ets promés? li diguí rabiant.

—Si, ja ho faria; més hi ha alguns dias que me sento un doloret á un caixal... temo haver prés un ayre. Aixó sol succehir quan un porta barba y se la treu; per xó he determinat deixarla créixer pera garantir mellor mas barras.

Me quedí atónita, no sabent lo que 'm passava.

—Y donchs, Loleta, ¿que no vols sortir á passéig ab mí?

—Nó, li responguí molt decidida.

—Donchs adeu!... fins á la tornada.

—Se 'n aná molt satisfet y content, cantant alló de la *dona e mobile*. Oh! com he sigut enganyada! s' ha burlat de mí scientment, sense vergonya, pera lograr mas caricias!... Ah! si li pogués tornar péndrer tots los besos que li vaig fer!... Com se deu estar burlant de mí, ara!... Com se deu fregar las mans tot satisfet y dirse eh! eh! que bé he sabut enganyarla!.. qué cari-

nyosa, qué apassionada estava la nit passada!...

Quan torná trobá ma porta tancada ab clau; hi doná un truch discret; li responguí que tenia migranya, que no 'm trobava bé, preguntlo que 'm deixés descansar en repós.

Vingué molt tart; havia passat la diada á Monte Carlo hont s' havia divertit molt. Me contava ab volubilitat la boniquesa del pay-satge, lo satisfet qu' estava de las diversions que hi havia trobat.

Ni una páula li volguí respóndrer.

Nice 20 Abril.

Com s' ha de acabar aixó?

No ho sé! La ofensa es de tanta gravetat que difícilment hi pot haver reconciliació. Dech confessar ingenuament que fins ara no desitjava gayre obtenir la victoria; no hi posava gran importancia; més ara ja es molt diferent després de lo que m' ha fet. En Tomás no té perdó, ma decisió es ben presa, veurém qui dels dos será més tossut.

He determinat fer encara la malalta. Veyám si al fí se voldrá compadeixer de mí.

Per ara no veig pas que hi siga gayre disposat.

He passat lo dia aburridíssima, sola, dins ma cambra, mentres ell s' ha passejat del matí al vespre fins que cap al tart ha vingut acompanyant una senyora d' edat.... la senyora més fastigosa que s' coneix: Donya Eularia Copóns, la esposa d' un brigadier

retirat. Ignoro sa malaltia; lo metge Robert, li ha aconsellat lo clima de Nice per una temporada; se proposa passarhi l' hivern. Lo seu marit ha tingut que anar à Barcelona per alguns dias y ella 's troba sola á la fonda.

En Tomás la vegé á taula rodona, se posá al seu costat y renová coneixensa ab ella, puig habia sigut visita de casa mos pares.

Al saber qu' eram á la mateixa fonda y que jo estava malalta dins ma cambra, encara que no era de cuydado, sols una indisposició, se oferí molt gustosa pera ferme conversa fins que me tornés trobar bé. Es per xó que 'n Tomás me l' acompanyava.

—Li agrahiré moltíssim la conversa que farà á la Dolors, digué mon marit—que traydor!... com si no sabés lo enfadosa que es Donya Eularia, que no puch veurer ni en pintura!—

—Ab molt gust, respongué ab veu dolça y amable la senyora de Copóns, me faré un particular plaher á venirla visitar cada dia fins que 's trobia bé.

—Vosté es molt amable y ma estimada Lola ne tindrà vera satisfacció..... ¿no es veritat, esposa meva?

—Senyora, li quedaré agrahída.—Podia pas respondrer diferentment ¿no es veritat?

—Ara te deixo sens cuydado, ja que sé estarás en tant bona companyia. Li dono las gracias, senyora, per sa amabilitat.... adeu, Loleta.

Al obrir la porta, al despedirse, nos clavá una mirada irónica, mefistofélica.

Nice 23 Abril.

Quin dia mes pesat! La primavera es tant agradable á Nice, y no sé aprofitarne, obligada que estich á estarme tancada dins ma cambra, tinguent que conversar ab una senyora vella qual xarrameca me fastigueja! M' apar que aviat ne tindré prou. Estich nerviosa á més nó poder.

¿Tindria pel cas de rendirme?

So jo que he comensat la guerra; jo sola m' he obligat voluntariament á no volguer sortir de ma cambra fins obtenir satisfacció del meu marit.

Oh! eixa barba, com creix, com s' espesseix!

A fé, si aixó dura, m' apar que 'm tornaré boja.

Nice 1 de Maig.

L' ayre está carregat d' electricitat.... aixó ja no 's pot soportar; cal que la tempestat esclati!

Mes en Tomás res fa pera provocarla; me repugna d' esser jo qu' hagi de fer espurnejar la guspira.

Nice 2 de Maig.

Ja no puch aguantar mes! he prés una decisió. Avuy he dit al meu marit que ja estava cansada de Nice y que si era de son gust partiriam per anar á París.

—Mes, dona, si res has vist encara de aquesta vila tant bonica!

Vaig á sorprendel, me diguí, y molt mal humorada li observí que de Nice ja ne tenia prou, que no m' ofería cap interés.

Ben cert que de cent marits se n' haueren trobat al menys dotze que no haurian volgut deixar Nice sense haver donat un passeig á la hermosa *passejada dels inglesos*.

Poch li importava á 'n Tomás. Ordená tot seguit que s' arreglés nostre equipatge, pagá la nota de la fonda, y partirem.

Me dolia de tot cor lo deixar eix hermós pais que no havia vist encara, y que de soltera havia sigut sempre mon ferm desitj de visitar: lo pais de mos somnis daurats.

Mes, lo meu orgull estava massa fundament ferit. Los bésos de la nit de Génova me cremavan sempre la cara.... calia esborrarlos del tot.

París 10 Maig.

Aquí en París, m' he guardat bé d' adoptar la táctica de Nice.... ja que jo sola n' haguera sigut la víctima.

Nos passejém pels carrers, bulevards, visitém museos, aném al teatro.... mes, entre nosaltres no hi ha relacions íntimas, no més relacions fredas y diplomáticas.

París 12 Maig.

Hem passat la vetllada *al Teatro francés* y en Tomás s' ha divertit moltíssim. Encara que nostre viatge sia viatge de boda sab aprofitar dels plahers que se li ofereixen. Está sempre de

bon humor, té molta gana, veu xampany.... jo sola so la mal humorada.

Eixa situació es insoportable.... ja no puch més.... espero una ocasió pera fer esclatar la tempestat.

De dos una!

O m' estima ó no m' estima!

Aixó deya en mon sí al pujar la escala de la fonda, mentres en Tomás xiulejava entre llavis un aire de ópera cómica. Aquell xiuxiu me irritá los nervis puig feya massa ressortir lo contrast de sa alegria ab ma mala humor; mos ulls se mullavan de llágrimas; la pena que feya tants dias m' oprimia semblava volguerme ofegar.... al entrar en nostra cambra, me tiri en una butaca y tapantme la cara ab mas mans vaig esclatar en plors y singlots.

Ignoro quan temps vaig plorar.... lo que hi ha de cert es que de sopte un só estrany, ritmich cridá ma atenció.... Escoltí... Era en Tomás.

Mentres jo plorava s' havia ficat al llit sense que indigne! dirme una paraula de consol, sense demanarme sisquera lo que tenia... s' havia adormit!...

¡Y tú 't creus que 't deixaré dormir! ..

De un salt ja só á la esponá del llit, sacudint sa má pera despertar-lo.... Obre sos ulls endormiscats, se 'ls frega, fa un badall de son, y molt sorprés me diu: qué hi ha? qué te s' ofereix? qué vols de mi, Lola?

—Donám las claus; vuy arreglar tot seguit

l'equipatge. Demá dematí surto pera Barcelona, li diguí ab fermesa.

—Bé, donchs jo m' quedo, me respengué ab calma.

—Es á dir que no vols acompanyarme?... me deixarás partir sola?

—Sola.... soleta... tu mateixa, ja qu' es ton intent. Me mira de fit, m' entrega las claus... y se gira del altre costat!....

Si, 'l mónstruo se girá envers la paret.... s' acotá bé ab la cuberta y se disposá á tornar á roncar. Una foguerada de rábia me pujá á la cara, y d' una revolada vaix tirar la cuberta per aquí enllá. Li diguí enfurismada.

—Nó, no dormirás, no vuy que dormis!

—Dona, si 'm moro de son!

—Tant se val!... y no poguent ja més contenirme, me tirí desesperada en sos brassos; «Deu meu!... per qué no m' estimas?... per qué no 'm vols estimar? li diguí plorant com una Magdalena.

—Quí t' ha dit semblant cosa? me digué ab tendresa.

—No m' ho has de preguntar!... massa be ho sabs.... no fassis lo desentés.

En Tomás se callá, y apropantse de ma orella, me digué ab veu baixa: «¿La barba, eh?»

—Donchs si, es cert, sempre la mateixa.

—Qué t' ha fet ma barba qu' estiguis tant irada contra ella?

—Aváns de casarnos, sols, una indicacio meya n' hi hagué prou pera ferte afeytar.... Oh!

allavors éram y fora promesos y la que havia d'esser ta esposa t' ho demanava.... Abuy es ta muller, sols la teva muller que t' está suplicant, y veig que fas poch cás de sas súplicas.

En Tomás se sentá sobre 'l llit, prengué mon cap entre sas mans y mirantme de fit:

—Ets tú que 'm demanas de fer aquest sacrifici?

—Y donchs qui vols qui siga?

—Per casualitat no sería la Emilia?... me digué escrutant ma mirada.

Sas paraulas me produhiren com una feridura de llamp. Me torní tota roja; mon cor bategá mes depressa!... Tot ho sabia!... inutil de dissimular!... Volguí apartarme de sos braços, mes ell apretantme ab tendresa.

—Lola, pren eixa carta y llegeix.

Llegí.

Barcelona 12 Abril.

Estimat amich,

Serás sens dubte sorprés de trobar á la primera estació de ton viatge de boda una carta meva.

No voldria importunarte en ta ditxa si no tingués una comunicació important á ferte. Felisment sé la fonda hont posaréu. Donchs, amich meu, en dos paraulas dech dirte que estás amenassat de una gran desgracia. Vaig esplicarme: Al tornar de la estació del carril hont nos várem despedir, la Emilia, ma muller, se separá de mi pera anar á visitar los Felius. Vegent que per inadvertencia se n' havia em-

portat á la butxaca la clau de mon despaig, aní també á casa 'ls Feliu.... qual fou ma sorpresa al ohir lo que vaig á dirte: ma muller enrahnava ab donya Enriqueta Feliu en una estancia vehina d' hont jo era; la sentia riurer de gust diguent que seria molt curiosa de saber si al tornar de viatge portarias ó no portarias ta barba. Si tornavas portantla seria senyal que serias l' amo, del contrari seria ta muller que s' hauria posat las tevas calsas.

Com Donya Enriqueta li demanava explicació, la Emilia li contá que m' havia fet perdre lo costúm de balancejar mon peu, senzillament pera tenirme sota la seva sabatilla.... y fou pel mateix motiu que la Lola, al festejarla, exigí de tú que t' afeytessis la barba.

Al ohir aytal historia, corrí tot seguit á mon despaig pera escriuret esta carta; y ara vaig á buscar ma muller á ca 'ls Feliu pera acompanyarla á casa, y sápigas que estich molt y molt resolt á tornar balancejar mon peu mes que may per fer á la Emilia una manifestació de protesta. Te aconsello te tornis deixar creixer ta barba.

Ton afectísim amich, *Victor*.

Eixa carta me deixá aplastada.... mes mon marit sempre generós me facilitá la meva conversió.

—Mira, Lola, me digué somrient: creume, no volguém governar un y altre; partím tú y jó lo poder.

—Oh! marit meu!... que n' ets de bó!...

Barcelona 3o Maig.

Abuy per primera vegada, desde nostre retorn, hem rebut la visita de la Emilia y del seu marit.

Al entrar la Emilia m'abrassá molt carinyosa y se mirá en Tomás ab sorpresa, examinantlo llarch rato, com si may l'hagués vist.

—Com! aquest es ton marit! .. vaja no pot esser!

—Vaya si l' es, li diguí rient.

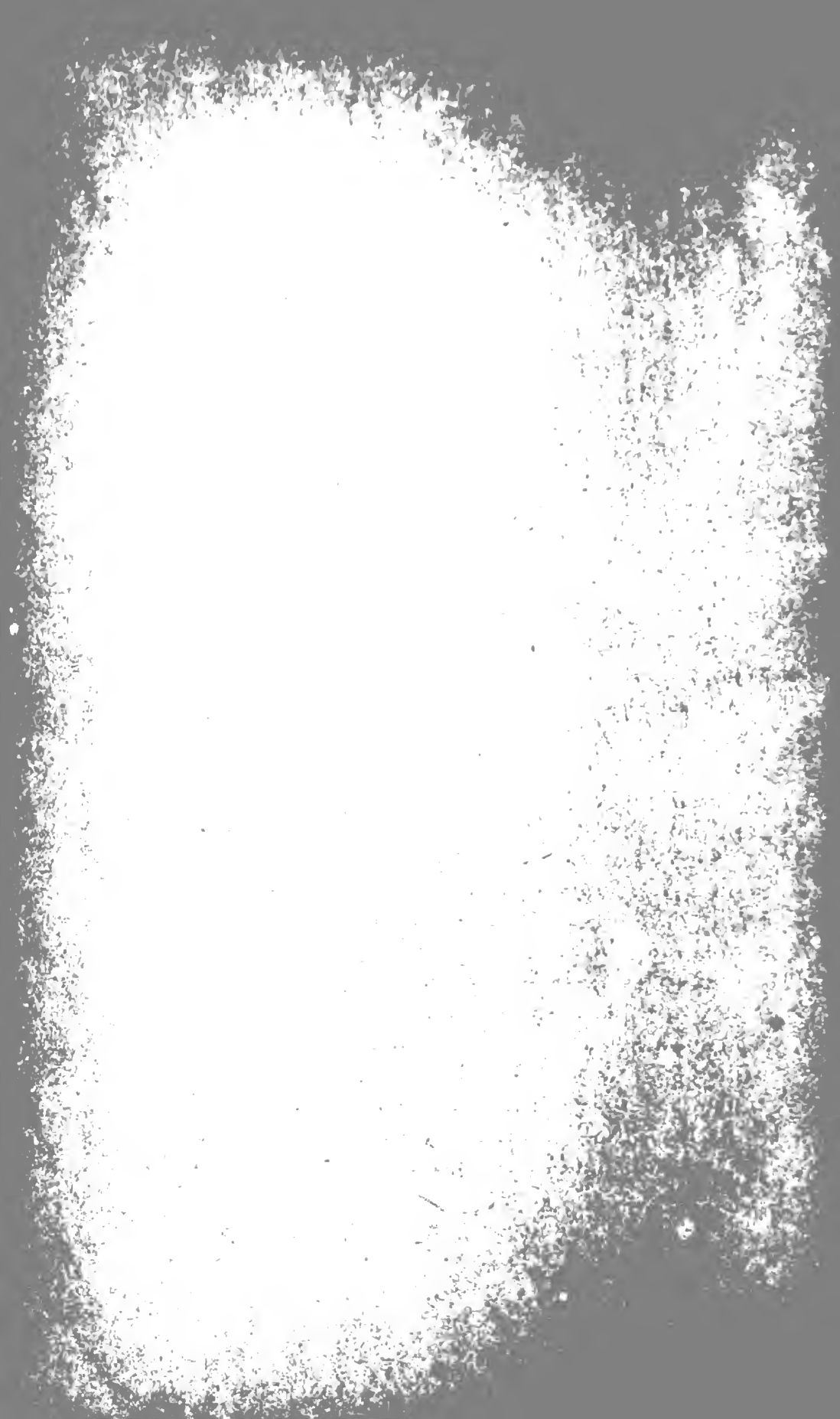
—No l' hauria may conegut ab eixa barba.... y continuá molt seria ab tó irónich.... Altra vegada s' ha deixat la barba!...

—Molt clar, respongué en Tomás: durant nostre viatge he tingut mal de caixal.... allavors la Lola m' ha aconsellat de deixarme la barba pera garantirme dels ayres.... Realment desde que la porto que no he tingut més mal de caixal.

Dirigí á 'n Tomás una mirada d' agrahiment.... ¿que bó y complascent es mon marit!...

Nos sentárem.... En Victor comensá á balancejar son peu.... la Emilia li clavá una mirada molt significativa.... en Victor fa com qui no se 'n adona continuant son moviment gimnástich.... la Emilia arronsa 'ls llabis.... se torna pàlida.... 's veu que li va pujant la mosca al nas....en Victor res veu.... gronxa son peu de mes á més.—Victor! m' estás excitant los nervis ab ton peu!... li digué enfadada.

—Ay, Emilia, dispensa, digué en Victor; pára son peu un instant per tornarhi de valent!

LO DERRER CORNAMUSAYRE

Era conegut en tota la vall de Comprodon y de Vallespir; las coplas se 'l disputavan. No hi havia casament ni bateig en las masías de la montanya en que no fos llogat pera animar ab son joyós instrument las ballas y corrandas de fadrins y pagesetas. Se deya Francesch y per diminutiu Xico, Xiquet, Xitu; lo jovent li deya Xitu-bot, sens dubte per lo bot ó cornamusa que feya sa reputació. Un vellet de 70 anys. alt, magre, cara arrugada, cellas fornidas, ull viu, calvo, portant sa barretina al clatell, lo que feya ressortir la lluhentor de sa closca: sempre serio, inmutable, penetrat, absorvit per lo geni musical, per las joyosa armonía de son instrument,

Donava gust véurel en un casament, passant tot davant de la comitiva, seguit de la quitxalla, lo bot sota 'l bras, enflocat, ab sas tarotas guarnidas de pinjorellas viroladas, embocat lo

canonet, sas galdas infladas... També, al arribar á la masía, cóm corrian las ninas á portarli 'l porró!, puig que bufar tan seguit lo deixava assedegat. Li posavan un brot de fábrega al plech de sa barretina y la núvia li clavava ab una agulla un pomet de flors á la botonera del gech. Qué content al véures rodejat de ninas tan bonicoyas!... Encara que vellet no li faltavan galanteigs pera las més guapas. Se las mirava, rihent, tot rejoventit; sos llabis se juntavan en O com si xuclés lo canonet... —Ay, si 'm pogués tornar jove!...—Qué fariau. Xitu?— Vos clavaria á totas un petó caragolat que se sentiria de lluny.. —Ah! ah! ah!... rihent totas; qué traydoret sou encara!... y seriau capás de ferho?—Vaya si ho faria!...—Pobre vellet; ensalivava com si tingués 20 anys!

*
*
*

Era l' únich cornamusayre que havia quedat en nostras valls montanyesas,

La arribada de la locomotora á Ripoil produhí un aconteixement que afectá molt la fí de sos dias.

Los pobles de montanya fóren invadits per coplas del pla ab llurs instruments de coure barrejats ab tenoras, que tocavan per las festas majors. Ja ningú feya cas del bot de 'n Xitu. Lo tenia penjat ab un clau dins sa cambra, ficat dins son estoig de tela de cotó blau, al costat del sarró y de la carbasseta, arrugat,

pansit, penjantli sas tarotas mudas, polsosas. Que n' haguera calgut de buf pera reanimarlo!... Se 'l mirava ab ulls eternits, plens de llágrimas... Oh joyós company de ma juvenesa, que t' has fet!... com t' has tornat!... tú que has fet bategar d' alegria lo cor de tantas noyas montanyesas!... ja no s' recordan de tú... ja no 't volen!... Sa pobre muller, la Catarina, al véurel tan trist, probava en vá de consolarlo... —No! no! may cap de llurs instruments de coure igualará aquest!... mira aqueixas tarotas... quan esclatan en joyosa armonia ellas solas valen una copla... en Pau lo fluviolayre pensa com jo... lo pitjor que ja no 'm puch guanyar la vida!... jo que per la fira de Camprodon te volia comprar gipó y faldillas de canem y llana!...

En Xitu demés d' ésser cornamusayre era teixidor. Vivía á Espinavell; tenia sa casa prop la rectoría.

*
* *

Al ohir lo trich trach de son teler, avans joyós, alegre, accompanyat d' una cansoneta ben refilada, y sentirlo ara monótono, de moviment lent, intermitent, se coneixia que lo teixidor era prés de fonda pena.

Un dia en Pau lo fluviolayre, al passar pel carrer, entrá á casa de son amich Xitu. Lo trobá segut al teler, son cap inclinat apoyat sobrasas mans.—Qué tens, Xitu? perquè estás tan

trist?—Ay! Pauet tu m' ho demanas!... com vols que no estigui trist!... he perdut l'alegría per sempre!... vina, vina...—s' alsa del teler, lo fa pujar á sa cambra...—mira com s' ha tornat!... fa temps que ha perdut la veu—despenja lo bot del clau, lo apreta contra son pit ab carinyo, mirántsel, eternit, los ulls negats de llágrimas, lo palpa, lo regira, redressa sas tatoras, é instinctivament se posa lo canonet á la boca... las arrugas se desfán. lo bot s' infla y de cop esclatá en só agre, estrany com un gemech dolorós... lo tira, desesperat, demunt la taula... lo gemech continua ab veu apagada y 's mor en un singlot planyivol. En Xitu, la mirada atónita, apretant ab má febroso lo bras de son amich—'l veus?... sa agonia es la meva!... 'ls dos nos n' aném d' aquest món emportantnos los recorts del passat!...

Aquell xiulet estrident que se sent á Ripoll ha mort per sempre las costúms de la terra, ha revolucionat nostras valls! .. lo cornamusayre d' Espinavell es posat de recó!... pobre bot meu! tu que has sigut lo company de mas glorias... tu que feyas l' admiració de la juvenalla... ¡com t' has tornat!... y duas llágrimas vessaren de sos ulls.

—Pero, home, li digué en Pauet, no hi ha motiu per tant desespero. Ja que sabs de solfa aprén un altre instrument de coure, un trombon, puig que ja hi tenim cornetí. Donchs aprén lo trombon.—Vols dir, Pauet?—Esta clar; vindrás á la nostra copla y té guanyarás

la vida com avans. Ves á Camprodon; en Missot, lo cap de juglars, te lo ensenyará.

Tal fet tal dit: al cap de pochos dias en Xitu possehí un trombon ab diners enmatllevats á sos amichs, y comensá á rebre las primeras llissons d'en Missot, que li donava los diumenges, per no perdre lo treball de la setmana.

Los vehins del carrer de la rectoría, fets al trich trach del teler, al sentir, á voltas, á casa del teixidor un bruel estrany, se demanavan lo qué podia ésser.

Mossen Bernat, lo senyor rector, turbat en sas meditacions piadosas, enviá sa majordona á can Xitu per saber lo qu' era. Lo trobá butant dins una gran tarota de coure, fen trontollar la casa; los gossos del carrer barrejavan sos údols ab los de l' instrument. Fou tant l' alborot del poble que 'l pobre Xitu tot avergonyit determiná, per no incomodar, continuar sos estudis de trombon en lloch apartat y distant de la població. Se'n aná en un frondós barranch, prop del mas de la Boixeda.

Hem de advertir que en Xitu may se las havia vist tan grossas. De cap manera hi podia entrar; sols treya de son instrument una nota forta, esquerdada, regullosa, com lo bramar d' un badell. De manera que en Joan, del mas de la Boixeda—al sentir aquells bramits, digué al boher—ves allá, vers lo barranch de la fajosa, hi tens un badell esgarriat; feslo venir. Al arribar lo boher ab son garrot trobá en Xitu segut

sobre un roch, las galdas infladas, afluijant y estirant son llarch instrument, fent retrunyir las cingleras de sos brams desaforats. Mitj espahordit se 'n torná al mas.—Y donchs, lo badell?

—Ay senyor amo, es pas un badell, es en Xitubot que ben cert s' ha tornat boig; toca una trompa estranya que 'ns fa aixaliar la vacada.—No vull trompas en mas terras; que se 'n vagi trompetejar á coll Pregón... ja li pots dir de part meva.

D' aquell dia ensá se corregué pel poble que 'n Xitu havia girat, que tenia una aranya sota la closca.

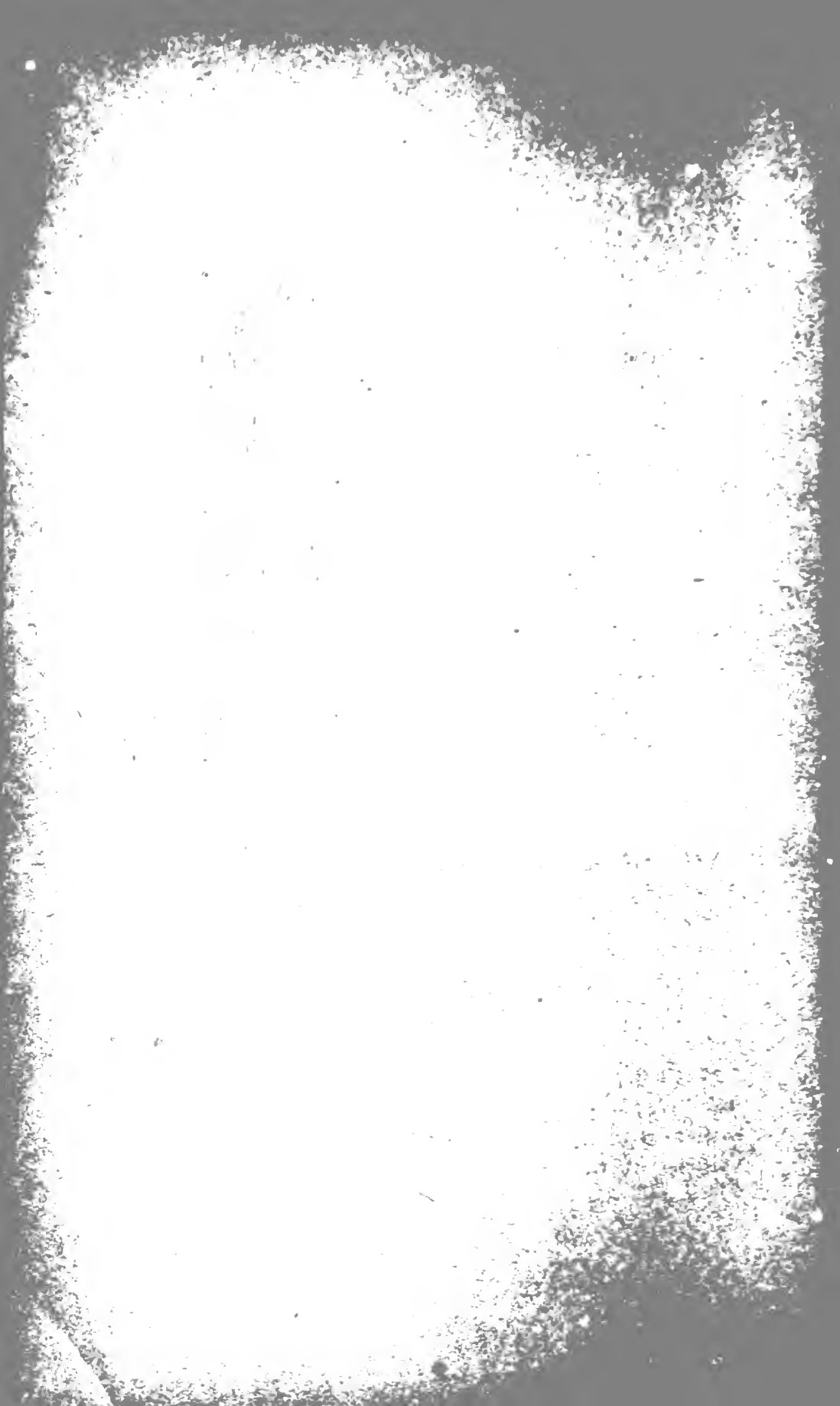
Pobre Xitu! era un artista, un virtuose incomprés. Se mirava ab menyspreu sos bárbaros conciutadans que eran insensibles á aquell art súblim que con mou fins las pedras.

Penjá lo trombon ab un clau al costat de la cornamusa; cremá sos papers de solfa y reprenqué son teler, qual llensadora corria convulsiva entra la tela, ab lo trich trach monótono de costúm produhit per lo traqueig de sos peus.

A voltas sas mans deixavan la llensadora, los brassos estirats, inerts; son esguart fixat á un punt de l' espay, veyá un estol d' alegre jovent saltant y ballant al só joyós de sa armoniosa cornamusa, rodejat de bonicas pagesetas que 'l miravan ab amable sonriure... se despertava frissós, inquiet... son front cremava.

Un dia que en Pau, lo fluviolayre de Molló, lo vingué á véurer, lo trobá al llit; feya quatre

dias que jeya.—Aprópat, Pauet... escolta... me 'n vaig d' aquest món... quan seré mort portarás la trompa de coure á 'n Missot per lo treball que s' ha prés d' ensenyarme. Portarás una tarota del bot, la més llarga, á l' ermita de St. Pallari; una altra á la de St. Antoni y la més curta la guardarás com á recort meu. Quan á la pell, se la guardarà la Catarina que li podrà servir pera posar olis y vins... Se 'l feu portar al llit; probá de xuclar lo canonet, pero ja no tenia forsas; se morí ab lo canonet á la boca y los dits convulsius, crespats, sobre 'ls traus de las tarotas... Pobre Xitu! fou sols quan fou mort que lo jovent de la comarca apreciá lo que havia sigut, que se recordá de las corrandas alegres que tocava ab son joyós instrument. Es la sort dels grans génis, d' ésser incompresos. Pagué un tribut á sa memoria; doném un recort inolvidable al darrer cornamusayre de nostra valls montanyesas.

LA ROCA DEL CORB

(LLEGENDA)

A mon benvolgut amich Mossen Jaume Boixeda.

Que n'es de rich en llegendas l' Alt-Vallespír! en rondallas, en tradicions del temps de la vellura! Encara que sigan ben arreladas en las creencias de la gent de la vall, anirian ab risch de perdres si l' excursionista no las fes recordar en sas excursions del pais y en sos estudis de costúms.

Hem relatat la bonica llegendia del *Roch del Frare* que prega y pregará fins á la fí del món; com també la de la Ermita de St. Guillém de Combred que aquest any he tornat á visitar (1887), en companyia de joves plens de delít, que ma prudencia de vell excursionista no podia detenir, puig que de la Ermita se me 'n volian anar al pich de Balatg (2.285 m.), com ui no diu rés.....

Donchs aquest estiu, recurrent eixas hermosas valls pirenaicas, me dirigí un dia de Juliol, de bon matí, vers una collada de molt rica vista, que ne diuhen: lo *coll de la Guilla*, d'ahont s'ovira lo santuari de la Mare de Deu del Coral, y d'ahont los romeus que lo van á visitar resan una Salve.

En lloch de seguir lo camí que faldeja la montanya, vaig ficarme en pregón barranch pera seguir ayguas amunt fins á dalt de la collada. Mon objecte, al seguir aquella fondalada era per l'afany de trobar una planta que me faltava pera completar mon herbari de la vall de Prats.

De sopte, á mitj torrent me trobí al peu d'un cinacle calcáreo, magestuós, aislat, esberlat en diferents indrets, semblant, vist á certa distancia, á trossos de muralla d'un palau encantat. Ab travalls y sovint á quatre grapas poguí, á través del bardissám y pedregám rodoladís, arribar á dalt. D'aprop, l'aspecte original d'aquell cingle no cambiá: trossos de blochs macisos com ferits pel llamp; fondas esquerdas, caós de penyas amontonadas, unas sobre altrás; lo tot enllassat de toriám de ridortas y arrapat d'eura y demés plantas enredederas; vegetació espléndida.

Lo que fá la singularitat d'aquell cingle no es sa elevació que será d'uns 50 metros, pero sí, de son aislament. La vena calcárea que baixa de la montanya de Costabona, corre á voltas sota terra; surt al Coll de la Guilla; desapareix, quan de sopte s'obra pás en un esfors

eruptiu formant un fantástich castell feudal enrunat que domina tota aquella fondalada.

La gent de la comarca ne diuen: *La Roca del Corb*.

Al cim del cingle, en mitj d' aquelles muralles enderrocadas, á redós del vent geliu, al bell solá, hi ha una casa de pagés que conserva encara groxudas parets ennegridas ab un tros de torra enderrocada. La gent que hi viu son marit y muller, de bon aspecte, pagesos que estan be, ab quatre criaturas grassonas, rialleras, que s' arrossegan per terra. Al veurém totas s' amagaren com guineus, molt alarbs.

Ben cert que la configuració fantástica d' aquell cingle havia de tenir sa llegenda.

¿Perqué ne dihuen la *Roca del Corb*?

Vos la contaré; pero dech advertir que si la trobeu massa llarga, no 'n tinch jo la culpa; pero sí la llegenda.

* * *

Fou poch temps després de la invasió dels alarbs. Com se sab, la gent de la terra hagué de fugir y refugiarse en los cims mes escabrosos del Pirineu, emportantsen lo poch que tenian; enterrant y amagant dins las covas las Verges de llurs altars pera lliurarlas de profanació, Verges que, casi totas, foren miraculosament trobadas, alguns sigles després, passada la tormenta, per toros y pastors; com las Mares de Deu de Montserrat, de Nuria, del Coral, de las Salinas, etc., etc.

Donchs una d' aquellas familias de cristians fugint de la persecució dels serrahins; seguí lo riberal del Tech, y construhí sa morada al cim del mateix cingle que ne diuhen: la *Roca del Corb*.

Eixa familia se componia del pare, de la mare y de la llur filla, bonica joveneta de 15 abrils que 's deya Guiselda.

Gent honrada, estimant lo treball; cultivavan la terra; se vestian de la llana de llur remadet d' ovellas y s' alimentavan de la llet d' un escamot de cabras que la Guiselda munyia; s' encomanavan á Deu, pregant perque s' acabés la persecució de que eran víctims los cristians. No eran ells sols en aquellas terras hont se creyan selvats; grupos de familias cristianas habitavan lo Coral, Miralles, lo Mir, Cós, Batera, etc., etc., fugint de la persecució dels alarbs.

*
* * *

Guiselda, á 15 anys era guapíssima. Tots los pastors de la encontrada parlavan de sa hermosura, de sa mirada encisadora. Alta, esvelta, ull negre, boca de pinyó, ab sonrisa graciosa, aixerida, lleugera... al veurerla trepar per aquelles serraladas, seguida per Zilda, sa çabra favorita, haguereu dit la deessa Diana buscant Endymion.

Un dia, en fresca matinada de Maig, al trobar lo toll d' una font critallina, se pará, desfé sa negra y llarga cabellera, entrellassá sas trenas

ab grans vermells de muixera; se feu un collarret dels mateixos grans; se posá sul cap una corona de pámpols, y los brassos núus, arrodonits sobre sas caderas, gronxá son gentil cos, enmirallantse, somrient.

De cop sent que la cridavan: Guiselda! Guiselda!

Se gira tota sorpresa no poguent atinar d'hont venia aquella veu.

Vegé sols un negre corb quitllat al cim del cingle.

La mateixa veu se feu sentir: Guiselda! Guiselda!.. y venia de la direcció del corb.

—Si las bestias poguessin parlar creuria bé qu'es aquell aucellás que 'm crida... Pero no pot esser... no tindria pas una veu tan melosa.

Al pensár aixó s' aná acostant del corb, y quan fou á prop d'ell, la veu dolça, suau del corb li digue:

—Hermosa Guiselda! no deus estranyarte que un corb te parli. No pots saber encara qui só, pero vindrá un dia que ho sabrás, y allavors lluny d'esglayarte serás tú qui 'm cridarás.

—Sabs que lo que 'm dius es increíble... Si en lloch d'esser corb fosses aucell del paradís te creuria.

—Ay! Guiselda! Si fós aucell del paradís no estaria en admiració devant teu... volaria per los espays blaus del cel, oblidantme de la terra.

—Pero, ets corb... ets aucell repugnant... malgrat ta veu simpática m' inspiras horror!.. apártat!

—Guiselda! Guiselda!.. per pietat!.. no 'm repel'leixis!..

Y la nina apartá sa mirada, cridá sa cabra; las dos desaparegueren dins la malesa; mentres l' aucell feya repercutir l' éco de la cinglera ab los crits llastimosos de Guiselda! Guiselda!

*
* *

Mes no per aixó perdé 'l corb la esperansa de reveurer la gentil aymada. Tots los dias á la mateixa hora se posava demunt la roca; sa negror irisada produhia sobre la penya blanquinosa del cingle un efecte lúgubre que causaba á Guiselda un instinch de repulsió, d' esglay, que no podia vencer.

La curiositat que feu cáurer en pecat á nostra primera mare fou també la que perdé á Guiselda.

Se l' escoltá; volgué saber lo que li volia.

—Oh! nina hermosa! la més hermosa del Valléspír! guarda en ton cor lo que vaig á dirte; no confihis mon secret ni á tos pares ni á ningú. Serás reyna; vindrá un prímpcep d' Orient que será ton espós; ton palau será rodejat de flors; mil esclaus serán á tos peus. Quan vindrá vers tú, Guiselda, no'l fugis. No puch dirte més... Adeu!, medita, pensa ab ma profecía que se realisarà més prompte de lo que tu t' creus.

Al dir aixó lo corb estengué sas alas y d' un vol magestuós se llensá dins lo barranch fent sentir á voltas son crit lúgubre de croach! cro-

ach! com si sentís la farum d' un carnús...
desaparegué á l' horizont.

*
*
*

Qu'es aquella remor confusa que s' estén per la vall y puja serra amunt? Ja las torras de senyal de Mir, de Cós, de Cabrenç se coronan de brillants flamaradas durant la nit y d' espessa fumada de dia... D' ahont vé aquella resplandor rogenca que com viu crepúscul cubreix l' horizont del cel d' Orient?

Lo bestiar del riberal apretat per cáns y pastors fuig corrent vers las altas serras, seguit d' una clamor espantosa de crits de cristians que imploran lo Deu de Misericordia. Tota la vall retruny de llur plany, de llur desesperació.

Los serrahins de Moreria han desembarcat á Coblliure llur estól. Pujan com dimonis la comarca del Tech, cremant, saquejant tot á son pás. Lo que trepitjan sembla ferit per llamp. Elna vol resistir y la *passan á foch y á sanch. St. Andreu de Sureda, Ceret, son cremats...

L' Abat del monastir de Arles, ab creu abacial, surt del convent, seguit de la Comunitat. per implorar la clemencia de aquellas feras, sedejant de sanch cristiana... fou en va: la cimitarra feu rodolar llurs caps al peu del sant temple; las flamas de l' incendi del convent, impel'lidas pel uracá s' elevan á gran altura en furiós torbellí omplint lo cel de sangrenta vermellor.

Lo torrent impetuós dels moros no 's parà aquí; segueix desencadenat riberal amunt semblant per tot l'espant y la desolació; arriba á la vall de Prats. La gent han abandonat sas casas; tothom ha fugit vers las alturas del Mir y de Cós.

Guiseldá al fugir vers las alturas s' ha separat de sos pares. Cansada, rendida, no'n poguent més, se recomana á la Verge y cau esmortuhida al peu de una cova. Sa cabra Zilda creu que dorm; s' ajau al costat seu.

Passa un grupo de cavallers moros, lo cimatarra á la má, perseguint é inmolant cristians.

Al veurer aquella hermosa nina, pálida com la cera, esmortuhida, baixan de cavall. Un d'ells la retorna ab aygua fresca que li tira sul front. Obrí sos hermosos ulls; vegé un arrogant cavaller que la tenia en sos brassos.

—Oh! tú que 'm salvas la vida, intrépit y bonich guerrer! quí ets?.. Fts ser sobrenatural que la Verge m' envia?..

—Nó, nina gentil, més hermosa que la assutzena de mon jardí de Damás! més bella que totas las *úris* de mon harém!.. só ton esclau!.. ets meva per sempre...

La prengué en sos brassos; se l' emportá á cavall...

*
* *

La tradició conta que Guiselda fou embarcada ab lo estól dels serrahins. Son baixell desem-

barcá á Jaffá. Lo primpcep la portá en son Harém de Damás y durant algun temps fou la preferida, l' estimada del Kalif; puig la profecia del corb se cumplí.

Com torná Guiselda á son pais natal y per qué hi torná? la llegenda se calla; sols nos diu que la pobre Guiselda sufrí desenganys crudels, duras probas; y que en mitj d' aquells infidels, s' encomenava á la Verge santa del Coral per quí tenia particular devoció.

Al reveurer sa aymada terra de Vallespír, sos ulls se ompliren de llágrimas. Ja no era aquella Guiselda tant guapa, tant encisera que feya bojejar lo cor dels pastors de la vall. Las llágrimas havian cavat fonda arruga en sos negres ulls. La cara pálida, la mirada atónita, apoyada sobre un garrot, emprengué la caminada vers la terra hont havia nascut... Y son pare!.. y sa mare!.. los trobaria encara vius!.. y la Zilda, sa cabra estimada!..

Al arribar al peu del cingle de la *Roca del Corb*, hagué de comprimir las palpitations de son cor de tant conmoguda.

Al posar lo peu al llindar de la porta de sa caseta caygué desmayada. Las caricias de sa cabra Zilda que li llepava la cara la feu tornar en sí. Ets tú, Zilda!.. Oh! sí, tú has sigut y ets encara ma mellora amiga... y la petonejava fentli mil caricias...

Arribaren sos pares del treball... es la Guiselda! nostra filla que creyam perduda y que la Verge nos torna!.. Oh serás sempre nostra, Gui-

selda, no es veritat?.. Mes al veurerla tant cambiada se posaren á plorar. . y una tristor fonda, inmensa s' apoderá dels seus pobres pares.

La salut de Guiselda era massa ressentida pera poguer resistir á tants sufriments. Se sentia morir.

Era á la primavera, pel Juny. Se havia fet portar al peu de una penya, prop de sa caseta; trista... pàlida... la mirada apagada!.. son pit oprimit aspirava ab delicias l' oreig fresquet, embalsamat de montanya. Veya arribar las aurenetas joyosas que venian de llunyanas terras. Un sol alegre despertava la naturalesa; las floretas frayrosas rebian son escalf; renaixian á la vida, á l' amor.

Rodejada de sos pares, de sas amigas, seguia ab sa melancólica mirada lo vol dels aucells, lo volejar capritxós d' una papallona de flor en flor, la má lánguida apoyada demunt lo cap de sa cara Zilda...

De sobte una ombra tapá 'l sol... las alas d' un aucellás que volatejava sobre 'l cingle... era un corb que 's posá demunt la roca.

—Ay! aparteu aquell aucell!.. me fa horror!..

—Guiselda! Guiselda!

—Es sa veu!.. me crida!.. es lo mateix que ha causat ma desgracia!.. se me 'n vol emportar!.. Ay! Verge santa del Coral! ampareume.

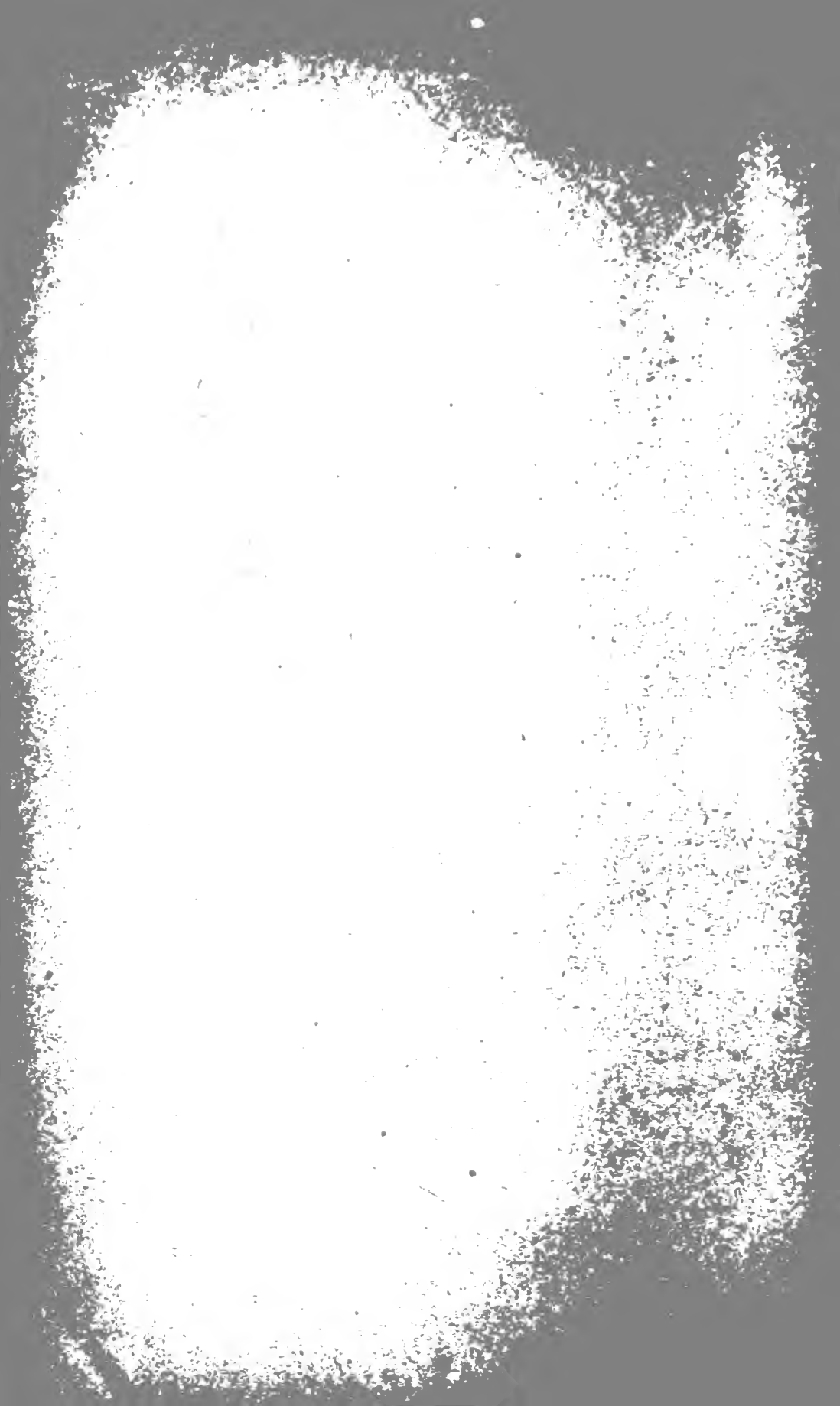
En eix moment suprém, al sentir á invocar lo nom sagrat de la Patrona del Alt-Vallespir, lo corb, llensant uns croachs! que aterrorisavan

á la agonisanta y á las santas donas que rodejavan son llit de mort, empengué son vol vers Canigó y estanys de Cadí.

Guiselda, com si li haguessin tret un pes de plom demunt son pit, obrí sos hermosos ulls mirant lo cel, sonrié, sa cara se transfigurá, y la seva ánima s' envoló radiosa vers las esferas hont los angels rodejan la mare del Redemptor.

*
* * *

Fou desde allavoras que lo cingle portá y porta encara lo nom de la *Roca del Corb*. Cada vegada que un corb s' hi posa, los pagesos y pastors d' aquellas masías fan lo senyal de la creu, invocant la Mare de Deu del Coral.

LA CÒPLA DELS JAUMETS

Los Jaumets eran coneguts de tots los pobles y pobllets de la vall de Ribas. La copla dels Jaumets se componia de fluviol ab tamborí, una gralla, una caramella y una cornamusa. Quatre virtuosos prou vellets pero sempre alegres y de hon humor. Sens dubte que eix caràcter jovial era influhit per la joyosa harmonía de sos quatre instruments, y sobretot per la costúm d' ésser sempre barrejats ab la jove-nalla qual alegría se reflexava en llur caràcter.

No hi havia festa ni testeta sensé la copla dels Jaumets. Quina satisfacció, quin goig res-sentian al veurer que per la sola virtut de sos instruments animavan tot aquell estól de pagesos y pagesetas en ayrosas sardanas y joyosas corrandas!

Qué s' han fet?... Qui los ha reemplaçat?... Ahont son aquells incomparables instruments? Ja no se 'n parla.

Per la festa major del poble tenian á plassa llur catafal ab garlandas de boix y lo porró entre camas. Quins salts! Quin puntejar los fadrinets! Ab quin ayrós vigor agafavan la balladora per la má y d' un bot se la posavan su l' espatlla, fentli donar voltas en mitj de xisclets y riallas!... Quin espinguet lo fluviol mentres la cornamusa ronca un punt d' orga!

L' arribada dels Jaumets en lo poble es senyal d' alegria. Las pagesetas treuhen y respallan llur roba de festa; se clenxinan sonrient á llur mirall. Los fadrins van mudats de drap fí, un clavell á la botonera del jech, un brot de fábrega en lo plech de la barretina.

Los Jaumets no van á l' hostal; no n' hi ha en los pobles de montanya, y encara que n' hi hagués de cap manera ho permetrian. Lo fluviol posa á ca 'l batlle, la cornamusa á ca 'l secretari, la caramella á ca 'l jutge de pau, la gralla á ca 'n Majoral. Se fan un plaher de tenirlos, d' obsequiarlos; los hi donan la millor cambra, y á taula seuhen á la plassa d' honor, entre l' amo y la mestressa.

A las tres de la tarde se juntan ab molta importancia, y seguits de la maynada fan la passada. Al ohir la joyosa música, tothom surt á las finestras; per tot caras alegres. Se dirigeixen á plassa ja rublerta de pagesos vinguts de las masías; pujan al catafal, s' assentan ab molta gravetat; lo fluviol fa un refilet seguit de quatre cops repicats sobre 'l tamborí... Lo fluviolayre es lo millor de la comarca. Encara

me sembla que 'l veig: alt, magre, la barretina al clatell, sos ulls pestanyejant; quan té lo fluviol als llabis; sa fesomia es immutable, sols un moviment de cap á cada tam tam del tamborí pera marcar lo compás.

Ha sigut pastor y desde rabadá ja tocava un fluviolet de fira que sempre portava al sarró. Mentres lo remat pasturava, ell segut demunt d' un roch al bell cim de la montanya florida, los jorns de primavera, s' ensajava á imitar ab son fluviol los refilets dels aucells. També ara es lo rey dels fluviolayres y fa lluhir la copla dels Jaumets. Son tamborí es petit, aixerit, enjoyat de pinjorellas de flochs virolats; son tam tam sech, estrident domina los demás instruments de la copla.

Y lo cornamusayre!... era l' únich; no n' hi havia cap més que l' igualés: petit, grasset, cara riallera; porta l' instrument sul bras, arrugat, ab tres tarotas desiguals que li penjan, guarnidas de borlas blavas y vermellas; semblan las camas d' un animal disforme. S' asenta una cama sobre l' altra, la dolsayna sota 'l bras, ja emboca lo canonet, sembla que xucla un caramelo, lo bot s' infla, las camas s' estiran, ja pren vida... de cop esclata en joyosa armonia; cada tarota que li penja es una gralla de tonalidat diferente; ella sola es una orquesta... Romp la copla; quinas sardanas, quinas corrandas la fadrinalla!... Sí, ja poden estar orgullosos los Jaumets! son ells que animan eix bell jovent.

Pero, qué s' han fet?... Quí los ha reemplaçats?... Ahont son aquells incomparables instruments?... Temps ha que no 'ls he sentit á tocar en los pobles de la vall!... Los Jaumets fá anys que no son d' aquest mon. S' emportaren en llur tomba los instruments que feyan ballar nostres ávis, que feyan palpar lo cor de nostras montanyesas. Aixís van desapareixent com tantas altrás las costúms típicas de nostras valls estimadas á mida que hi penetra la civilitació.

Del sach dels gemechs ja no se 'n parla; la gralla se sent encara lo dissapte de Pasquas floridas al cantar lo goig dels ous; la caramella encara la toca algun pastor de montanya, tot guardant lo remat... Recorts de la vida patriarcal de nostres avis que caracterisavan nostra terra catalana... recordemlos... fem que no s' esborren.

NOTAS DE VIATGE

DE BARCELONA Á VALENCIA

Ahir vaig arribar de Valencia després d' haberhi estat vuyt dias. No creguin que ma estada en la Ciutat de Cid fos deguda á quefers mercantils; nó, lluny d' aixó: fou un viatge d' esbargiment, de plaher motivat per la carta que rebí de mon amich Francesch, condeixeble de col'legi, que me convidava d' esser padrí de son primer nat. Eram á la primavera de '1881, á l' abril. La naturalesa engalanada y florida semblava volguerse associar á ma algria: feyan dias esplendits.

Sortí de Barcelona pel tren de las cinch del mati.

Lo viatge desde Barcelona á Valencia es de lo mes pintoresch que tenim en nostra terra; dich nostra terra perquè considero la de Valencia com una prop parenta nostra per los recorts

de germanó d' aquells temps gloriosos y per parlar nostra llengua.

¿Voleu res de mes bonich que lo país que 's recorre fins á Tarragona? Aquell Priorat tant fértil, tant rich, ab sa extensió de vinyas clapejadas per lo fullám vert fosch dels garrotérs. Se coneix que la tramontana també hi fa de las sevas, puig se 'n veuhen de desarrelats é inclinats com si volguessen arrencar á fugir.

A la estació de Tarragona pujá dins mon vagó de primera un senyor y una senyora quins reconeguí á primera vista eran inglesos; en efecte, llur parlar me convencé que tenia rahó. Ell, magre, d' uns 80 anys, bolet de feltre casi sense alas, trajo de llana clar de quadrets; de sa espatlla penja un estoix de cuyro lligat ab dos corretjas que conté sa *spynng glass* ó sia doubles ulleras de llarga vista. Ella, petita, seca, rossa, coll llarch, cara encuadrada de dos llarchs rinxos de cabells, sombrero de palla ab vel blau. Se sentaren en un recó en front un d' altre; ella obrí un saquet de pell de Rússia, ne tragué un llibre; ell se 'n tragué un altre de la butxaca y los dos se posaren á llegir com si fossen en lo saló de casa llura. A fins á Tortosa no digueren una paraula. Eram los tres sols dins lo vagó.

Los ho dich ab franquesa: may podré compondrer que hi hage gent ilustrada qué, viatjant en país per ells desconegut, sigan indiferents als hermosos paisatges que atravessan. Jo no 'm sé estar, no 'm canso may de mirar encara que

El país me siga ben conegut. Ma ambició es de tenir un recó del vagó no mes pera poguer allargar lo cap á la finestra.

De Tarragona, passat Cambrils, aviat s' entra en l' árit y montanyós Perelló, país sech, pedregós, calcari, ensá enllá magres matolls en mitj del pedregám. Prompte lo terreno cambia d' aspecte; ja s' ressent de la influencia frescal d' un riu. Entrém á la horta de Tortosa.

Hem de convenir que la fertilitat, la riquesa agrícola de nostra Espanya tant alabada pels estrangers que no la coneixen, es un solemne engany. Fora de la influencia dels rius que fertilisan sas voras en un rádi de mes ó menos extensió, tot lo demás es un desert que atristeix lo viatjant que l' atravessa ab ferro carril. Voleu veurer país mes desert que quan se surt de Xátiva!.. aquella inmensa planura inculta de la Manxa que 's pert á l' horizon fins arribar als marges del Tajo, á Aranjuez!... y encara no dura gayre la verdor; prompte se torna trobar lo desert, los turons árits que rodejan la coronada vila.

Madrid, vist de las alturas de Valdemoro, me produhí l' efecte d' una vila de Síria, d' una Antioxa, d' una Jerusalem malehida. No se perquè los reys castelláns, abandonaren Toledo, regada pel Tajo, pera plantar llur capital en país tan árit, tan pelat. Continuant seguint ab ferro-carril cap al Nort, lo país es casi 'l mateix; es sols arribant á las Provincias que prén l' aspecte, vert, fertil, frondós, degut

al treball de sos habitants y á la proximitat dels Pirineus. Si de Madrid torném á Barcelona per Saragossa, fora l' influencia dels rius, trobarém la mateixa aridesa, com las planuras d' Aragó, de Lleyda, d' Urgell. Cert es que nostra estima-da Catalunya que te rius pochs y de poca aygua se trobaria en la mateixa condició, si no fos l' intel·ligencia, lo coratge, lo treball incansable de sos habitants.

*
*
*

A Tortosa, *Bufet*, 20 minuts de parada pera dinar. Mols s' entaularán. Estava assentat al costat de mos dos companys de vagó, qui sense dir una paraula s' atracaren de llagostins.

Es una especialitat del *Bufet* de Tortosa; cada vegada que hi he dinat m' han servit llagostins, per cert molt bons y frescos. Los pescan á Sant Carles de la Rápita, á la embocadura del Ebro.

Prompte la campana nos avisá. Tornarem á nostre vagó. Hi pujá un senyor tortosí de uns 50 anys, petit, panxut, de fesomia alegre, amable, obsequiós. Saludá y s' assentá en front meu.—

—¿Vosté va á Valencia?

—Si senyor, ¿y vosté?

—Jo també.

—Me 'n alegro; serém companys de viatge. Se tragué la petaca, oferíntnosla.

—Nóó! nóó! *thank you*, digué l' inglés.

—Deixarho.

—Miri, li diguí, que no' ns deixarán fumar.

—Cá! home! som á casa nostra.... no faltaria més que aquestos inglesos nos fessen la lley.—rascá una cerilla y encengué son puro.

La mistress feu una mueca; se posá lo mocador al nas—hóó..... Lo master.—Nóó! nóó!.. Sinyor!.....

En eix moment entrá lo conductor per los billets, y tan sí com nó tingué de apagar lo cigarro... un puro de la *Vuelta abajo* que després de dinar se senta tan bé!... Vaja! hi ha gent que no hauria de sortir may de casa seva, ó al menys respectar nostras costúms.... Eixos inglesos fora de llur illa son insoportables; sembla que 's consideran superiors á tothom... ¿Vol que mudém de vagó?—Ja está dit.

A la primera estació nos ficarém en altre vagó y poguérem saborejar nostres puros de la fábrica de Janer y Janer, embo!callats ab paper platejat, de aroma riquíssima ...; bárbaro d' inglés!...

*
**

La plana de Castelló á Valencia ab sos arro-sals y boscos de tarongers es un jardí espléndit. Se comprén la recansa que tingueren los moros al tenir que deixar aquell hermós pais fertilisat per ells. Quin vot d'agrahiment los hi deuen los vehins del Túria y del Jucar! Que admirable aquell vast encreuhament d' amples rechs

que portan la vida, la riquesa en tota la planuria fins á mar! Ah! si ara nostres governs castellans los haguessen de fer ja podria esperar la gent d'aquella terra l'any de la picor.

Al arribar á Valencia trobí mon amich que m'esperava á la estació. Vivia al carrer de St. Vicens. Una tartana nos hi portá.

Per tartanas aneu á Valencia; son los mateixos vehículs del sigle passat, quan no hi havia carreteras. Es veritat que en lo sigle actual no n'hi gayres, pero tant se val. Es tant inveterada la costum d'anar ab tartana que fins en lo hermós passeig de la Alameda, los dias de festa, no's veu altra cosa. Aixó si, son tartanas de luxu tiradas per bonichs cavalls. Ja s'hi veu alguna qu'altra carretela, pero hi son escassas.

Ja que parlém del passeig de la Alameda, hauréu observat com jo, que son pocas las senyoras que baixan de llur carruatge pera donar un vol á peu. Aixís es que los dias festius aquellas floridas *allées* son casi desertas, mentres lo passeig central es rublert de carruatges que se segueixen al pas, un tras altre com si acompanyessen un casament ó un mort.

*
*
*

Després de saludar la esposa de mon amich Francesch, y una tia del mateix, senyora vella d'uns 75 anys, sopárem; entre lo fumar y la conversa las 11 nos trobá encara á taula. Com estava un poch cansat de viatge, donguí la bo-

nanit y entrí en ma cambra acompanyat de mon amich que me digué: sabs, fes com á casa teva, lo dinar á las 12, lo sopar á las 7; vés per las tevas. (En Francesch era empleat al Govern Civil)

L'endemá de matí prenguí xacolata ab mon amich y sa muller Preguntí per llur tia donya Rosa; era á la Catedral.

Donya Rosa havia sigut sempre molt devota, y com més anys posava més se 'n tornava. Es lo propi de totas las vellas solteras, flors mús-tigas que may han pogut granar. Petita, seca, apergaminada, s' aixecava de bon matí, se vestia de negra, sa cara cuberta d' un vel poch transparent, mantellina de seda molt tirada endevant, prenia un saquet negre que contenía sas ulleras, llibre, rosaris, una diminuta xacolatera, una ampolleta plena d' esperit de vi, una altra plena d' aygua, una presa de xacolata ab sis melindros, lo tot embolicadet ab paper blanch, puig que donya Rosa era molt neta; se dirigía á la Catedral y tornava á las 11 per dinar.

Aixó de passar tantas horas á la iglesia era solzament per los dias de gran funció en que predicava un predicador de fama Las grans funcions en las catedrals com la de València son casi diarias.

Ja se sab que en las catedrals espanyolas, com en las iglesias de Roma, no llogan cadiras; un se té d' estar dret durant tot lo temps de la funció; las donas s' assentan á terra.

No obstant hi ha en la catedral de Valencia un lloch privilegiat y es lo grahó de pedra que separa la nau dels altars laterals. Encara que baix, ve molt bé per seure. Eix grahó es prés per las que hi arriban primer; y com més prop de la trona mellor; s' hi sent bé lo predicador.

Donchs donya Rosa, ab sis ó set vellas devotas com ella, per l' afany d' ocupar llur grahó acostumat, se 'n anava á la catedral tant de matí, que sovint se trobavan totas devant la porta encara tancada. S' assentavan apropadas demunt los grahons y esperant que l' escolar vingués á obrirla, passavan lo rosari.

Oberta la porta prenian possessió de llur grahó; ohían misas, pregavan á Deu. Quan tocavan las 8 á la campana interior de l' iglesia, donya Rosa se 'n anava al fons del altar, darrera un confessional, tirava aygua y xacolata dins la xacolatera; encenia lo gresol plé d' esperit de ví; xucava sos sis melindros savorejant sa xacolata ab beatitut. Acabat ella d' esmorzar una altra feya lo mateix, y successivament totas aquellas vellas devotas. De eixa manera no perdian lo puesto del grahó, hont estavan ben assentadetas; ohint bé lo pare predicador y fins acabada la funció.

Lo tercer dia de ma arribada á casa de mon amich, donya Rosa no comparegué á taula pel dinar. No 's trobava bé. Havia rebut un gran susto que no gosava contar de tanta vergonya que li donava. La Dolors ho contá á son ma-

rit y aquest me 'l contá reventantse de riurer.

Donchs lo mateix dia se celebrava á la catedral una gran funció realsada per la presencia de l' arquebisbe y la fama d' un célebre predicador.

Tot just clarejava que nostras beatas, segudas demunt los grahóns passant lo rosari, esperavan ab santa resignació que s' obrís la porta pera poguer ocupar llur puesto privilegiat.

De cop senten crits en un carrer y se 'ls hi presenta al devant un borratxo alegre, un gali-fardás entremaliat, en mànega de camisa, alt, magre, que 's posá á ballar fent saltirots y contorsions, volguentlas abrassar á totas. Ne volen d' espant! .. lo carrer desert, silenciós... probavan d' alsarse pera fugir, pero lo tremolar de llurs camas las clavava altra volta sul grahó, mitj desmayadas; la veu apagada sens poguer cridar.

La pobre tia Rosa fou la que suportá sos atreviments: l' agafá pel bras li feu donar unas giravoltas, cantant alló de *me gustan todas*; caygué del tot desmayada al peu de l' últim grahó. Sort que l' escolá obrí la porta de la Iglesia. Lo borratxo fugí. Sas amigas anaren per vinagre y aygua fresca... torná en si, y ab l' ajuda de dos treballadors que passavan, l' acompanyaren á casa seva; se ficá al llit. Per xó no comparegué á taula pel dinar.

Pobre donya Rosa! ella que de sa vida cap home l' havia feta ballar, qui li haguera hagut de dir que á 75 anys ballés un minuet forsós!

Quan li deyan qu' era un borrarxo no ho volia creurer Deya que no era cap home, pero si lo dimoni que com á St. Antoni li feya entremaliaduras pera ferla cáure en pecat.

*
*
*

Empleí los dias que vaig passar en Valencia pera recórrer la ciutat y revéurer tot lo que té de remarcable. Vaig visitar lo museu de pinturas célebre per sos cuadros antichs de la escola valenciana: Ribera, Ribalta, Joan de Joanes etc. Valencia es á pocas horas de Barcelona y son museu és massa conegut pera ferne una descripció; pero si, sols faré notar una desagradable sorpresa: vegí restaurats, lluhents, envernissats de poch, algunas obras mestres de Ribera. M' apar que atrevirse á restaurar un cuadro del Espanyolet es una profanació, per intel·ligent que sia lo restaurador; m' explicaré: Lo temps ha donat al clar obscur dels cuadros de Ribera una tinta suau que cap pintor, per hábil que sia, pot reproduhir. Es lo sagell de la vellura, com lo color d' or vell de las ruinas romanas dauradas pel sol ponent. Es observació que tothom pot fer al contemplar los nombrosos cuadros de Ribera en lo museu de pinturas del Prado. Si será lo betúm dulcificat pel temps que dona als cuadros de Rembrandt y Ribera eixa tinta vigorosa de clar obscur que tant agrada? Lo que hi ha de cert es que s' ha produhit en los colors una acció

química deguda á la vellura, que dulcifica las tintas, que vivifica las carns y dona un conjunt de veritat sorprenent.

Tots los cuadros de Ribera, al entrar en un museu, se coneixen de lluny, tots portan lo sello del gran pintor realista valenciá. Son St. Pau dins lo desert, St. Sebastiá, en lo saló de pinturas, sa Adoració dels Pastors, en la Catedral, son obras mestres de lo millor de Ribera. Quin vigor d' entonació! quin coneixement anatómic en eixos cuadros! y en la Adoració dels Pastors, quin sentiment, quin ideal en la testa de la Verge!

Certament que Ribalta fa honor á la escola valenciana. Sos nombrosos cuadros que contenen lo museu y la Catedral son de gran mérit; pero que pálits, que esmortuhits de color al costat dels de Ribera, no tenen sos tochs vigorosos, lo clar obscur, lo relleu; son més idealistas; la pintura es més llepada, más bonica. Lo mateix se pot dir de Joan de Joanes. Ribera y Rembrandt de la escola flamenca, son los reys del clar obscur.

*
* *

Cada dia dedicava part del matí á estudiar los cuadros del museu. Per la tarda anava á la Catedral qual arquitectura y riqueza m' encantava; hi passava horas. No es la Catedral severa, fosca, ascética de la ogival de Barcelona, que inspirá al cristiá un sentiment religiós, recullit,

plé de temor, com tots los monuments religiosos del estil ogival secundari de la Etat mitjana. La Catedral de Valencia com la iglesia del Pilar de Saragossa es del més pur renaixement, embellit per la riquesa de las ordes arquitecturals gregas, dóricas, iónicas y coríntias. La llum del dia hi penetra clara, ab profusió, donant un conjunt alegre que sembla portar la pregaria del cristiá en raig lluminós d'esperansa envers son Criador.

Al entrar en la Catedral de Barcelona, lo cristiá, per endurit que sia. sent una forsa interior que l' obliga á postrarse com si 's trobés devant del Deu temible, venjador de la Etat mitjana. En la Catedral de Valencia es lo Deu somrient, espléndit, qual gloria sembla emanar dels raigs lluminosos, llensats pels finestrals, que dauran lo paviment marbrat del temple. St. Pere de Roma, la Magdalena de Paris, son pel mateix istil.

Deixaré de parlar dels hermosos cuadros que conté la Catedral per ésser coneguts y estudiats per nostres pintors. Sols faré esment del hermos retrato de mitj cos de St. Vicens Ferrer que se troba al costat, á la dreta de la trona. Ignoro quin es son autor; ho he demanat varias vegadas y no m' ho han sabut dir. La llum hi cau de plé plé; es admirable; cada vegada que 'l miro m' encanta; passo cada dia llarchs moments extasiantme devant d'ell. Sa fesomia té una expressió de mansuetut que no 's pot definir. Necessariament ha hagut de cridar l' aten-

ció dels intel·ligents com me l' ha cridada á mi. Agrahiria als pintors valencians nos donguessen alguns datos sobre dit cuadro.

Al contemplar lo retrato de St. Vicens Ferrer, me venian á la memoria reflexions tristas; pensava ab lo compromís de Caspe. St. Vicens ha sigut un gran sant, no se li pot negar; pero, per nosaltres catalans sa memoria será aburrida perquè ell ha sigut la causa de nostras desgracias. Sense ell may l' escut de Castella s' hauria barrejat ab lo nostre; no hauriam perdut nostras llibertats estimadas... Pobre Jaume d' Urgell! tú fores lo primer en conéixer la maldat de aquella nissaga! tú fores la primera víctima! y ab tú fou enterrat l' escut gloriós de las quatre barras!... ¡quín será lo dia que eix escut sortirá de la tomba radiant il·luminant d' espléndida claror la llibertat de nostra pátria, de nostra terra aymada!...

*
* *

En la Catedral com en lo museu trobí mos dos inglesos, companys de viatge; 'ls dos ab un guia á la má, las ulleras sul nas, fent los badochs, prenguent notas. Per supost feyan com si may m' haguessen vist y jo lo mateix.

Pujárem ensemps al cim del campanar que ne diuhen lo Micalet ó Miquelet. Un campaner nos hi acompanyá. Arribats á dalt, nos presentá una ullera de llarga vista puig que lo panorama que 's descobre es admirable. Mirárem;

tornárem baixar. A baix ell y ella continuáren llur exámen per la Catedral; jo vaig anar per las mevas, sense una mirada, sense un saludo... Si se recordan encara d' alló del cigarro del tortosí!...

Arribá lo dia de mon retorn á Barcelona. Me despedí de mos amichs de Valencia guardant de ma curta estada inolvidable recort.

BIOGRAFIAS

Apuntacions sobre los tres célebres pintors valencians:

Juan de Joanes, Francisco Ribalta y Joseph Ribera. (1)

JUAN DE JOANES.—NASQUÉ EN 1523, MORÍ EN 1579.

Lo pintor, encara avuy dia no gayre conegut, que s' ilustrá baix lo nom de Juan de Joanes, fou un dels més brillants soldats d' aquell nombrós estol de pintors que anaren á demanar, á la escola de Roma, lo secret de llur forsa y saber. Trobém alguna dificultat pera bé determinar l' estat civil d' eix mestre; hem de convenir que lo que sabém d' ell ofereix alguna incertitut.

Eix nom de Juan de Joanes no pot ésser si no que una forma mal llatinisada de un dels prenomes del pintor quí, segons lo text de son testament, portava lo nom de Juan Vicente.

(1) Segons nous documents de Peu Mantz y Cárles Blanch.

Ademés sembla resultar del pacient treball de Cean Bermudez que lo nom patronímich de Joanes era Macip. En efecte es ab lo nom de Macip que son fill es anomenat en un document contemporani. La data y lo lloch de sa naixensa han donat als erudits molt que cercar. Tota vegada com la acta hont s' escrigué la mort de Joanes, en Desembre 1579, li dona 56 anys, podém judicar ab certesa que naixé á la fi de 1523, y se indica lo petit poble Fuente la Higuera com lo lloch hont vingué al món.

Se ignora quin fou lo primer mestre de Joan Vicente. Sa vida es massa poch coneguda pera poguer en quant aixó res precisar; pero si, podem suposar que, nascut á la costa espanyola, en front de la costa italiana, lo jove pintor prompte haurá sigut possehit del pensament de atravessar la mar pera desembarcar vora aquell *marge sagrat*.

Mariette, no gayre prudent al parlarnos d' aixó, vol que hage rebut las lliçons de Perugino. Palomino nos diu ab la mellor frescura que se formá en lo taller de Rafael. No podém de cap manera admetre aytals afirmacions ja que al morir Rafael en 1520, Joanes no era encara nascut, y tenia sols un any quan Perugino seguí son gloriós deixeble dins la tomba, (1524). Lo que 's pot dir es que Juan Macip treballá á Roma á la escola d' un dels deixebles de Rafael. En efecte res nos priva de créurer que durant son viatge per Italia hagués pogut conéixer Polydoro de Caravaggio, Julio

Romaní ó bé Perino del Vaga. Pero, á pesar de la aplicació que demostrá á las lliçons de son mestre desconegut, Joanes conservá sempre sa originalitat espanyola, y no pogué may assimilar-se lo recte dibuix, la ideal puresa de la escola romana.

Sembla haver volgut péndrer per modelo á Lluís Morales; com ell, pinta sols cuadros de pietat. Feya com en Lluís de Vargas: ans de pintar se preparava per la pregaria al treball qu' anava á comensar.

L' historiador Palomino á quí enmatllevém eixos detalls, conta, á propósit de la fervorosa pietat de Juan de Joanes, un fet que nos fá conéixer lo carácter del pintor, y nos fá veure encara més lo misticisme que imperava en aquell temps del segle 16.

Lo confessor del pintor, lo Jesuita Martin Alberro, tingué una visió; li aparegué la verge encomanantli la pintés tal com se li havia presentat devant d' ell, es dir, ab son mantell blau tirat demunt son vestit blanc, lo quart creixent de la lluna sota sos peus, postrada devant son Fill pera rébrer d' Ell, en presència de Deu y de l' Esperit Sant, la corona gloriosa.

Lo Jesuita que no sabia pintar se quedá apurat, no sabent com ferho. Pero felisment pensá ab Joanes; li demaná que fes de sa visió una realitat. L' artista sé posá al treball ab la íntima convicció d' un home que compleix una orde del cel. Se recordá de quina manera los mestres del segle anterior, entr' ells Fra Ange-

lico, havian tractat eixa gran composició. Se prepará per actes de contrició, per fervorosas pregarías, fent dejunis, lo que li doná coratge é inspiració pera emprendre y acabar eixa obra extra-mondana.

Lo piadós Jesuita fou molt satisfet del treball de son amich y trobá la obra tal com desitjava, la cara de la Verge semblant á l' aparició.

Tal es la llegenda que se refereix á una de las obras més admiradas de Juan de Joanes. La *Purissima Concepció*, preciós cuadro entre tots los demás que en lo segle 18 gosava encara de gran veneració. Segons lo primer traductor de Palomino, en 1749, eix cuadro éra exposat al respecte dels fidels en la capella de la casa professa de la companyia de Jesús á Valencia. M' agradaria saber si s' hi troba encara.

*
*
*

Seria verament un crím lo confondre un Rafael ab un Juan Vicente. N'ó, may lo deixeble igualará al mestre. Lo que será pera Joanes un gran honor es lo haver sigut un dels primers en fer véurer als pintors espanyols los camins que conduheixen á l' elegancia, á la hermosura.

Sens dubte ha probat de donar á son pintar la elegancia romana; pero no ha sigut may infidel al temperament de son país; y encara que's demostri imitador servil, persisteix y se descobra sa nacionalitat.

Lo que te de lloable Juan de Joanes es son propi sentiment, es son instint natiu contra 'l qual cap influencia ha pogut prevaleixer, es á dir, un fervor religiós que va fins á l' ascetisme. Te la fé: heus aquí sa forsa; porta molt lluny sa expressió perque ama. Ni Rafael, ni Leonardo de Vinci, ni Miquel Angel, ni tots los pagans del món antich ó del Renaixement han pogut cambiar la seva austera naturalesa. Joan de Joanes se quedá sempre espanyol y católich: es un contemporani de Sta. Teresa de Jesús.

FRANCISCO RIBALTA — NASQUÉ VERS 1551,
MORÍ EN 1628.

La escola valenciana acabava tot just de constituhirse baix la rígida deixuplina de Juan de Joanes quan Francisco Ribalta animat per los grans exemples que s' oferian á sa vista s' ensajá per primera vegada á practicar l' art que l' havia de fer ilustre.

Nasqué en Castelló de la Plana, pero la data de sa naixensa es encara poch certera, y 'ls erudits que han volgut buscarla no l' han fixada ab precisió. Palomino havia cregut fixarla al 25 de Mars de 1551. Tota vegada sembla resultar dels estudis de Cean Bermudez que Palomino s' hauria equivocat, y que Francisco Ribalta no nasqué pas en aquella época. Sia com se vulla, se sab que era encara molt jove.

quan s' encaminá á Valencia y entrá en lo taller d' un pintor qual nom nos es desconegut.

Se pot suposar que aquell pintor fou sens dubte un imitador de Juan de Joanes, un d' aquells artistes de paciència que proban de combinar, dins llur estil prou incert, lo temperament místich de la escola espanyola ab las formas grandiosas de la escola italiana. Aqueix mestre ¿seria pe'l cas hábil? S' ignora, pero se sab que era difícil de contentarse y que las disposicions per cert verdaderas de Ribalta li inspiravan sols mediocre confiansa.

Los biógrafos que s' han sempre complagut en barrejar la novela ab l' historia nos contan que lo digne pintor tenia una filla molt guapa y de cor sensible. Ribalta s' enamorá d' ella; fou son primer amor; ella correspongué á son sentiment; s' estimaren.

Ribalta la demaná á son pare; pero lo vell pintor no estava gayre satisfet de donar sa filla á son deixeble que fins allavors no havia demostrat gens de talent. Per no dirli que nó, buscá una excusa; li aconsellá pera separarlo de sa filla, d' anar á estudiar quatre anys á Italia pera perfeccionarse prop dels grans mestres, y que á son retorn, veuria si per sos progressos era mereixedor de sa filla.

No havia més que conformarse. Ribalta, ans de separarse de sa estimada, li feu jurar de serli fidel y d' esperar-lo durant los quatre anys d' ausencia. Aixís fou. Arribá Ribalta á Italia, estudiá ab afany los grans mestres que admirava á Valencia sens coneixels.

Passá llargas horas extassiat, devant las pinturas de Rafael y sobretot de Sebastiá del Piombo del qual feu molts cópias. Sembla que també anava sovint á visitar lo taller dels Caraggios quins pintors eran tots més joves qu' ell y qual fama comensava á ser coneguda en lo món.

Combinant eixas influencias varias, Ribalta arribá á ferse un estil, una manera itálico-espanyola, un método propi, sério y atentiu.

Quan se cregué tenir un pinzell hábil y segur, se cuytá de retornar á Valencia.

Sa primera visita fou naturalment per son vell mestre. Lo trobá fora. La porta de son taller era oberta; entrá; vegé sobre 'l caballet una tela mitj bosquejada. Ribalta pren pinzells y paleta, s' assenta; ab prestesa maravellosa acaba la pintura comensada y se retira.

Qual fou la sorpresa del vell mestre al trobar son cuadro del tot ben acabat y reixit. Cridá sa filla, que estava enterada de tot; lloá devant d' ella l'habilitat del artista desconegut, misteriós, que semblava enviat pe'l cel en ajuda de sa vellesa.—Aquest es lo pintor que ha d' esser ton espós y no aquell ignorant de Ribalta. Sa filla lo deixá parlar, y després li explicá lo misteri.

L' imbroglio s' acabá com se suposa: Ribalta obtingué la má y se casá als pochos días ab sa estimada.

*
*
*

La influencia de Ribalta en la escola valenciana fou poch durable. Hem de convenir que Ribalta es pintor, pero no un gran pintor, puig que en lloch d'imposar á sos contemporanis una autoritat veritable, es al contrari sos contemporanis que li han imposada.

En los primers anys de sa carrera treballa ab los místichs com en Juan de Joanes; imita, cópia, arregla á la moda espanyola las poderosas creacions de Sebastiá del Piombo. Després se deixa seduhir per las métodos eclécticas dels Caraggios; per fi, arriba als procediments més lliures dels improvisadors del sigle xvii.

La historia li tindrà en compte sos esforços y bona voluntat; apreciará eixa carrera de pintor tant ben empleada. Pero Ribalta deurá contentarse dels aplaudiments d'alguns fidels que se recordan de sa memoria. La gloria guarda sas coronas per sols aquells qui en llurs obras han demostrat una personalitat real y viril.

JOSEPH RIBERA, *dit l' Espanyolet*.—NASQUÉ
EN 1588, MORÍ EN 1656.

Es singular, tots los pintors de pintura enérgica tingueren una vida atormentada, novelesca, tempestuosa, dramática y de desgracia, com Caravaggio, Salvator Rosa, Correnzio, Fran-

cauzani que foren simultáneament artistes, conspiradors, lladres, visquent entre la gloria y 'l catafal dels sentenciats.

La vida de nostre pintor Ribera sobre tot fou una mescla d' esplendor y miseria, de negra ombra y llum esclatant, com sa pintura.

Eix magnífich personatge qui, en los carrers de Nápolis surtia sols ab carrossa, y qual palau era lo punt de reunió de la alta noblesa castellana, se l' havia vist, no feya gayre, arribar d' Espanya pobre y despullat. Ell, lo rich senyor de qui la muller era sempre seguida d' un escuder que l' ajudava á montar dins sa cadira portadora, ó bé li sostenia lo róssech de son llarch vestit, havia tingut durant molt temps per alimentarse los rosegons de pá que rebia de la caritat de sos condeixebles. Fou en aquell temps de més miseria que estudiá la pintura y dibuixá las estátuas antigüas.

Era allavors tant magre y escanyolit que li donaren lo sobre nom d' Espanyolet. Del temps de Ribera los espanyols eran, com havian sigut los romans, mestres del món; per xó feyan cárrech al pintor d' haver usurpat lo titol d' espanyol, tant gloriós en aquella época, hont los últims dias del *sigle d' or* donavan encara viva resplendor al reyalme de Cárles V.

Ribera havia d' esser un home ben altiu y superb pera fer creurer que s' atribuhia un origen tan entonat.

Dos biógrafos napolitans: Bernat de Domini y Paolo di Matteis fan naixer Ribera á Gallipoli, en lo reyalme de Nápolis en 1593; pero 'ls dos van errats, com ho prova un extracte de fé de fonts baptismals trobat per Bermudez, que nos diu que Ribera va naixer lo 12 de Janer de 1588, á Xátiva. Sos pares se deyan Lluís Ribera y Margarida Gil.

Fou á Valencia, á la escola ilustrada per los dos Juan de Joanes que Ribera rebé las primeras llisçons de pintura de Francisco Ribalta, un dels mestres d' aquella escola la més renomada d' Espanya. Pero la pintura fina de Ribalta que havia après á Roma, pintura que se ressentia de la dels germans Carraggio y que semblava volguer imitar á la de Rafael, aquella pintura sabia y freda no podia cautivar al jove pintor ja possehit del pressentiment d' una pintura més viril, més vigorosa.

Donar relleu á sas figuras pe'l medi de negres los més espessos; cridar la vista exposant carns palpitants, esqueixadas; presentar al públich cuadros d' execucions las més horribles; posar en escena butxins martirisant sas víctimas que moren en mitj d' espantosas contorsions; buscar sols en la mytología Ixions, Prometeos, Tántalos; en la historia sacra Sts. Bartomeus, y Sts. Llorens, es dir sers humans, atormentats, escorxats, tallats á bocins, cremats

vius... Heus aquí lo que convenia á un artista que semblava haver nascut per esser lo pinror per excelencia dels torments y execucions de la Santa Inquisició.

* * *

Ribera era molt jove quan deixá Valencia per anar á Italia. Pero ni sa joventut ni sa pobresa cambiaren son humor; guardá sa natural altivés á pesar de la miseria, com conservá lo gust de las composicions horribles en presencia de las serenas composicions de Rafael.

Si hem de creurer l' historiador Dominici qui escribia en 1742 uns 60 anys avans Bermudez, fou á Nápolis y no á Roma que Ribera fou presentat per son pare á Miquel Angel de Caravaggio, quals llissons eran tan conformes ab lo temperament de l' Espanyolet.

Comensá en lo taller d' aquell terrible mestre per estudiar testas d' apóstols, de vells; y ja allavors se complaguia en pintarlas marcadas de tots los signes de la edat caduca. Estudiava cada muscle ab precisió afectada pero sorprendente; feya ressortir ab satisfacció la duresa y lluentor dels ossos, dels tendóns, las llagas d' antigüas feridas, las falanges dels dits de la má ab sas arrugas més fondas, com arrugas de marbre, tal com la vida las cava, no en carnacions frescas y agradables, pero si en pells secas, espessas y colradas d' un cos robust que lluyta encara contra la decrepitud.

L' artista que imitava lo natural ab tanta passió, tenia sols 17 anys. Sa predilecció en sa manera de fer se trobava allavors tant decidida que durant sa estada en Roma, copiá las obras de Rafael sense per xó modificar en res sa originalitat. La gran miseria en que 's trobava no feu gens disminuir son ardor afanyosa per lo treball. Sovint se 'l veya pels carrers dibuixant á l' ombra com al sol.

Un dia que en un carrer estava molt ocupat en dibuixar, passá un cardenal que notá la gran aplicació del jove pintor, sa pobresa, sa baixa estatura, y á través los parrachs de sa vestidura li semblá veurer á traucar no solament l' orgull pero també lo genit. S' apropá y oferí á Ribera un refugi en son palau. Pero nostre pintor després d' acceptar la oferta del cardenal no tardá gayre á arrepentirsen. L' habitació d' una cambreta á l' entressol del palau, l' humillava, puig si amava la servitut era pera imposarla no pera rebre-la. Se 'n fugí amagadament del palau sense donar las gracias á son caritatiu benefactor; preferí tornar alegrament á la miseria, á la pintura, á la llibertat.

Quí ho creuria! l' únich mestre qui després del Caravaggio produhí lleugera influencia sobre Ribera, fou lo Correggio.

En un viatge que feu á Parma, l' Espanyolèt se deixá guanyar un instant per lo pintor de la hermosura. Sa salvatge naturalesa no pogué resistir á la dolça conmoció que despertá dins la seva ánima la vista de las composicions d'

aquell genit ditxós. Pero, ¿no es una estranyesa lo veure Ribera admirador del Correggio?

Ribera veu la creació en una negror; obscurirà la virginitat, envellirà lo natural, entristirà fins á la joventut, y sols sabrá pintar l'alegría donant una expressió ferotja á la cara il·luminada del butxí.

Lo Correggio, molt al contrari, fa estimar lo sol, l'amor y la vida; enpasta de gruix las carns; dona á las figuras suavitat per medi d'ombras transparents; nos las presenta adormidas baix una llum suau dins cúpula d'iglesia, joguinejant dins atmóstera lluminosa que esborra las pedras del edifici.

Ribera fou seduhit per aquella pintura; feu moltes cópias del Correggio, y al tornar á Ná·pols causá gran sorpresa á sos professors executant ab pintura clara lo cuadro de *Sta. Maria la blanca*, destinat á la iglesia dels Incurables.

Pero las circunstancias, la falta de recursos, y sobre tot sa inclinació natural teren tornar l'Espanyolet á la pintura de Caravaggio.

Lo pare de Ribera qu'era oficial, de guarnició á Ná·pols, acabava de finir deixant sols á sa familia una pensió per cert molt módica y lo talent de son fill Joseph. Ná·pols comptava allavors pintors de gran fama: Santafé de Girolamo, Imperato, Battistello Caracciuolo, célebre per sas frescas, lo cavaller Massimo Stanzioni que se distingía empleant l'estil enmantllevat al Guido y als Carraggios. Eixos mestres aconsellaren á nostre pintor de tornar á la sen-

zilla imitació del natural, de no separarse de la manera estrepitosa caravaggesca. Eixos consells que seguí lo portaren á sos futurs triomfs.

Ja l' altiu valenciá havia eixit de la obscuritat pera entrar en plena llum. Per son casament ab la filla d' un rich marxant de cuadros, establert á Nàpols prop del palau del virrey, passá de la miseria á l' opulencia.

Un dia que havia posat á secar á la porta de son taller una tela representant lo martiri de St. Bartomeu—lo mateix que després gravá en ayguafort—succehí que la gent que passava pel carrer, estranyats de veurer aquell cuadro singular, s' agruparen, y després de moments d' estupor esclataren en crits d' admiració y d' espant. Uns y altres s' indicavan lo coltell que un butxí tenia entre dents y la pell sagnosa del sentenciat. La serenitat del Sant los enternia; se miravan aquella corona sostinguda en los ayres per má divina.

En quant als inteligents podian desde ara notar la plenitut d' un talent que á la altivés del Caravaggio afegía la hermosa pasta—*la pastosita*—de Correggio. Se meravellavan del realisme d' aquell treball, de sa exactitut anatómica, de las carns esparpilladas, regiradas com ab escalpell; era tanta la espantosa imitació que semblava sa pintura lluytar ab la realitat del mateix natural.

Lo clamoreig de la gentada arribá fins al virey de Nápol, Don Pedro Giron, duch d'Ossuna, qui, vejent desde 'l balcó de son palau aquell aixám de gent, y sabent la causa d'aquell avalot, hi feu anar esbirros ab ordre de portar lo pintor á sa presencia.

Ribera triomfava: la única autoritat que reconeixia, lo poble, li havia otorgat sos titols per aclamació

Devant del virey feu valguer ab hábil orgull sa qualitat d'espanyol; fou acullit tant bé que lo duch d'Ossuna comprá lo famós cuadro y nombrá son compatriota pintor de la Cort, ab pensió mensual de 60 doblons

No calia tant pera exaltar l'orgull intransigent de l'Espanyolet. Condecorat pel papa cavaller del Crist, D. Joseph de Ribera ocupava en Nápol lo primer puesto y volia mantenirshi encara que fos per la violencia. Nombrosos deixebles se juntaren á son entorn.

Dos pintors mediocres: Belisario Caracciuolo y Correnzio, pera afavorir las pretensions de Ribera á volguerho tot monopolisar en interés seu, organisaren una conjuració d'artistas, una d'aquellas *fazzione* que serví temps després á la heróyca sublevació de Masaniello. La que organisaren tingué sols per objecte expulsar de Nápol tot pintor no afiliat á la conspiració armada de l'Espanyolet. Semblava que lo virey afavoria la insolencia dels conjurats. Los dos caps Correnzio y Caracciuolo eran ben resolts á sostenir aquella dictadura guerrejadora, atrevida y terrible.

No tardá en presentarse la ocasió.

En la catedral de Nápols dedicada á St. Ja-ner, se troba la capella vulgarment anomenada *Lo Tresor*. Los pintors més famosos d'Italia se disputavan l'honor d'adornarla. Lo virey havia encarregat lo Guido d'aquest treball. Pero ja los partidaris de l'Espanyolet havian jurat que sols ells pintarian aquella hermosa capella. Ribera que no sabia pintar á fresch ni ab cola entregá lo treball á Belisari Caracciuolo, reservantse per ell los grans panells y 'ls petits altars adossats als pilars de la cúpula.

Tot just lo Guido fou arribat á Nápols, acompanyat de son deixeble Francesco Gessi, que no tardaren en veures los dos rodejats de caras sinistres.

Una tarda lo Guido sab que son company ha sigut deixat per mort á la porta de sa casa, assassinat per un desconegut. Desde aquell dia li semblá veurer per tot punyals alsats pera assassinarlo. Se 'n fugí de Nápols espantat.

La gelosía, pero una gelosía negra, moruna, s'havia apoderat de l'ánima de Ribera, la qual bastaria pera explicar los amarchs disgustos, las penas y mortificacions de que fou víctim lo Dominicano, quan vingué á Nápols pera rependre la tasca deixada pel Guido.

Aixó se comprén de certa manera: un pintor com l'Espanyolet, qui per sas composicions excitava sorpresa y terror, no podia de cap manera ser partidari del modo de pintar del Dominicano. Lo mateix que 'l Dominicano semblava

no fer cas dels procediments y dels efectes for-
sats del clar obscur, Ribera despreciava tots los
pintors no iniciats á la mágia de las ilusions,
que no manejavan com ell lo pinzell, que no
sabian com ell enpastar de color sas telas, fer
avansar los objectes, realisar ab destresa los
clars.

*
* *

Ribera haventse desfet de sos contraris em-
pleant lo temor, las amenassas y l' assassinat,
pogué disfrutar en pau de sa nomenada, opu-
lencia y favors dels vireys de Nápoli, successors
del duch d' Ossuna. Sas dramáticas pinturas
adornavan palaus, convents é iglesias. Los se-
nyors napolitans, la grandesa d' Espanya, lo
mateix Felip IV se disputavan las obras del
pintor, honra de sa patria.

Succeheix casi sempre que 'ls caràcters més
altius son suavissats, humanissats per lo ben es-
tar, los honors y la riquesa.

Lo ferotje pintor dels humans torments son-
reia ara satisfet de sos triomfs. Las angúnias
de la gelosía havian desaparegut; sols era pos-
sehit del sentiment calma de sa forsa; son or-
gull avans tant intransigent é insoportable ha-
via sigut reemplassat per l' ostentació de sas
riquesas y lo fastuós de sas costúms.

Vivia en Nápoli, en son palau, en front de
la iglesia de St. Francisco Xavier, com un gran
senyor—*alla grande*—apostosos somptuosos;

vestit ab elegancia y noblesa, cuydadós de apartar de sa presencia tot recort de sa antigua pobresa. No li faltavan carrossas y lacayos. Tenia un servidor, oficial retirat, que tenia lo cárrech de presentarli los pinzells quan volia pintar. També l'acompanyava á passeig y l'avisava de las horas.

Quan l'Espanyolet atentiu, apassionat, absorvit devant sa tela, havia treballat tres horas lo matí y duas horas á la tarde, aquell oficial entrava per dirli: *Signor cavaliere Ribera*, ja ha treballat prou; vostre carrossa vos espera. Al sentir la veu del oficial, Ribera deixava son treball y sovint trobava al voltant de son caballet nobles visitants qui silenciosos, sense esser vistos, havian esperat lo descans del mestre pera admirar sa obra.

Encara que baix d'estatura y prou magre, tenia una compostura noble y digna.

En sas relacions ab los vireys de Nápoli, per excés d'orgull, afectava esser ab ells familiar; pero en quant á sos inferiors los tractava ab gravetat y altivesa.

* *

Ribera se casá ab la senyoreta Leonora Cortese, dona de talent y de singular hermosura que li doná molta familia. Trobá en ella, gustos idéntichs als seus, estimant los plahers, lo perdre nits en balls y convits.

No obstant tenia Ribera la costum de dibui-

xar de nit lo que havia de pintar l'endemà de dia. Quan havia fixat sas figuras acabava son boceto sia ab ploma, sia ab sanguina ó llapis negre ó be ab capas d'ayguada.

Pintava los vells al natural. Se procurava modelos de vells sechs, encorvats, de molts anys, com se'n veuen en sos cuadros. Se'n servia sobre tot pera pintar lo St. Geroni que tantas vegadas ha pintat ab tots los aspectes de la vellesa, pero sempre enmagrit per los anys, extenuat pel dejuni y penitencia; la pell del tot arrugada, pegada su 'ls ossos, sobre tot al costellám, demunt las caderas, pera ferlo més repugnant.

A voltas pinta un vell anacoreta, mitj vestit de vims, meditant sobre la biblia, un lleó per company y lo desert per horisó.

Una altra vegada lo pinta rodejat de llibres, segut sobre un roch, dins una gruta, sa meditació interrompuda per la trompeta que un angel, las alas estesas, toca á sas orelles, trompeta sinistre, enrotllada com una serp.

A voltas lo representa pegantse ab una pedra colps sobre son pit; ó bé ab un cráneo que li serveix de faristol pera sostenir la biblia oberta, en mitj d'un bosch solitari; los raigs de la lluna passen á través las branques il·luminant de pálida claror marfilenya lo pit magre, ossat y las mans desencarnadas del penitent.

Res de més preciós, de més poderós y de més fermesa que las ayguas forts de Ribera; portan la marca de sa manera de procedir tant sabia y detallada; fa ressortir cada muscle, ataca ab vigor peus y mans, las arrugas de la pell, la carnositat que rodeja las unglas.

Se nota aqueixa viva accentuació de detall en lo hermós gravat del Crist mort, hont, sens privar la cara de sa divina expressió, fa ressortir ab pasmosa realitat lo sagnós y morat carnis que borda las nafras de peus y mans.

Ribera es una notabilitat pera pintar cráneos. Algunas pinzelladas vigorosas, duras, marcant lleugerament la forma dels ossos del cráneo li bastan pera expressar la duresa, lo buyt, lo horrorós d' un cap de mort.

* *

Al contemplar, en lo museo d' estampas de Paris, las obras de Ribera, s' hi veuhen algunas aygua-forts, en particular un retrato ecuestre de don Joan d' Austria que porta la data de 1648. Aquest retrato sorprén tant més que fou la causa de las desgracias y de la mort de Ribera.

Al pintar son modelo á cavall que respira graciosa y altiva noblesa, ab plomas al sombrero; sos llarchs cabells cayguts, en rissos de-

munt sas espatllas, ben cert que l' Espanyolet no 's dubtá de la fatal influencia que tindria sobre sa vida.

Ja se sab que en 1647 estallá la revolució de Nápoli. Los insurrectes dirigits per Masaniello assitiaren lo duch d' Arcos dins son palau y l' obligaren á reconeixer per governador al he-roych lazzarone.

Don Joan d' Austria, fill natural de Felip IV, delegat per son pare pera sofocar la insurrecció, feu sa entrada á Nápoli en triomfador, tothom acatá son poder. Quan fou pacificada, volgué coneixer tots los grans senyors de la vila. Ribera, orgullós més que may de son origen, convidá don Joan d' Austria á una festa espléndida celebrada en son propi palau. Lo príncep fou magníficament rebut per la esposa y fillas de Ribera que li besaren la má. Una d' aquellas jovenetas, María Rosa, era molt guapa. Agradá tant á don Joan que li feu l' honor de ballar ab ella, parlantli d' amor. Li fou fácil seduhirla tant per sa elegancia com per lo prestigi de sa alta posició.

Baix lo pretext de ferse retratar, anava sovint al taller de Ribera pera veurer María Rosa, fins que una nit la feu robar.

Desde aquell dia l' Espanyolet fou prés de la més amarga tristesa. No gosava presentarse per los carrers de Nápoli. Comprá una casa de camp á las voras del Pausilip y s' entregá á sa negra melangia.

Se conta que cansat de la vida, fingí un dia

un negoci important que exigía sa presencia á Nápoli. Se feu acompanyar sols d' un criat que feu entornar á mitj camí; desaparegué sense que may s' haja sabut lo que esdevingué. Aixís ho conta lo napolità Dominici qui en sa joventut havia sovint sentit á parlar de Ribera á casa son pare. Cean Bermudez lo fa morir á Nápoli en 1656.

. . .

La pintura vigorosa, terrible, del'Espanyollet no morí del tot ab lo mestre; li sobrevisqué en sos deixebles Giovanni Do, qui arribá á imitar son mestre d' un modo sorprenent, Errico Fiamingo, Bartomeu Passante, Aniello Falcone, Cesar Francisco y Miquel Angel Francanzani, y per fi lo célebre Luca Giordano, foren los que continuaren la pintura extremada pero forta y enérgica del gran pintor valenciá.

UNA ASCENSIO ATREVIDA

AL PICH DE BALATG.—(2785 M.)—CANIGÓ

Mon amich Mossen Francesch P., rector del poble del Tèch (Alt Vallespir), es un capellá trempat com no n' hi ha gayres. Té 56 anys, molta salut, magrot, caràcter jovial... de delit com un jove de 25 anys. Fá molt temps que 'l conech; may l' he vist sério; de molt de bé, caritatiu; representa lo tipo del rector de nostres pobles montanyesos, estimat y venerat per sos feligresos; apreciat per sos amichs pera quí sa taula es sempre parada, no faltant á postres la botella entarinyada de bon vi ranci de Banyuls que 'ls àngels hi cantan. Amich de casse-ras, excursions, sempre de bon humor; ab ell ningú pot estar trist; es un montanyés ferreny, plé de salut; may ha fet un dia de llit, bur-lantse de las intemperies, indiferent al fret y calor. Complerts los debers de son sagrat

ministeri, sempre está apunt pera qualsevulla excursió que 's propose entre companys.

Lo 8 d' Agost d' aquest any (1887), alguns excursionistas estiuhejants de Prats, En Francesch Sunyol, En Joan Sunyol, En Joseph Carreras y mon fill Cárles, tots jóvens entusiastas é intrépits, projectárem anar á visitar per segona volta lo gloriós Sant Guillém de Combred, sempre ficat dins sa capelleta fosca, rónega, humida, hont no s' hi pot entrar suhat, segur d' hi pendre mal.

Sortírem del poble del Tech de bon matí; mon amich lo Sr. Rector, se juntá ab nosaltres. Pujárem montanya amunt, seguint un camí molt pintoresch, ombrejat per frondosas fajosas. A las 7.^h arribárem á la ermita. Mossen Francesch digué la missa, y per cert que li succehí un percás que podia tenir per ell malas conseqüencias: lo coronament del altar de fusta còrcat y pudrit per la vellura y la gran humitat de la neu, que té la capella sepultada tot l' hivern, li caygué demunt son cap, precisament quan estava ajupit pera la comunió. Rebé un esboranch al clatell y l' altar fou cobert de runa. Per 'xó no s' inmutá gens; se separá del altar alguns passos y quan vegé que ja no queya més runa ni trossos de fusta, continuá y acabá la missa com si res hagués sigut. Sols tenía un bony al clatell que 's refrescá ab aygua fresca de la font.

Després de missa anárem pe 'l esmorzar: una ollada de cols y trumfas, un bon tall de bou

estofat, y una truyta ó empedrat. Tot catalá deu saber lo qu' es un empedrat: es lo plat de resistencia que l' excursionista troba sempre en las masías de montanya; es una truyta d' ous ab talls de butifarra y pernil. Quan es cuyta, que 's treu de la paella, rossa y rodona, sembla un mosáich y encara mellor lo que 'ls inglesos ne diuhen *pudding*.

L' esmorzar se prolongá fins á las 10. Anárem pera pendre vistas. En Joan Sunyol, nostre fotógraf aficionat y per cert molt hábil, tragué del caixonet los seus aparells: fotografia la capella y sa célebre campana pastada per Sant Guillém, la font de la ermita ombrejada de faigs seculars, lo Canigó, etc.

A la 1.^h de la tarde, després d' haver fet un cluch, estirats sul gleber, á l' ombra dels freixos, nostre company, Mossen Francesch, nos va surtir ab aquest ciri trencat:

—¿Voléu qu' aném al pich de Balatg? (pich més alt del Canigó.—2785 m.)

*
v *

Dech advertir que l' ermita de San Guillém se troba á uns 1300 m. d' altitut. Donchs pera anar al pich de Balatg havíam de pujar 1485 m. Es una excursió que 's pot fer desde Sant Guillém, més á condició de surtir á las tres del matí pera poguer tornar á las 8 del vespre á l' ermita.

A l' altitut de Sant Guillém, á 100 metres

més amunt, cessa del tot la vegetació arborescent y s' entra de plé en la comarcada núa, pelada, árida, d' esllavissadas, clapissas, escorranchs y xaragalls, seguint la falda de la montanya sense gayre apartarse del torrent de Comalada que vos porta á la collada de la Portella de Canigó (2720 m.), en lo meteix punt hont se troba l' estanyol que té forma d' embut. Desde la collada de la Portella se domina tota la vall de Cadí ab son círcol imponent enclós per los cingles del puig de Tretzevents y lo pich magestuós, agut, espadat de Balatg que 's presenta al devant. Pere ferne l' ascensió, se té que baixar á la vall de Cadí, remuntar la vall fins á la barraca de refugi construhida per la secció del Clup Alpí de Perpinyá; se vorejan los gorchs de las fadas celebrats per Mossen Verdaguer en son poema *Canigó*, y s' emprén la pujada del pich, pujada d' uns 700 m., seguint un camí en zig-zag, relativament bó, hont se pot anar á cavall fins arribar al peu mateix del pich encinglat de Balatg. Allavors, agarrapantse de peus y mans, se puja uns 79 m. quasi á pich seguint una esquerra del cingle com trinxera perpendicular, que 'n diuhen la *ximeneya*. Aixó de fer aytal escalada, després d' haver caminat moltas horas rostos amunt y avall, á 2,785 m. d' altitut, trobantse un cansadíssim... se necessita tenir bon pulmó pera resistir á la sofocació que un experimenta. S' arriba al cim tant rendit que un se deixa anar estirat á terra sense tenir habilió pera res,

estragat per la fadiga y la set y enfebrat per la rarefacció del ayre.

Lo cim del pich de Balatg consisteix en un ras d' un rectángul de quatre metres per tres, vorejat de precipicis. Lo Clup Alpí de Perpi-nyá hi ha fet construhir una petita barraca de pedra seca ab volta, que tot just hi cáben tres personas y encara tinguentse ben ajupidas. Eixa barraca serveix sols pera posarse á redós del fort vent huracanat que bufa en aquella altura; sense ella l' estada d' aquell cimal sería inaguantable, sobretot pera qui hi vulga fer experiments meteorològichs. La temperatura, de dias, hi sol ésser de 3 gr. sobre o, y de nits á 2 gr. baix o, al mes d' Agost.

Pera baixar del pich, se té que seguir la mateixa esquerra del cingle per hont s' ha pujat, tornar á la vall de Cadí, empendre la pujada de la collada de la Portella y rostos avall fins á la ermita de Sant Guillém.

Pera fer aytal excursió, se necessita portar bona capa, bon ví, queviures, y ferse acompanyar per un bon guía.

*
* *

Donadas eixas explicacions torném al propó-
sit de Mossen Francesch.

—¿Voléu qu' aném al pich de Balatg?

—¡Qué hagué dit!... Mos joves é intrépits
companys responguéren tots á la una: ¡Ja está
dit!... !Avant!

Las meas observacions fóren inútils; en vá vaig fer valguer ma experiència de vell excursionista, la falta de queviures, d' abrigalls, la gran fadiga, la boyra, la nit en aquells deserts... Sort que la broma cubrí las alturas, y se sentiren alguns trons esquerdats d' aquells que precedeixen la pedregada! Era una temeritat volguer anar á Canigó.

Nos várem despedir de Sant Guillém y emprenguérem lo retorn á la vall, determinant fer l' ascensió de Balatg un altre dia, degudament preparats.

Mossen Francesch se quedá sol á Sant Guillém. Li ballava pe 'l cap lo pujar á Balatg; se separá de nosaltres ab recansa.—«No se 'n vagin... aixó dels trons no será res... la boyra se desvaneixerá... ¡ara que som tan aprop!... may mellor ocasió...» Ja éram un tros avall que quitllat sobre una penya, gesticulant ab sos brassos nos cridava: ¡ja que no voléu venir, aniré jo sol! ..

En efecte, á las 3^h de la tarde, empunyá son garrot, lo breviarí sota 'l bras, un tros de pá y formatge á la butxaca, arremangá sa sota-na y com qui se 'n va á passeig, emprengué la pujada amunt, vers la Portella de Canigó.

Ara li donarém la paraula, referint sa relació tal com á son retorn nos la va contar.

«Després de dúas horas de pujar sempre dins la broma y sense gayre apartarme de las voras del torrent de Comalada, trobí un pastor ab son remat de bestiar de llana. Me conduhí á sa

barraca hont vaig reposar un quart d' hora. S' oferí d' acompanyarme fins á la collada de la Portella, diguentme que feya ua disbarat y que m' anava á perdre. Jo acceptí de bon grat y endevant y fora. Al arribar á la Portella, la densa broma s' extenia baix nostres peus; lo cel blau, ab un sol ruhent que cremava; més á la collada bufava una tramontana molt freda. Eran las 5.^h de la tarde. Lo pastor se 'n torná vers son remat després de donarme l' adeusiau.

»Vaix baixar ab quatre camadas rostos avall, atravessí la vall de Cadí y emprenguí desseguida la pujada del pich de Balatg.

»Podia passar la nit á la barraca de refugi, pero la trobí tancada y barrada: A dos quarts de vuyt vaig arribar al cim de Balatg, resolt á passar la nit dins la barraqueta d' aquell pich. Vaig sopar d' un bocí de pá y formatge; com hi havia encara prou claror de dia resí lo breviarí, y després d' haverme encomenat á Deu, me fiquí dins la barraca tot arronsat, lo cap damunt d' un roch per coixí. A las 9.^h s' embromá y comensáren á roncar los trons. A las 11.^h esclatá una tempestat horrorosa ab uns llamps y trons que feyan trontollar la montanya; bufava un vent glacial; los degotalls de la barraca m' atravessavan los ossos; lo fret me tenia estemordit: tremolava com una fulla.

»A las 2.^h pará la tempestat... los trons y la pluja no m' espantavan pas, mes si los llamps; puig temía no 'n caygués un sobre la meva pobre barraca. A las 3.^h trencá l' auba; lo cel

asserenat; sols se veyia la nubolada á ponent vers Puigmal y las montanyas del Capcir. A las 5.^h vegí la sortida del sol de mar: un disch rojench sense raigs. L' ayret de tramontana me portá lo só molt distint d' una campana que tocaba l' ángelus; vaig suposar que era del campanar de la vila de Prades que veyia molt bé al fons de la vall de Conflent. A las 6.^h resí lo breviari; esmorzí de pá y formatge y com era mitj glassat de fret y tenía camas y brassos enrampats, eixí del meu refugi pera picar de peus y estirarme. De sobte, vegí vers ponent, á cent passos de mí, dins lo cel, un ser-negre, fantástich, d' estatura colossal que feya los mateixos moviments que jo. ¹ Allavors si que 'm vaig esglayar: fugí depressa vers la vall de Cadí y d' allá, amunt, á la Portella. Arribí á Sant Guillém á las 2.^h de la tarde.»

Lo que té de notable eixa excursió es que Mossen Francesch ha sigut sens dubte lo primer de passar la nit al bell cim del pich de Balatg; puig no crech que may ningú ho haja fet encara. Sol, sense abrigall, rexp, sense

1 Lo ser negre, fantástich, de colossal estatura, erá lo mateix Mossen Francesch, qual silueta se reflexava dins l' atmósfera boyrosa que cobria lo cel de ponent. Es un fenómeno de refracció que 's manifesta sovint, al sortir lo sol, en las grans altituts, sia en globo ó en pich elevat. Es degut á la desigual rarefacció de las capas d' ayre.

aygua ni vi, ab un trosset de pá y formatge ..
content, satisfet, de bon humor com si vingués
d' uns funerals... Aixó proba sa robustés y
son delit. Deu li conservi molts anys; es tot
lo que li pot desitjar lo seu bon amich.

RECORTS DELS PYRINEUS

¡¡MONTANYAS REGALADAS!!

¡Montanyas regaladas! ¡me teniu robat lo cor!.. Al estiu, faig com lo bestiar de llana, que si no pot anar á pasturar á las altas serras y té de quedarse á la masía, s' migra, s' enflaqueix trobant á faltar los ayres purs dels cims nevats. Quántas vegadas he envejat la sort del pastor qui, durant tot l' estiu, viu en las altas regions de nostres Pyrineus! Viurer ab ells, dins llurs barracas, tota una setmana, ha sigut sempre mon gran desitj de la temporada d' estiu; aislarme en aquellas soledats, enfront del grandios espectacle de nostras altas montanyas, ab llurs imponents y desordenadas clapissas, llurs espadadas cingleras, llurs pins rabassuts, torçuts per lo furiós huracá que enlayra y escombra la neu dels rasos.

Las hermosas valls de Moréns, de Cadí, de Carençá me coneixén; hi he anat més de deu

anys seguits Quán no trobava companys, hi anava sol ab mon fidel é inseparable Joan Borrat, que may m' ha deixat.

Vivíam ab los pastors, menjant llur ollada com ells, dormint dins llurs barracas damunt lo jas de bálechs. Las valls de Cadí y de Moréns eran las meas preferidas. Lo gran círcol que forma la vall de Moréns, en sa part superior, que ne diuhen *Ull de Ter*, es de lo mes grandíós de nostres Pyrineus ¡Quínas soledats! ¡quin silenci!.. No s' veu cap aucell, no se sent cap soroll; sols la fressa del Ter que baixa impetuós per aquells rostos, estrellantse pe'l rocám.

¡Y las tempestats en lo círcol d' Ull de Ter!.. ¡espantan! Cal trobars'hi pera formarse una idea d' aquells trons que fan tremolar tota la cordillera. La lluyta de las bromas que s' engolfan dins lo circol, impel-lidas per vents contraris, que baixan de las colladas, s' apilonan, se topan, s' arrossegan, s' enlayran, atormentadas per l' huracá en mitj de la estruenda tronada... ¡Quín espectacle més horrorós y grandíós!

¡Y las nits en aquells cims!.. Surtía de la barraca, embolicat ab ma cuberta de llana, me n' anava al cim de la crena del Puig de Bassibés, segut sobre una penya... ¡Quín cel mes pur! ¡qu' estrellat! sembla una polsaguera de diamants y rubís d' hont sobresúrten los brillants que forman las constel-lacions: lo Carro, Orion, la Polar, las Pléyades, etc. ¡Quína ri-

quesa!.. Darrera del pich de Costabona surt la estrella de l' alba: sembla un far eléctrich que il-lumina aquellas serraladas.

Son las tres del matí. Allá, envers l' orient, dins la planura, se veu, á sobre l' mar, com una pinzellada d' un vermell fosch; va creixent; las bromas paralelas estiradas á l' horizont comensan á participar del mateix reflexo, sols en tons més pálits y confosos de morat, groch verdós, que s' disólen pera pendre més entonació, mentres la pinzellada pren un tó rosat més encés. Prompte una espléndida escala acromática invadeix l' horizont d' orient; l' alba va creixent, ja s' extén fins á mitj cel. Vénus brilla sempre sobre Costabona d' un esclat pur; las estrellas se devanéixen, sols quedan al cel las de primera grandaria que no tardan á apagarse. Ja es gran dia; una lleugera boyra s' extén en las fondaladas; los pichs més elevats de la cordillera son il-luminats de més claror. De cop, allá, al horizont, sota la pinzellada encesa, resplandeix un pich brillant d' un vermell clar... lo sol surt de mar com un disch vermell, sense raig, com si sortís de la fornal. Los cims elevats se coloran d' un tó rosat pàlit; s' alsa un oreig fresquet... l' alenada del despertar de la naturalesa; la fressa del torrent se sent mes clara; tot lo círcol pren un tó daurat. L' herbám y floretas de la vall, totas inclinadas y plorosas de la aygualera, esperan ab dalé que baixi lo sol dels cims pera rebre son escalf.

¡Quína matinada més hermosa! ¡que bé s'

aspiran las emanacions rehinosas dels pins!.. Y al tornar á la barraca... trobo la jassa plena d' animació; los pastors múnyen las cabras; ja bull lo perol plé de llet posat sobre l' foch... ¡qué rica! ¡qué sabrosa! ¡un no se n' veuria may tip!

Lo remat surt de la jassa escoltat de pastors y gossos; se n' va á pasturar al cim de la montanya de Bassibés; jo 'ls segueixo; porto mon dinar al sarró; passo tot lo día ab ells als cims de Puig del Toro, de Bassibés, de la Fossa del Gegant, tots de més de 2.800 m. d' altitut. Quan tot lo remat es extés per la montanya, los pastors se juntan, nos assentém demunt d' una penya; los hi dono estafarlata, fuman llur pipot y á voltas fan lo xerrich de la botella que no m' deixa may. Los faig enrahonar; me contan tempestats, pedregadas, epissodis de llops.

La Fossa del Gegant que 'ns descriu Mossen Verdaguer en son poema Cant VIII, es exactísim; se n' conserva sa tradició en nostras montanyas; los pastors diuhen que lo gegant que va lluytar ab En Guifre, hi es enterrat. He vist las pedras de que parla l' autor de *Canigó*; tot lo que 'ns diu es molt exacte.

Me n' anava ab mon termómetro á midar los graus de l' aygua de las fonts d' aquellas altas regions, ayguas fredíssimas qual aygol corre en llit de palets coberts de llot d' un vert fosch, aygua tant freda que cap vegetació hi resisteix; la gleba de las voras sembla cremada; sols més avall, quan ha perdut part de sa freda cruesa,

algunas plantes s'atreveixen á apropars'hi atretas per la frescor; primer son plantes diminutas com las crucíferas; pero, á mida que l'aygol s'obre pas en mitj de la clapissa y de la boixerica, á redós del vent geliu, vénen las umbelíferas, ranúnculas, crasuláceas, etc.

¡Quín aplech de plantes cullía al cim d'aquellas altas serras! ¡Qué rica es la flora de nostres Pyrineus!

A la tarde tornava á la jassa ab los pastors.

Pera conéixer los pastors de nostras altas montanyas, cal viurer ab ells set ó vuyt días, estudiant llur carácter, llurs costums.

Lo Pastor dels Pyrineus es alt, ben plantat, ferreny, cara enmorenada pe'l sol, séria, enérgica al par que bondadosa. Son trajo realsa encara més sa estatura: barretina, samarra de pell de moltó, faixa vermella, calsas de burat y botinas de pell que cobréixen part del peu calsat d'esclòps feixuchs, ferrats de claus puntaguts. Portan sempre llur capa ab caputxa, de burat gris. Quan, desde la vall, apoyat sobre son llarch garrot, se l'veu al cim de la crena ó sobre un pich elevat, que s' destaca á l'horisont del cel, sembla lo Geni de la montanya.

Lo pastor del Pyrineu es sempre sério; raras vegadas se l'veu á riure, y encara son riure es un sonrís. Eixa serietat es deguda á sa vida contemplativa, als espectacles imponents que té á la vista: eixidas y postas de sol, tempestats, boyras, pedregadas, nits estrelladas, silenci imponent sols per la tronada... eixa gran veu

de la naturalesa, d' eixa naturalesa abrupta, selvatge y grandiosa. Com viu en las altas regions, mira á sos peus las extensas planuras, la successió de montanyas que s' pérden á l' horisont, negadas dins la calitja, limitadas per la mar, l' inmensitat. En los cims de Puigmal, de Canigó, de Bassibés, sembla més aprop del cel... son caràcter sério se ressent d' eix espectacle magestuós que l' penetra, l' absorbeix.

En aquestas altas regions la posta del sol, la fí del día, es tant hermós com lo matí. La tarde cau á las primeras horas del crepúscul; las ombas baixan en las fondaladas; lo sol daura encara los cims que 'ns rodejan, pero ja no es lo tó d' or viu del día, es un tó rosat pàlit com á sa sortida. Una boyra vaporosa s' extén sobre la gentil vall de Moréns; á voltas, desde la barraca, s' hi veu l' arch de sant Martí produhit per los últims raigs del sol á través d' eixas regions boyrosas; allavors lo círcol granítich se perfila á l' horisont al entorn del arch gegantesch y dona al fenómeno un relleu d' una serenidad indescriptible.

Sovint, quan, ab los pastors me trobava en aquells cims, veyá escamots d' isarts; me'ls mirava ab la ullera pasturant ó ajaguts damunt la neu.

L' isart es dels quadrúpedos mes bonichs que tenim en nostres Pyrineus: esbelt, aixerit, lleu-

ger, ab sas petites banyas negras reblincadas en darrera com un ganxo, dona gust véurel córrer quan fuig d' un perill, saltant cingles, precipicis, quitllantse al cim de l' aresta d' una penya hont sembla impossible que pugan cabre sos quatre peus. Per sa boniquesa y lleugeresa té retirada al antílope dels deserts del Africa. A primera vista un diría qu' es un boch cabrer; pero se n' diferencia per no portar barba, ni tenir sota 'l coll las dúas glándulas peculiars á la especie cabril. Son pel curt y atapahit al estiu, com lo pel de cervo, se torna més llarch y espés al hivern; además á cada estació cambia de color: á la primavera es d' un gris cendrós, al estiu rogench, á la tardor eix color de badell se torna més fosch, y al hivern es casi negrench.

La primera vegada que vaig anar á cassá 'ls isarts ab mos fidels companys del Vallespir, al ferme observar las petjadas dels isarts, vaig notar una particularitat y es que l' esclopet de llur peu es vuit en dessota, de manera que forma tot un unglot prim y retallat. Es per la forma particular de son peu que s' arrapa en las arestas y relleixos del cingle. Quantas vegadas, al reconéixer lo pás per hont los isarts nos havían escapat, me quedava sorprés! semblava impossible, no ho volía creure al veure que havían pujat per un cingle de deu metres de altura casi á pich.

Los sentits del isart son finíssims; sa vista penetrant; té l' oído tant fí com l' olfat. No se li coneix cap veu; sols, á voltas, un belar ronch

com d' una cabra regullosa. En sos moments d' espant prou freqüents en eixa rassa tímida, lo mascle fá ab lo nas un reniflet com un xiulet agut pera avisar l' escamot que pastura.

Se nodréixen de las herbas mellors de la montanya que cap bestia los hi disputa, com l' herba dels relleixos dels cims escarpats. Fan com las cabras; prefereixen los tanyes tendres dels arbustos que troban, y son molt amichs de pasturar las flors flayrosas.

A eixos gentils animals no 'ls hi agrada la soledat; com la major part de llurs congéneres los hi agrada viure en societat. Se 'ls troba per escamots de 30 y 50 caps. Al temps de llurs amors hi ha entre los mascles molta ardentor; se baten ab furor ells ab ells fins á deixar, á voltas, llurs banyas en la lluyta.

La femella porta vuyt mesos y fá sols un cabrit que segueix á sa mare durant cinch ó sis mesos, fins qu' es ben adult.

Com totas las mares, sa sollicitut per son fillet es extremada. Apenas nascut té dos enemichs terribles: lo llop y l' áliga.

¡Quín instint més admirable! pera evitar lo primer, s' encinglā ab son cabrit, durant la nit, en punts inacessibles pe'l llop; de días lo mena dins las pinedas, en mitj de la malesa; amagat per las atapahidas matas de bálechs y rododendrons. Pero á pesar de tantas precaucions l' áliga n' afalcona sempre algun. Es la gran áliga imperial dels Pyrineus que s' emporta dins sas urpas xayet y cabridet com una palla; sa mare no l' pot defensar.

Un día que'm trobava ab los pastors al peu de la crena descarnada de Grá de Fajol, me féren observar, no lluny de nosaltres, dúas áligas que, ab llur vol magestuós, voltavan un clap de pins. Prompte una se l lensá arran de terra batent ab sas alas los matolls de boixerica, glapint com un gosset.—Allá hi ha novedat, me digueren los pastors; es ben cert que volen afalconar una llebra ó un cabrit. Corrérem vers aquell punt; la cabra fugí esporuguida; hi vegérem, amagat dins un matoll, un cabridet estemordit, nascut de poch días. Donchs com l' áliga no l' podía investir, cercava á espantarlo ab glapits y fressa de sas alas per ferlo surtir del matoll y agarrarlo; si hagués surtit lo mascle que voltava enlayre, s' hauría l lensat demunt d' ell pera clavarli sos garfis. Pero lo singular fou que sa mare, tan esquerpa, fugí sols á poca distancia, presa de recansa d' abandonar son fillet. La tenía á tiro; hagués pogut fusillarla molt bé, pero aquell amor de mare m' eterní; claví mos dos tiros de balins á las áligas que s' enlayrären magestuosament sense ferne cas. Lo cabrit ab quatre salts fou al costat de sa mare y los dos desapareguéren fugint vers los canais de Grá de Fajol.

* * *

L' excursionista qui, de Camprodon, seguint Ter amunt, arriba á la jassa de Moréns, no deixarà de notar eixa montanya pelada, abrupt-

ta, sensa herba ni matoll, descarnada, escorreguda, de cingles espadats, que 's termina per l' ayrós pich granítich que n' diuhen Gra de Fajol (2.700 m.)

Sembla la crena malehida. Los ayguats, los torbs, las glassadas se n' han emportat la terra y no han deixat sinó sa carcanada granítica, qual ossada y costellám son los escorranchs, las timbas, las cingleras, los canals que l' esberlan de dalt á baix. Encara en los relleus dels cingles s' hi veuhen á blanquejar groixudas socas de pins corsecats pe'ls llamps, qual gris arrelám, arrapat en las esquerdas de la penya, sembla tentáculs colossals de prop.

Es de lo més salvatge que he vist en mas excursions del Pyrineu. Desde la jassa s' atravessa á l'esquerra la desordenada é imponent clapissa de gran extensió que 'ls pastors, sens dubte per derisió, ne diuhen *lo sorré del Recó* de Moréns, com si cada penya que forma aquell cáos fós un grá de sorra. Pera atravessar-lo se té que anar calsat de espardenyas y caminar sovint de peus y mans, al molt cuydado, saltant de un roch al altre ab rischi de relliscar y trencarse una cama. Per fi un arriba capulat al peu de la crena, ab sos canals, fondas trinxeras talladas dins lo macís granítich.

La clapissa del recó del peu de la crena de *Grá de Fajol* es una hermosa horror, grandiosa, imponent ab son desordre de penyas sobreposadas unas sobre otras, de formás fantásticas de esfinge, elephants, mamnuts y demés monstres

antidiluvians. Un no pot estarse de contemplar aquell cáos. ¡Quína conmoció més terrible! ¡Quín cataclisme ha produhit tan espantós enderroch! ¿Sería un camp de batalla dels Titans que volían escalar lo cel, que, ferits pel llamp s' hi troban soterrats? Nó, es l' inmensa ossada de la crena malehida que jau al peu del cingle.

Més avall de la jassa, seguint lo Ter, es com eixos canals se presentan més espadats, puig que desde l' cim de la crena, córren rectas fins á baix, casi á pich; poca es llur inclinació fora de la perpendicular. Los pastors han batejat los mes abruptes: canal dela congesta; canai del godoy; canal del príncep; etc.

Lo canal del príncep es lo més horrorós; té no més accés á mitj cingle; s' hi entra per un extrem del rocám. Aquest es lo pas predilecte dels isarts. Quan un isart s' ha ficat dins lo canal del príncep no n pot surtir si no pel cim, per baix ó pe'l trench esmentat.

Un día de cassera ab tots mos companys, los pastors, al tornar ab llur remat á la jassa, cap al vespre, nos diguéren que s' véyan sis isarts dins lo canal del príncep. L' endemá á trench d' alba hi anárem prenguent las precaucions estratéjicas degudas. Dos s' apostáren dalt de la crena, á la boca de la trinxera, dos al fons, al peu de la meteixa; En Borrat y jo al mitj en lo pas estret que hi dona entrada. Nos havíam apostats en mitj del canal, ajupits de genolls sobre un relleix.

Los de baix comensaren á tirar pera empay-

tar los isarts cap amunt. Al sentir los tirs pujáren com dimonis canal amunt hon rebéren escopetadas pe'ls companys apostats; tot seguit se remolinan y baixan tots sis com sis llamps canal avall... Sense la presència d' esperit d' en Borrat, aquell día ben cert hauria deixat ma carcanada, estimbat daltabaix del cingle. En Borrat me clavá un colp damunt la esquena fentme ajupir del tot; ell feu lo mateix. Los isarts enventats nos estrompassáren felisment, puig que ab llur furiosa empenta nos hagueran estimbats canal avall. Rebéren los tirs dels de baix; ne féren quedar un; los altres com esperitats anáren á parar al infern, com deya En Borrat.

Aprop de la fassa hi ha un ras ombrejat de pins y cubert de boixerica; no té cap pedra; es encatifat d' herbám y d' alguna floreta. En mitj d' aquell selvatge enderroch sembla una oásis perduda. Pera anarhi s' atravesa lo Ter; se puja lo ribast del torrent y tot seguit un hi es. Los pastors ne díuen *lo soley bonich*. Era nostre indret preferit; hi parávam la ténda; hi feyam lo ranxo; nos hi allargávam quan cansats tornávam de la cassera després de recórrer las altas serras.

Entre las matas de boixerica s' hi véuhen pilots de brossa de 30 centímetres de altura, formats de fullaraca y agullas de pi: son formi-

guers de la formiga peculiar d' aquelles altas regions; formiga grossa, negrenca, que s' distingeix de sas germanas per son instint intel·ligent. Las agullas de pi que cobréixen lo formiguer son posadas en capas perpendiculars, com un teulat de palla, pera que no pugui entrarhi l' aygua. Durant lo llarch hivern se concentran dins llur niu esmortuhidas, fins que lo sol de Juny ha fos la neu que las tenia sepultadas. Allavors, reanimadas per son escalf, súrten joyosas de llurs casas de brossa, en negras corruás, formant caminets; unas van, altrás vénen; las obreras portan agullas de pi pera renovar lo teulat de la casa; las didas afanyosas portan diminutas granas de plantas que son los aliments que deuhén nodrir la nova generació que vindrá. Tot ho ténen disposat dins llur niu ab un ordre y previsió admirables: pisos d' estiu, pisos d' hivern, graners, estancias pera los ous, pera las rescent nascudas que las didas nodréixen, pera las larvas que també humitetjan ab llur saliva pera facilitárlashi la surtida de llur tendre closca. ¡Qué cosas tindrían pera contar si 'ns volguésem extendre en descriure totas las probas de intel·ligencia que, com las abellas, nos dona eix inseressant himenóptero. (1)

Un día, un cassador dels nostres que feya una bacayna sota un pí, prop d' un formiguer, incomodat per las formigas que li corrían per

(1) Llegir Huber, Lund (*Memoria sobre las formigas*); Michélet, (*L' insecte*).

damunt, s' aixecá, arreplegá un pilot de teya, y quant lo tingué encés, lo posá al peu del niu pera calarhi foch... acció criminal que no tenia perdó de Deu. ¡Quína alarma!., ne surtí un estol, una negror, corrent esparveradas pera reconéixer lo perill. Terrorisadas per l' incendi, anavan per la salvació dels ous; cada una ne portava un á la boca... ¡Quín desespero! ¡Quín esparpill!.. L' incendi va guanyant lo primer pis; ja las flamas llepan las salas dels graners; se sent l' espetech de las didas que, avans de deixar llurs fillets, se sacrifican, morint ab ells. Las obreras al veure cremar llur edifici, desesperadas, follas de rabia, se tiran de cap dins lo braser, no volguent sobreviure á tant horrorosa desgracia. Casi totas se deixan cremar avans que abandonar llur cara estada hont havían nascut tantas generacions Las pocas que s' salváren voltavan lo formiguer, astoradas, contemplant, afligidas, las ruinas fumants de llur casa payral!...

*
* *

La vall de Moréns, com la de Cadí y de Carençá, en lo mes de Juliol, es matisada d' hermosas floretas; lo rododendron tant abundant en aquells cims es tot florit de rosas vermellas d' un esclat y elegancia admirables, que fa ressurtir més encara lo vert d' esmeralda de son fullám. La molsa de las penyas es clapejada de diminutas floretas de vius y matisats colors.

Pera admirar la rica flora d' aquelles valls, s' hi ha d' anar á la fí de Juny fins á mitj Juliol. La neu de la vall s' ha fós; sols quedan congestas en las torrentadas y escorranchs, al peu dels cingles. Allavors se véuhen traucar de la neu eixas hermosas flors efímeras que s' estreméixen al bes radiant del sol; llurs pétals sacudéixen las agullas de glas que las tenían empresonadas durant tant llarch hivern. La major part son flors alpines que s' troban al peu de las congestas, com la *Soldanella alpina* (*Primulaceas*), *Anemone pulsatilla y alpina* (*Ranunculaceas*), *Caliantemum rutæfolium* (*Ranunculaceas*), *Artemisia glacialis* (*Sinanthereas*), *Luzula nivea* (*Jonchceas*), etc., etc.

L' excursionista qui, á primers de Juliol, voldrá passar alguns días ab los pastors de las valls de Cadí y de Moréns, no s' ha d' oblidar de portar sal, oli y vinagre, y desd' ara li prometo que menjará un enciám que no ha menjat de sa vida, compost de coscolls y xicoyas de montanya. (Coscoll: *Malapospermum cicutarium*, Umbelíferas; Xicoya: *Taraxacum officinale*, Sinanthereas).

Pera los coscolls se déuhen triar los tronchs tendres avans de florits. Las xicoyas se troban en abundancia á la vora dels aygols, y encara mellor sota las buynas de bou ressecadas del any anterior, en las jassas de las vacas. Al girar la buyna que las preserva del ayre y del sol, s' hi véuhen aclapadas, blancas, tendrás com mata d' escarola lligada per l' hortolá. Es un enciám

esquisit que no té comparació ab cap enciam de nostras hortas casulanas.

Los pastores y pagesos de la alta montanya, sense tenir coneixemens botánichs, conéixen la major part de las plantas medicinals del Pyrineu. Sempre en las casas de pagés y barracas de pastor, trobaréu manolls d' herbas, lligats ab cordill y posats á secar dalt del sostre; manolls de escrofularias, meum, cochlearia, valeriana, regalessia, thé bort, etc. No ténen necessitat d' anar á ca'l apotecari; se fan ells meteixos los remeys. Una de las plantas que pera ells té més virtut es lo *Meum pyrenaicum* (*Umbeliferas*). Lo prénen en infusió. N' he pres moltes vegadas pera reemplaçar lo thé y flor de teill; us asseguro que te un aroma y gust exquisit. Es bó pe'l mal de ventre é indigestions.

Un dia que herborejava en lo riberal de Carençá, més avall de la barraca de Fontpedrosa, allá hont las dúas riberas de Bassibés y de Carençá se juntan, descobrí una cascata que s' pot comparar á la que forma lo Fresser, de Ribas á Núria; pot tenir uns 30 metres d' altura. Ja de lluny sentí sos brams. La ribera que porta molta aygua, crescuda per los torrents que devallan d' aquellas altas montanyas, arriba al cim d' una muralla granítica; rápida, impetuosa, d' un salt se llensa al peu del cingle. Sembla inmensa columna de cristal rotllanse

sobre ella mateixa pera caure dins l' abisme. Avans d' arribar á baix, unas penyas que súrten de sobre plom de la muralla deturan y rómpen la columna, la qual s' estrellia, convertintse en mil reguerets platejats que sembla joguinejan sobre l' relleu de las penyas. L' aygua; de cop parada, se recull un moment com si volgués pendre alé, y recau en extesa, com espléndida tela, dins lo gorch cavat pe'ls sigles, ver fossar graniich. Lo xoch d' eixas macissas mánegas d' aygua agita, remou l' ayre, y un ruixím, una pols humida vos fueteja la cara, mentres que lo torrent, reprenquent son curs impetuós, salta, plé d' escuma, estrellantse pel rocám, en mitj de tronchs corcats de pins desarrelats, y corre encaixonat seguint sinuosos congostos fins á la vall.

A propósit de cascadas, dech fer al excursionista una observació molt justa. Las cascadas de nostras altas montanyas, visitadas al Juliol y Agost, no son res comparativament á las mateixas visitadas al comensar la primavera, á primers de Juny. Es veritat que no es estació favorable per causa de l' abundancia de congestas; pero pe'l Juny lo sol ja té virtut pera fondre la neu. Allavors si que s' pot contemplar las cascadas formadas pe'l torrent que devalla impetuós. plé d' escuma, timbas avall. Son volúm d' aygua es augmentat per la neu que s' fon; tota la montanya regala de brugents cascadas y cascates que no s' véuhen en Juliol y Agost, que la neu ja es fosa.

Es spectacle que he vist sols una vegada en la vall de Cadí (C'nigó), lo 10 de Juny. Los xaragalls y aygols se tornan torrents que botan de cingle en cingle pera juntarse á ia ribera del fons de la vall. Tot lo circol retruny de llur fressa; per tot se véuhen rechs y reguets escumosos que joguinejan rost avall; per sobre las penyas degotalls y rajolins; la vall regala de goig al rebre l'ardenta alenada del sol de primavera, esperant ab dalé poguerse revestir de sas galas de flors y verdor.

En los masos de nostres Pyrineus desde lo més rich al més pobre hi trobaréu casi sempre un rellotge de paret tancat dins sa caixa de fusta; lo ténen á la sala dels ápat. N'hi ha que son veras joyas arqueológicas de dos y tres centurias. La caixa té son forat rodó hont se veu á balancejar lo péndul de coure que sol representar la cara del sol ó de la lluna; es ramejada de toscas pinturas de flors y fruyta de vius colors. Lo timbre del rellotge es molt agut; se sent de totas las estancias de la masía. L'únich encarregat de donarli corda es l'amo del mas; es fenyá que se la vol; ho fa ab molt cuydado, fent pujar los pilons un després altre fins tenirlos á llur punt. Molts d'ells tocan los quarts y las horas; pero los pagesos se 'n desfán, perquè aixó de tant tocar los posa ab confusió.

Lo rellotge pera la masía de montanya es

moble essencial indispensable, que fá grans serveys als pagesos. Quan fá sol no l' necessitan; á qualsevol hora del dia sáben quina hora es sense enganyarse de gayre. A la nit quan lo cel está estrellat es lo meteix. Se sólen guiar ab la marxa de la constel·lació *lo carro* (ossa major) que, en totas las estacions del any ocupa al cel lo meteix lloch, voltant no lluny de la Polar. Los pagesos y pastors de la alta montanya de Cerdanya, Vallespir y conca de Ter no sols conéixen las horas del día y de la nit per la marxa del sol y estrellas, pero també sáben preveure lo temps qu' ha de fer ab la eixida del sol. L' aspecte de las estrellas y de la lluna los hi dona també á conéixer. Lo rellotge de la casa serveix sols pera quan lo cel está cobert, y quan la masía se troba embolcallada en densa broma.

La broma que á voltas s' estén en la plana no té comparació ab la que cobreix las montanyas. En la alta cordillera pyrenayca, la broma hi es tant espessa que á cinch metres res se pot distingir; un hom s' hi troba oprimit, inquiet com quan se pert l' esma. Los cassadors d' isarts que conéixen pam per pam las altas serras, caminan anguniosos, parantse pera orientarse, sempre ab por de perdrers, lo que 'ls hi arriba sovint, malgrat d' ésser práctichs del país.

Un día d' Agost de 1884, ab mos intrépits companys de cassera En Borrat y Ballanosa, ab qui tantas y tantas vegadas hem recorregut las

altas montanyas de Nuria y Canigó, nos trobávam á las quatre de la tarde al cim de la crena de la coma dels gorchs de Carençá, caminant dins la broma desde las 10 del matí. Aborrits, fatigujats, determinárem anar fer nit al Santuari de Nuria. Pero de sobte la broma se torná tant espessa que 'ns obligá á deturarnos.

—¿Ja esteu ben segurs del punt hont nos trobém? preguntí jo.

—Sí, senyor; seguirém la crena fins á trobar las set creus de ferro de la collada que domina Nuria, y ab quatre camadas baixarém al santuari.

Pero nos fou imposible trobar las creus. Mos companys judicavan que las teníam per allá prop. Emprenguérem la baixada tots contents vers lo Santuari. Després d' un quart de baixar, En Borrat que passaba devant, fou deturat per un cingle; se girá, diguentme: estém perduts.

—¿Cóm! ¿no fem la baixada de Nuria?

—No, senyor.

—Donchs, ¿ahónt som?

—No ho sé.

En Ballanosa sostenía que seguíam bona direcció. S' armá una discussió entre ell y son company de qual resultat hagué de convenir que anávam errats.

Tornárem pujar al cim de la crena sense saber qué fer. Eran las cinch de la tarde.

—Menjém un bossí, diguí jo; mentrestant veurém si la broma s' aclareix.

Nos trobávam perduts, ben perduts, vegent

ab esglay que tindríam de passar la nit al ras, á 2900 metres d' altitut. No gosávam deixar la creua de por d' embarrancarnos ó d' estimbar-nos dins algun precipici. Havíam ben perdut d' esma: no 'ns podíam tampoch separar: á quatre passos ja no 'ns véyam. Se feya vespre, y al caure 'l día la broma aumentava de densitat. Un vent glacial nos gelava la cara. Lo termómetro marcava 2 g. baix o. Cercárem un recés al peu d' una penya, y embolicats ab nostras mantas de llana, ben acotats y apretats entre nosaltres pera resistir lo fret, nos preparárem á passar la nit al cim d' aquells deserts. Ja comen-sava á fosquejar; estávam resignats, pero molt ansiosos, tement un temporal de pedregada, puig se sentían alguns trons fondos.

En las altas regions he observat que casi sempre la freda temperatura condensa lo vapor de la broma y se resolt en calamarsada, que á la regió més baixa es ruixat de pluja. Quan l' atmosfera está saturada d' electricitat, la calamarsada s' torna forta pedregada. Es fenómeno que l' excursionista podrá molt bé observar. Pocas son las vegadas que cau un bon ruixat de pluja; sempre va barrejat ab pedra ó calamarsa.

Cuan un camina dins la espessa boyra, de cop se sent un tró, é instantáneament cau una ratxada de calamarsa, y aixís successivament, per intervals de cada tró. A las regions mes baixas caix pluja de gel son gotas d' aygua com pessetas. Los montanyesos ne díuhen pluja que

mulla, perque no hi val cap abrigall; ab un santiamén un está ben rexop.

A las sis del vespre lo vent geliu bufá ab mes forsa; de sobte la boyra s' esqueixá y s' produhí una clariana instantánea que nos deixá veure al fons de la vall lo santuari de Nuria.

Donchs en lloch de baixar vers Nuria, baixávam en la vessant oposada, vers Prats de Balaguer (Cerdanya francesa). Fou visió d' un moment, pero ja n' tinguérem prou: estávam salvats. Emprenguérem la baixada rostos avall, sempre dins la boyra; arribárem á Nuria á las 8 de la nit. D' aquell día ensá no he deixat may de portar una brúixula que diferentas vegadas m' ha fet servey en aytals cassos.

En 1885 me trobava á Divonne, estació de banys, sobre l' llach de Ginebra, al peu de las montanyas del Jurá; d' hont s' ovira la alta cordillera dels Alpes, sempre blanchs de neu. Donchs durant tot lo mes de Juny que durá ma estada en aquell país, may poguí veure lo Montblanch, sempre amagat per la broma.

En nostres Pyrineus catalans, qual altitut no s' pot comparar ab los Alpes, la broma s' hi arrossega á la primavera, hivern y tardor. Pe'l Agost y Setembre que s' han fosas las congestas, la boyra sovint desapareix del tot y passen días clars y serens. L' excursionista los deu aprofitar pera sas excursions, sobre tot en la darrera quinzena d' Agost.

Las creus de ferro qu' hem esmentat son plantadas pe'ls devots que van á Nuria, al cim de la crena de Carencá en lo punt hont s'ovira lo Santuari. Los romeus, al arribarhi, hi resan una salve. Fá alguns anys n' hi havia sols tres; ara n' hi ha set, lo que proba la devoció dels pelegrins.

Además en totas las colladas d' hont s' ovira lo Santuari, en los diferents camins per hont hi pujan los romeus de la Cerdanya espanyola, francesa, de Camprodon, de Ribas, s' hi troban creus que avisan al pelegrí de la vista del Santuari. N' es lo meteix en los santuaris ó ermitas d' una y altra vesant del Pyrineu.

Pero lo que crida l' atenció del excursionista es de trobar al cim de las altas serras, en aquelles soledats, creus de ferro plantadas en esquerdada de penya. Llur significació es en recort d' una mort. Lo viatjant, lo mercader que atravessa l' Pyrineu, sorprés pe'l temporal, pe'l torp, per la broma, pe'l llamp, s' ha deixat caure al peu d' una penya hont ha trobat la mort. Los pastors al estiu troban sa carcanada rosegada pe'ls llops, l' enterran y sobre la mateixa penya hont s' havia recullit, hi plantan una creu.

En los pichs més elevats y espadats de la alta crena, també los pastors hi sólen fer un pilot de pedras piramidal que s' ovira de lluny.

Al pich de Balatg (Canigó) n' hi havían fet un, coronat d' una creu de ferro que, ab ullera, se distingía dels pobles del peu de la montanya. Eix pilot de pedras ha sigut reemplassat per una barraca de pedra que la Secció del Club Alpí Francés de Perpinyá hi ha fet construhir pera fer observacións meteorológicas.

* .

¡Ah! ¡estimats recorts! ¡hermosas montanyas! per qué no ha'ig de tenir una altra joventut pera poguervos visitar á cada estiu, com en aquell temps ditxós?... Ara lo delit se m' acaba; ja no puch arribar fins á vosaltres... ¡Si sou tant altas!... Hermosas floretas del peu de la congesta, ¿quí us cullirá? ¡quí admirará vostras ricas galas!... ¡Ah! ¡montanyas regaladas! Valls de Carencá, de Cadí, de Moréns... ¡No, jamay vos podré oblidar!... ¡Viuré de vostres recorts que rejuvenirán ma vellesa!...

LA LLEGENDA
DE
SANT GUILLÉM DE COMBRED

ALT VALLESPÍR

A nostre llorajat poeta catalá Mossen Jascinto Verdaguer.

En la vessant oriental del Canigó, sobre un de sos poderosos estrebs format per lo pich de *Tretzevents* (2780 d' altitut), á mitja montanya, allá hont s' acaban las feixas de conreu y comensan las fajosas, y més amunt las clapissas, esllavissadas, xaragalls, límit de la vegetació arborent, l' excursionista, que recorre eixa hermosa montanya, trobará una capella que ben cert li cridarà l' atenció: es l' ermitatge de *Sant Guillém de Combred*.

Prop la capella hi ha una casa de pagés solitaria quals masovers cultivan ségol y trumfas en feixas escalonadas, sostingudas per parets, pera aprofitar la poca terra vegetal que 'ls ay-

guats s' en arrossegan rost avall. La capella de Sant Guillém situada al cim de la serra, se troba no lluny del torrent de *Comalada* quals fonts venen del estanyol de la *Portella* de Canigó, collada formada per los puigs de *Sethomes* y *Tretzevents*. L' estanyol de la *Portella* ó de *Comalada* te una configuració singular: situat al cim mateix de la collada, forma un gorch rodó de 15 metres de diámetre, de gran fondaria, com un embut. sempre plé d' aygua; en lo fons s' hi veuhen trossos de glas que donan á l' aygua un color d' un blau verdós. De l' altre vessant de la collada, se baixa á la hermosa vall de *Cadi*, ab sos estanyols llegendaris, al peu del altívol pich de *Balatg*.

La capella de Sant Guillém es de remota antiguetat; sas parets y volta tenen un metre d' espessor; son teulat cobert de llosas groixudas; sas finestras son forats á la paret, sa portalada baixa, tosca, sense cap estil. Sobre 'l teulat, entre dos murs d' un metre d' alsaria, está posada una campana que sembla una mitra de bisbe; té lo só d' una grossa esquella de remat que 'ls pastors ne diuhen *borromba*. L' interior no ofereix res de particular: un retaule antich toscament treballat ab una petita estátua del Sant que porta casulla ab una palma á la má dreta, y á l' esquerra, reblicada sobre son pit, un niu ple d' aucellets que trauhen lo cap.

Lo dia de son ajust, á 28 de Maig, no hi falta gran concurrencia de gent de tota la comarca, en particular de Montferrer, Serrallon-

ga y Prats. La devoció á Sant Guillém es gran. Los pagesos l' invocan contra llamps y pestes, com á Sant Roch.

A l' altitut hont se tróba la capella (1350 metres,) se veu gran extensió de país, lo panorama es grandió. Prop la capella hi ha una font ombrejada per faigs seculars, d' una aygua molt freda; los pagesos diuhen que fa venir fam. Es á l' entorn de eixa font que 'l dia del aplech los romeus hi fan la dinada ab molta alegría y cantarellas.

Donadas eixas explicacions, contarem la llegenda de *Sant Guillém de Combred*.

*
* *

Envers l' any 600, avans que la invasió dels alarbs hagués obligat als montanyesos de nostras comarcadas á refugiarse en los cims escabrosos del Pirineu, la montanya de Canigó era un desert espantós; sos boscos baixavan fins al plá; sols lo rugit de las feras torbava lo silenci d' aquellas soledats. A voltas se presentavan al peu de la montanya mónstruos distormes que portavan l' esglay en las masías y poblacions. Las fadas eran mestressas y senyoras de tota la montanya. Tenian llur palau en la vall de *Cadi* guardada per un drach que no hi deixava penetrar á ningú.

Cada vegada que las bruixas rentavan la bugada en los estanys de *Cadi*, lo cel se cobria de negras bromas, y la tempesta de llamps y pe-

dregada portava la desolació en las ricas planuras del Rosselló y Empordá. Desgraciat lo pastor que s' hagués atrevit á volguer penetrar en lo reyalme de las bruixas, ell y son remat eran tots devorats pel drach. La gent de la plana, al véurer la neulosa montanya de Canigó, sas cloteradas y negras boscurias; al sentir á retrunyer los ronchs de la tronada, se senyavan presos d' esglay.

En aquell temps, esdevingué que un sant home fugint del món, volguent viurer ab reculliment, y dedicarse á la penitencia, surtí de la vall d' Arles, trepant aquellas alturas, cercant un lloch ahont pogués fer sa estada y acabar sos dias en gracia de Deu.

La presencia del Sant produhí en lo palau de las bruixas un rebombori espantós. Corrian com fúrias, los cabells erissats, los ulls espurnejant, llensant grans crits, del pich de *Balatg* als pichs de *Tretzevents* y *Sethomes*.

Las negras bromas de Canigó, impel-lidas per vent de tempesta, s' arrossegan á mitja montanya, ficantse dins las fondaladas, atormentadas, topantse entr' ellas, arrodonintse en formas fantásticas. desfentse en colossals borralls esfilagarsats que pujan á gran altura. Lo dia s' enfosqueix, los llamps encenen la montanya de llur fulgurant resplandor; tot retruny del espatech dels trons; la terra tremola... Sant Guillém dins la tempestat, rodejat de foch no s' espanta, un ángel invisible lo guia... continua amunt.

Al arribar á l' estanyol de *Comalada*, portal del palau encantat, Sant Guillém sentí rugits espantosos. Lo drach, rodejat de las fadas enverinadas, se li presenta á la collada, la boca oberta, ensangrentada, flamejant, sa cúa escatosa reblincada com la de l' escorpí... Sant Guillém, al véurer aquella fera horrorosa, recula d' espant; l' ángel lo reconforta donantli sa fulgurant espasa. Llavors, plé de coratge, envesteix resoltament lo drach que fuig acobardit vers lo terrible avench del puig de *Balatg*; Sant Guillém lo consegueix á la vora del precipici, y donantli gran colp d' espasa, lo precipita dins l' abisme.

Las fadas presas d' esglay fugiren en tropell, unas vers los gorchs de *Carençá*, altrás se capbussaren dins los gorchs de *Cadi*.

*
* *

Lo puig de *Balatg*, per la part nort, es tallat á pich. Lo precipici forma com una ferradura de 300 metres d' altura. Al fons hi ha una congesta que no veu çasi may 'l sol; no més per Sant Joan y Sant Pere que sos raigs, lliscant á través d' aquellas colossals murallas, venen á llepar durant una hora la superficie del glacer. A son extrem inferior s' hi veu un llach d' aygua verdosa ab crostons de glas. La gran congesta d' aquell avench es lo llensol baix lo qual está sepultat lo drach aterrat per Sant Guillém. Los pastors de Canigó asseguran

que, durant las tempestats, se senten encara los brams del mónstre que fa retrunyer l'espantós abisme.

Després de sa victoria Sant Guillém feu gran penitencia. Vivía dintre una cova alimentantse de llagostas, molsa y arrels. Pero com á l'hivern la terra era coberta de neu, s'hauria mort de fam: llavors los isarts y daynas baixavan de las alturas fentli conversa; las femellas li oterian sas mamellas plenas de llet que munyía y així s'alimentava.

Una de las coplas dels Goigs de Sant Guillém diu així:

Per Jesucrist aborríreu
tots los gustos d'aquest món
que á l'ánima amarchs son,
sols á la fam subsistíreu
ab la llet que conseguíreu
de dos daynas visitat.
Siau nostre llum y guia
Sant Guillém nostre advocat.

A l'estiu los pastors admirats de sas virtuts lo visitavan, y fou tanta la nomenada que adquirí que, de tota la montanya de Canigó, venian á escoltar la divina paraula.

Vejent la pietat d'aquells montanyesos, lo Sant resolgué construhir una capella. Tots l'

ajudaren. Quan fou acabada trobaren que 'ls hi faltava una campana per cridar los pastors á la pregaria y tocar á mal temps pera fer fugir las tempestats.

Allavors Sant Guillém se dirigí vers la farga de *Valmanya*, poblet situat al peu de la montanya, y demaná als fargayres que per l' amor de Deu li fessen una campana. —No tenim pas la costum de treballar per res, li respongueren; ja que no la podeu pagar feula vos mateix. Lo Sant se posá en pregaria y dirigintse envers la fornal, prengué un grapat de ferro fos, lo pastá ab sas mans y prompte ne feu una campana. Los fargayres, al veurer aytal miracle, se posttraren á sos peus demanantli perdó y lloant ab ell la gloria de Deu.

Diuhen los goigs:

Fereu ab las propias mans,
mentres bullía lo ferro
la campana que es d'esterro
de neula, pedra y llamps
vergonya dels artesans
y gloria d' eix lloch sagrat.
Siau nostre llum y guía
Sant Guillém nostre advocat.

La campana pastada pe'l sant es la del teulat de la capella que te forma de mitra de bisbe y só d' esquella de remat; es toscament feta y s' hi coneixen las ditadas del Sant.

La capelleta, que per cert ha d' esser anti-

quíssima, es la mateixa que fou construhida per los pastors y Sant Guillém. Aquest any al anarhi, hi vaig descobrir una creu de coure bisantina de 0'25 m. sobre 0'20 m. incrustada de pedras transparents blavas y rosas, gastadas per la vellura.

Los pastors diuen que las bruixas que se capbussaren dins los gorchs de *Cadi*, després d' haver Sant Guillém aterrat lo drach, tot sovint trauchen lo cap y fins s' atreveixen á pujar fins á la *Portella*; pero que al ovirar la santa capella, tornan capbusar depressa com granotas esporuguidas.

La Montanya de Canigó es guardada per dos sants: Sant Martí gloriós en la vessant Nort, y Sant Guillém en la vessant Sur. Baix llur protecció los esperits infernals han fugit. A l' estiu los pastors recorren ab sos remats las altas seras floridas y regaladas. Los montanyesos del Conflent pujan al monastir enderrocat de Sant Martí; y los del Vallespir á l' ermitatge de Sant Guillém, en alegres comitivas. Los écos de la montanya repeteixen las tonadas de llur cansó preferida, ver ranz anyoradís que lo montanyés, lluny de sa aymada montanya, no pot sentir cantar sense que li vingan las llágrimas als ulls.

Montanya regalada
es la de Canigó
coronada de plata
y vestida de flors.

¡Adeu, adeu, montanya
hont he deixat mon cor!...
Al pensar jo ab ella
né ploro de tristor!...

*
* *

Ara, per acabar, deixém la llegenda pera donar algunas apuntacions arqueológicas sobre l' esmentat Santuari.

L' ermitatge de Sant Guillém estava avans baix la invocació de Santa María Magdalena. Fou donat al monastir d' Arles lo dia de calendes d' Octubre de 1195 per en Guillém II de Ceret, bisbe d' Elna (P. Puiggarí, catálech dels bisbes d' Elna.—Marca, Apéndice Colecció 1383.)

En la Galla Cristiana (col. 1087, tom. vi,) se llegeix lo següent:

*Anno 1195 décimo quinto Philippi regis
Calendis Octobris Guillelmus Helenensis epis-
copus eidem abbati (scilicet Roberto II) constr.
ecclesiam S. Mariæ Magdalanæ de Combred
cum omnibus pertinentiis.*

Sta. Magdalena de Combred havia d' esser, en aquella época, més que un ermitatge, si nos hem de referir al mot *ecclesia* y á una notació escrita en lo missal d' Arles (sigle XII,) que nos diu que lo mateix Robert II, se desprené á favor de Deu, de *Sta. Maria Magdalena de Combred*, y de Sant Guillém *confessor de Crist*, y de Guillém capellá del dit lloch, d' una ga-

llina de cens, per la vinya de las *Quareres*.

Es probable que fou de resultas de la donació del bisbe d' Elna que, á Sant Guillelm, se l' associá á Santa Magdalena; pero no es cas aquí del Sant ermitá de la llegenda que no crech haja may existit, pero sí de *Guillelm de Gellone*, duch d' Aquitania, que vivia del temps de Carlomagne, y que, després d' haver-se fet célebre en la carrera de las armas, acabá sos dias fent penitencia en lo monastir de *Gellone* que havia fet construhir. Sa historia y las novelas que s' escrigueren referentas á eix héroe son prou conegudas. Fou lo pare de Gaulcem, lo primer comte del Rosselló del qual s' ha ja fet menció; y no dupto pas que no fos lo patró del bisbe Guillelm II y de la iglesia de *Combred*. Lo Martirologi romá no 'n fa esment; pero sa festa es marcada al 28 de Maig en lo Martirologi benedictí, com també en lo missal de la iglesia d' Arles.

Lo nom de *Combred* es lo d' un corregot que devalla prop de l' ermitatge, lo qual se junta ab lo torrent de *Comalada*.

En lo llatí de la Edat Mitjana *Combra* y en Francés *Combre* vol dir resclosa ó taparada construhida en corrent d' aygua pera agafar peix. ¿Quí sab si prop de la hermita hi hauria existit una bassa ó viver pera agafar truytas?... Aixó de buscar la etimología, ja es més dificultós, y parlant de temps tan remot prompte tornariam á caurer en la llegenda. Donchs nos ho deixarem córrer.

UNA LLEGENDA.

DEL SANTUARI DE NÚRIA

Lo santuari de Núria está á 2,000 metros d' altitut. No es pas una elevació extremada; més per sa posició topogràfica es dels més frets que tenim en los Pyreus. Sa petita vall se troba rodejada de las més altas montanyas de nostres Pyreus catalans; com la Fossa del Gegant, la Còma dels Gorchs, la cresta de Nou-fonts, de Finestrellas, l' altívol y magestuós Puigmal del qual arrenca un poderós estreb que 's prolonga fins al centre de Catalunya: l' alta serra de Cadí que, per sas ayguas ves-sants, alimenta 'l Segre y lo Llobregat. Detenimshi una miqueta.

La serra de Cadí es una de las més importants que 's destaca de la gran cordillera pyre-naica, puig que es la línea de separació entre las concas del Segre, Ter y Llobregat, tres rius

principals de Catalunya. Seguim un xich eixa alta serra.

Al baixar de Puigmal, al oest, trobarém la collada de Mayáns. S' hi puja per Palau, Osseja y Vallsellobera (conca del Segre.) Se baixa á Dórria, seguint lo Ripart, dependent de la vall de Ribas. Los encontorns de la collada son prou emboscats. A l' hivern es cobert de neu é intranzitable.

Coll del Plá de las Salinas.—Es un ras de gran extensió. S' hi puja de Puigcerdá en quatre horas y mitja, per Alp y la Molina. També s' hi pot baixar á Dórria.

Collada de Tossas.—La més practicable per no tenir gayre neu á l' nivern; també es l' única que serveix y per hont passa la carretera de Ribas á Puigcerdá. S' hi puja per la Molina que es á tres horas de Puigcerdá; se 'n compten set de Puigcerdá á Tossas. Es lo coll destinat á la prolongació del Ferro carril de Ripoll cap á Fransa, per lo coll de Puymorens, Videssós, Dax y Tarrascon, Foix y Tolosa.

Coll de Jou.—S' hi puja de Bellver per Riu, ó bé de Puigcerdá per Das. Aquesta collada es més elevada y escarpada que las precedents. Se baixa á Bagá, en la conca de Llobregat.

Coll de Pendix.—Es enfront de Bellver; molt emboscat, se baixa també á Bagá.

Coll de Trenca la Porta.—Es una bretxa espadada oberta en la gran mola de la crena de Cadí. S' hi puja per Bellver y Nefol ó bé de Montellá per Nas; y se baixa á Pedra Forca, á

das fonts del Cardoner, afluent del Llobregat.

Coll de la Creu.—S' hi puja sia per Montellá, ó per Bar, passant per Sant Bartomeu ó per Estunyá; passat lo coll se baixa encara á Pedra Forca.

Coll del Port.—Posa la Seu d' Urgell ab comunicació ab Cardona sempre per Pedra Forca.

Molt més tindriam que dir sobre l' alta Serra de Cadí: més nos apartariam massa de nostra llegenda:

Al estudiar la configuració geológica de la vall de Núria, no hi ha dubte que dita vall era un llach enclós dins aquellas altas montanyas, alimentat per lo torrent que devalla de la Coma dels Gorchs. Era un diminut llach, de prou fondaria parescut als llachs que 's troban al vessant italiá dels Alpes. Un cataclisme geològich obrí una bretxa en la massa granítica (*lo salt del Sastre*) per hont se precipitaren las ayguas. L' emplassament del llach, aplanejat pels arrastres dels escorranchs y torrentadas, es avuy la gentil vall de Núria.

Si hem de creurer la tradició, un anacoreta, Sant Gil, fugint del mon, buscant la soledat per fer penitencia, vingué de terras llunyanas, se dirigí vers la vall de Ribas; remontant lo Fresser, trepant per aquellas alturas espadadas... De sopte se li presentá la

hermosa vall. Sorprés, atret per aquella oasis perduda en mitj d' aquells deserts granítichs, s' hi feu una cova, santificant la vall ab sas pregarias, alimentantse á l' estiu d' arrells y llagostins; més á l' hivern, los isarts, com á Sant Guillém de Combred, li feyan conversa, oferintli las femellas, la llet de llurs mamellas que munyía.

Sant Gil es lo sant dels pastors montanyesos. Sa capella té molta devoció. Sa festa se celebra lo primer de Setembre; s' hi ajustan molts devots. Tots los pastors d' aquellas altas serras, vestits de pèlls de moltó, baixan á la vall pera celebrar la festa de llur Sant patró.

Fou molt temps després de la partida del sant anacoreta, que un toro, gratant la terra ab sas potas, en mitj d' una clapissa, feu descobrir la imatge de la Verge posada al fons de la mateixa cova de Sant Gil, entre una creu, una olla y una campana. La tradició nos diu que Sant Gil quí sens dubte seria esculpidor feu una petita estátua de la Mare de Deu, y al deixar la vall, la enterrá al fons de la cova que li havia servit d' alberch durant sa estada en aquell sant lloch.

Fou tanta la sorpresa que causá aquella troba entre 'ls pastors y pobles de las valls, que s' hi aná en professó y s' hi construhí una capella hont hi posaren la Mare de Deu. (1)

(1) Veurer per més detalls lo llibret: *Historia y Miracles de la sagrada Imatge de Nostra Senyora de Núria*, per lo Doctor Francesch Marés prebere.—Se ven en lo mateix Santuari.

Lo santuari, á l' estiu, fou visitat per tants romeus que 's determiná construhir una casa d' hospedatje, adossada á la capella, y d' aqueixa una altra. Una iglesia més gran fou edificada en 1642, de manera que avuy dia, lo santuari de Núria sembla un petit poble, com lo Monastir de Montserrat. S' hi troban dormitoris, refectoris, estancias espayosas relativament confortables, hont mediant una almoyna á la Mare de Deu, un pot estarshi 'ls dias que vol. No hi faltan fonda, café, taberna, fleca de bon pá, ferrer, fuster, carniceria, rentadoras y planxadoras. Res hi manca. La capella actual prou espayosa no pot contenir lo nombrós aplech de romeus qui durant tot l' estiu visitan lo santuari. Ara s' está construhint una altra iglesia que per lo que 's veu comensat será un petita catedral.

* *

Donchs lo Santuari de Núria tant animat, tan alegre á l' estiu es del tot sepultat de neu durant lo llarch hivern. Quant los dependents del santuari, després de tançadas y barradas portas y finestras, se 'n tornan á Ribas y Caralps, l' aspecte que presenta la vall es tristíssim.

Las primeras borrascas de neu solen venir á fi d' Octubre; dich las primeras borrascas, prescindint de la neu que comensa á caurer á mitj Setembre que no té importancia. Passan

anys que 's veu nevar á Núria en Juliol y Agost, los dos únichs mesos d' estiu, y millor de primavera, perque lo que es l' estiu en aquella vall no 's coneix.

Una de las dificultats que tenian los que cuydan del santuari, era lo poguer procurar-se en abundancia l' herba de prat que necessita lo nombrós rossám (1) dels romeus que s' aplega en las establas de la santa casa. Donchs al peu de la serra de Noufonts, al bell solá, en feixas escalonadas, hi han fet prats artificials arregats per la ribera de Núria. Aixó sí, 'ls dallen als primers de Setembre; ne treuhen molta herba; més los pagesos diuhen que 'l bestiar la troba erra. Los prats aquells son una riquesa pel botánich: á 2 000 metros d' altitut las gramineas y floretas raras que s' hi troban no tenen fi ni compte.

La vall de Núria, á l' hivern, es soterrada de neu, en tal abundancia que de vegadas fins lo santuari desapareix. Se comprén: s' hi arramba, demés la neu que cau del cel, tota la que l' uracá escombra dels cims y rasos que la voltan: Aixó fá que la gruixaria de la congesta que cubreix la vall es de sis ó vuit metros y més. Quan pel Juny se puja al santuari, s' hi veu encara darrera la capella de Sant Gil, congestas respectables que poden donar una ideya de lo que son á l' hivern.

(1) Rossám no es terme despreciatiu en nostras montanyas, vol dir tota mena de cabalcaduras.

Ara ve 'l cas de contar la llegenda del ermitá que morí enterrat per la neu.

Era pel any 1075 després que, segons la tradició, fou construhida la primera capella de la Verge per lo sant home Amadeu, ab l'ajuda dels pastors; (hem ja dit que la capella actual fou edificada en 1642. ab las almoynas dels devots.) S' hi construhí també una caseta coberta de llosas, ab una finestra, cambra y cunya per l' ermitá. A l' estiu següent pujá molta gent pera visitar la Santa capella. L' ermitá que cuydava d' ella era un sant penitent, plé de zel, molt devot á la Mare de Deu. Tindria uns 60 anys, alt d' estatura, cara de bondat, barba blanca molt llarga. No era pas fill d' aquellas montanyas; havia vingut de terras llunyanas de la comarca de Lleyda, vivint pel camí de caritats. Aná á saludar la Reyna de Núria y s' hi restá per ermitá; se deya Bernat.

Quan á la fí de Setembre, lo torb y las glassadas l' obligavan á abandonar lo petit santuari, lo deixava ab recansa. Prenia lo bordó del pelegrí, portant la capelleta de fusta ab l' imatge de la Mare de Deu; abrigat d' un capot de burat, baixava al plá, captant pels pobles y masías, recullint almoynas per lo Santuari, sepultat de neu, esperant ab ansia lo sol de Juny pera oferirlas ab sas pregarías á la Reyna del Cel.

Un any, á la fi de Setembre, no volgué deixar la santa casa, lo que causá molta sorpresa als pastors y gent de Caralps.

—Anau en nom de Deu! los deya, no vull que nostra estimada Mare estiga tan llarch hivern sense conversa; estich resolt á no deixar-la; tots los dias me postraré á sos peus oferintli mas fervorosas pregarias.

—Pero santhome! vos morireu de fret...

—Será lo que Ella voldrá, ma resolució es inebranlable.

Allavors los pastors y pagesos de Ribas y Caralps se convenceren que obrava per inspiració divina, y no insistiren més. Li donaren una vestidura de pell de moltó que es la que atura més la fret; li deixaren bona provisió de galleta, vi, llenya y queviures pera que pogués arribar á la fi de l' hivern sense morir-se de fret y fám. Los acompanyá fins á la creu d' en Riba; se despediren estrenyentli tots la má. Se 'n torná content vers l' ermita; entrá dins la capella, postrantse davant la Verge, oferintli, si fos necessari, lo sacrifici de sa vida.

Aquell any l' hivern s' anunciá molt rigurós. Ja á mitj Novembre, la vall de Núria era cubierta de quatre pams de neu. Pel Desembre la fret fou tant intensa que 'l termómetro, sols á la vall de Ribas, baixá á 20 graus... Qué tal estaria en la vall de Núria!... Més la gran tor-

menta de neu fou per cap d' any: nevá en abundancia sis dias seguits. Las casas de Caralps foren soterradas; sols se veyan á fumar las xemeneyas; quan pará de nevar, la gent hagué de toradar y fer túnels pera comunicarse d' una casa á l' altra. A Ribas n' hi caygué vuit pams.

L' hivern d' aquell any 1075 fou tan llarch y rigurós que 'ls pobles del peu de las montanyas n' han conservat lo recort de generació en generació fins avuy dia, ja que la llegenda que vos estich contant se conserva encara.

Y lo pobre ermitá de Núria, qué s' havia fet?... Tal era la conversa dels pastors de Caralps. Tots esperavan ab ansia lo poguer arribar fins al Santuari. Més durant Janer y Febrer, no pensarhi: hi havia pena de la vida. Fou solzament á fi de Febrer que dos pastors joves, ferrenys, aprofitant un bon dia, empunyaren llur garrot, y s' arriscaren á pujar á la vall de Núria, calats de llurs esclops ferrats ab claus puntats per no relliscar demunt la neu gelada.

Després de grans travalls arribaren per fi al santuari del qual vegeren sols la xemeneya y lo petit campanar. Foradaren la neu, penetraren per la finestra dins la estancia de l' ermitá. Lo trobaren agenollat, encorbat, los brassos estirats, de cara á terra, gelat y enrampat. Se quedaren horrorizats; lo sacsejaren, prompte vegeren que no tenia vida. Quants dias feya que era mort? No podia pas haverse mort de

fam, puig que trobaren encara pochs ó molts de queviures... De fret?... Tampoch, ja que li restava un pilot de llenya... Trovaren demunt la taula un paper ab un escrit fet sens dubte pel pobre ermitá. Com no sabian de lletra se 'l posaren á la butxaca.

Baixaren á la porta forana, l' obriren, feren un forat dins lo glas, hi ficaren lo cos del desgraciat Bernat; de manera que tenia més de sis metros de neu demunt d' ell. Aixís no hi havia perill que 's descomposés: puig aquells pastors ja sabian per experiència que la neu preserva de tota corrupció y conserva anys y panys los cadavres que te soterrats.

Aixó fet se 'n tornaren á Caralps, hont arribaren de fosch. Se dirigiren á la rectoría y entregaren lo paper al senyor Rector. Lo llegí ab atenció; després de llegit, se posá de genolls y pregã per l' ànima del ermitá.—Deu lo tinga á la gloria!, digué, aixugantse una llàgrima!...

—Mes, com ha mort?—li preguntaren.

—Escolteu lo que diu lo paper:

«Novembre. Neva sovint. Puch surtir pera pendre 'l sol caminant demunt la neu gelada.

»Desembre. Mal temps; grans frets; dins ma estancia trobo 'ls queviures gelats, la cansalada es dura com una pedra, ne tallo bossins ab la destraleta pera posar á l' olla. Faig fondrer la neu per beurer. Lo vi es glassat, al glassarse ha romput la boteta que 'l contenia; lo tinch de trossejar pera ferlo fondrer. Lo torb ha rambat una congesta contra las parets del san-

tuari, que arriba á la finestra —Nadal: celebrat tan solemne dia ab pregarias y meditacions.

»Janer. Quin temporal de neu més horros!... Ja no puch obrir la finestra... La congesta arriba al teulat .. Forado la neu pera tenir ayre dins ma cambra; á las pocas horas lo forat torna á estar tapat... Lo fum passa ab dificultat per la xemeneya; se coneix que la neu la vol cobrir... Si no puch fer foch no puch viure... Deu meu apiadáuse de mí! Verge santa protegiume!... Ja no passa 'l fum... Ja no entra ayre... Ja está la casa del tot enterrada de neu... Forado lo teulat á cops de destral... Obro forat atravessant 10 pams de neu... Sempre está nevant y lo torb apila la neu sobre 'l santuari... Estich mort de fret y de fam... Ja no tich forsa per mantenir oberta la foradada... La neu pot més que jo .. Deu meu amparaume!... Mare dels ángels tingau pietat de mi!...»

Los pastors y demás gent de Caralps que omplian la rectoría al saber la mort de l' ermitá, al ohir tan trista relació, se tragueren la barretina, pregunt pel difunt.

La Mare de Deu, afegí lo senyor rector, agrahida per la penitencia y virtuts del Sant Ermitá, l' ha tret d' aquesta vall de llágrimas pera tenirlo al costat seu, á la gloria celestial.

Tots se retiraren molt compungits.

A la primavera següent lo tragueren de sa tomba de neu, l' enterraren dins la capella, després de celebrats solèmnnes funerals ab la

assistencia de molts sacerdots y de tots los pastors y gent de las comarcas de Caralps, Ribas, Rosselló, Vallespir, Conflent y Cerdanya.

Eixa es la llegenda que m' ha sigut contada moltes vegadas per los romeus que visitan sovint lo santuari de la Reyna de nostras montanyas. No crech haja sigut may estampada.

LA NIT DE NADAL

Son las onze de la nit, fa un fret glacial; está nevant.

Que bé s' está allargat dins d' una poltrona, los peus apoyats sobre 'l guarda foch de la xemenea, en una cambra encatifada y ben closa, embolicat ab una bata encolxada, sentint los xiulets del vent!..

Estich llegint per la tercera vegada la obra immortal de nostre llorejat poeta catalá: *L'Atlántida*.. La lámpara ab sa mampara dona una llum clara y suau.

La meva dona s'ha empenyat á ferme anar á la missa de mitja nit... Ni per un imperi me traurian d' aquí. Es esser boig d' anar pels carrers per semblant temps!..

* * *

Entra la Dolors tota mudada, vestida de seda negra, ab sa mantellina sobre 'l bras.

—Joan, han fet lo primer toch. Vuy que m'acompanyis... no coneixes si aniré sola...

—Pero dona! quina idea t' ha passat pel cap! Aném á arreplegar un costipat que no 'l podrém pahir... Vaja!, no vuy anarhi.

—Joan, sias bon minyó...—y sentantse sobre mos jenolls, arrodonint sos brassos sobre mon coll. ab molt carinyo—Joan meu! sabs que tinch feta prometensa d' anar á la missa del Gall; si guém bons cristians si volém que Deu 'ns ajudi. Recordat de la malaltía que va tenir nostre filllet, de aquell atac de *crup* tan terrible que 'ls metjes l' havian deshauciat. La Mare de Deu nos ampará; aném á donarli las gracias... Y tota carinyosa y mitj rient, ab una llágrima que relliscava sobre sa galta me digué:

—Mira te tinch preparada una sorpresa.

—Bé, bé, t' acompanyaré... Venintme ab manyagarias, ja no puch resistir. . Ademés que estimo la Dolors de tot mon cor. Es tan bona esposa! es tan bona mare!.. Fa vint anys que som casats y nostra vida es un cel. M' ha donat dos angelets que fan ma alegría; sentiria causarli la menor pena... Y cregueu que aixó d' acompanyarla per un temps tan esgarrifós, abandonar ma cambra tan calenta... es pera mí un gran sacrifici que no ho faria per ningú, no mes que per ella. Ademés de sos sentiments religiosos, es bona mestressa de casa; un carácter sempre igual; bondádosa, caritativa... Deu me la conservi llarchs anys... Ahont podria trobar eixa calma, eix benestar, sino á casa, al costat de ma esposa y de mos fillets!...

—Peró—diguí á la Dolors—¿qual es la sorpresa que m' has promés?

—Te la donaré al sortir de missa.

—¿No avans?

No pot ser.

En mitj de las ratxadas del vent, se sent lo repich joyós de las campanas. Continua nevant.

Sortí de casa donant lo bras á ma muller; los dos ben abrigadets: ella ab son abrich folrat de pell martre y jo ab ma capa embossada fins als ulls.

Quina quietut pels carrers! Hi ha un pam de neu. La gent que va á missa passa com fantasmas, arrimantse sota 'ls balcons.

Entrém dins l' iglesia, la orga omple la nau de armonía. Quín reculliment! quin sabor religiós! qué hermosas é imponents son las ceremonías de nostre cult! L' iluminació enlluernadora de l' altar major, en mitj de la foscó general de la iglesia, sembla una gloria que radia del bressol del Redemptor. Las columnas esveltas y enlayradas del temple ogival, projectan un' ombra fantástica que s' allarga y 's pert dins la foscó de la nau. Eixa viva llum se reflexa en los finestrals de l' ábside, y los sants y santas sembla que 's desfan de sos vidres de colors pera venir á adorar l' Infant Jesus.

Després de la missa, al tornar á casa, la Dolors obrí, tota joyosa, la porta del menjador profusament il·luminat. La taula parada ab sa toballa blanca com la neu... Un *chateaubriant*, pastís de llebre, dos perdius rostidas, un plat d' ostras ab sa llimona mitj partida, vi de *Sauterne* y de *Burdeos*... lo tot exhalant un perfum delitós... en una atmósfera tebia, agradable, entretinguda per un foch alegre que flameja á la xameneya...

—Dolors, aixó mereix una abrassada... y ella, sonrient me presentá son front.

—¿Estás content? t' agrada ma sorpresa?

—Sí, moltíssim.

No es que sigui jo gastrónom, ni llaminer, pero heu de convenir en mí que, de temps en temps, un ápat exquisit ve mol bé. Además se fa diversió á la escudella y carn d' olla ab sos accessoris, que es la basa sólida de l' ordinari de la familia catalana.

Son tan pocas las alegrías que nos ofereix aquest mon, que n'hem de aprofitar quan podem.

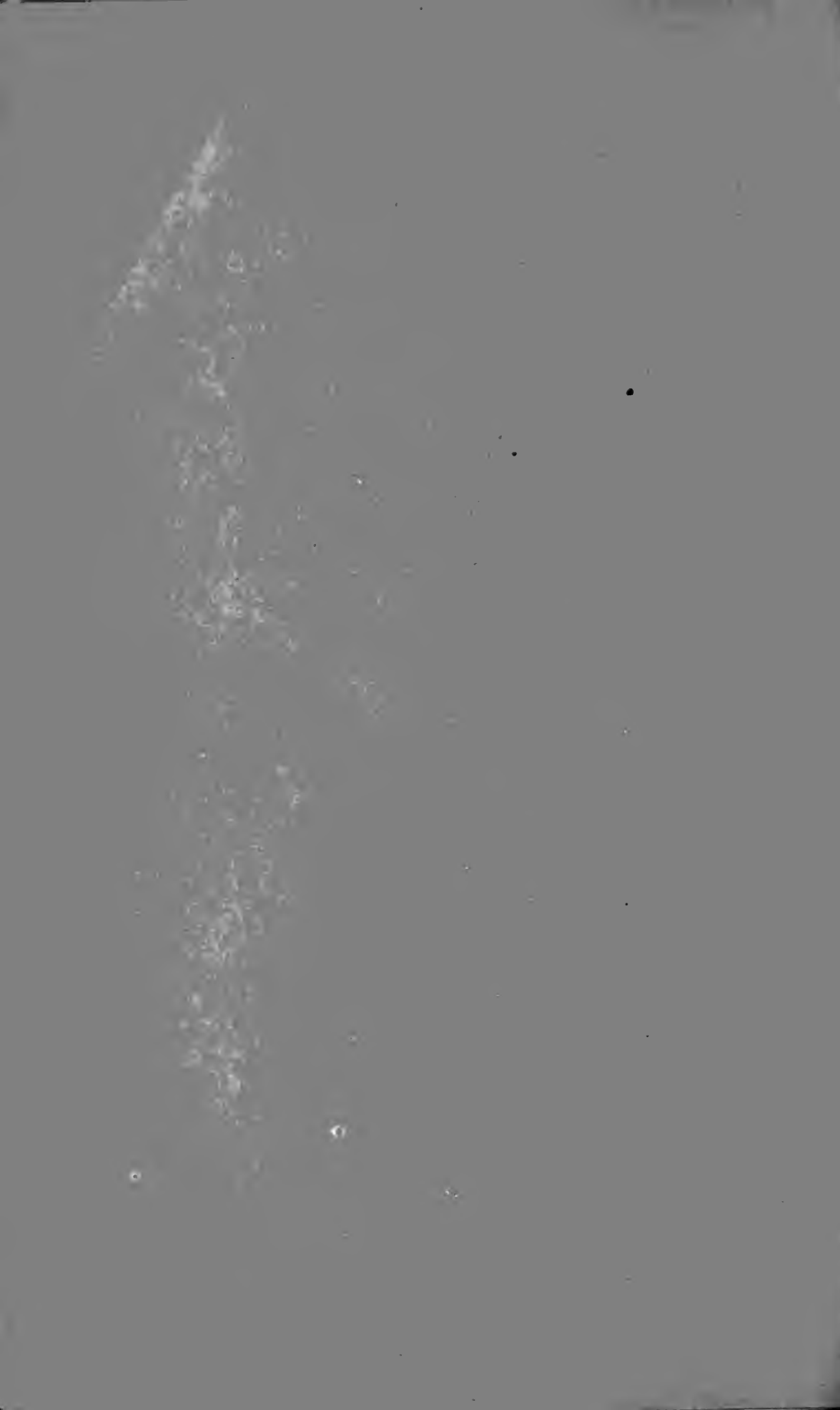
La salut, y de consegüent la gana, es una riquesa que ningú 'n fá cas, s' aprecia no més quan s' ha perduda.

Digan lo que vulgan: pera mi, un bon dinar val la mellor funció de teatro; ma muller pensa com jo; y vosté també amich lector, ¿no es veritat?

Nos sentárem á taula y després de una copeta de Jérez, á retiro, dins nostra cambra calenta y ben çlosa.

...

Defora continua nevant. Los xisclets del vent semblan planys d' ánimas que penan... Quin es lo boig que va pels carrers per semblant temps!..

LA VIGILIA DE REYS

Las set del vespre tocan á la péndula de la xemeneya del menjador. Nos arrimem al entorn del foch, puig lo fret apreta. La Dolors te nostra filla Lluisa á la falda, y jo son germá Tomaset á caball sobre mon genoll al qual pega cops ab sa petita ma—arre tatá!.. quan lo faig anar al trot ja s' aguanta, pero al empendre al galop s' arrapa ab mí, rellisca y eau de cavall en mitj de crits y riallas. Pobrich! te no mes tres anys; la Liuisa cinch, molt carinyosa, sempre penjada al coll de sa mare que te molt amanyaguida.

—Papá, me diu mon hereuhet, ¿no es veritat que 'ls Reys viatjan pels ayres en un cotxe tirat per quatre caballs ab alas?

—Si, fill meu; y aquesta nit os vindrán á visitar porque os haveu portat bé.

—Ay! quína alegria!.. nos portarán moltras joguinas.

Fa quinze dias que parlan dels Reys; la Lluisa sobre tot. Sa mare li fa apendre una felicitació de memoria per quan vinguin. Además no sé lo que hi ha projectat entre la Dolors, lo criat, la cambrera y 'l porter: van molt d' amagatotis.

—Tu, Lluisa, li diu sa mare, veurém com te lluhirás ab la felicitació ... Cada vespre hi ha una representació de saludos; puig sa mare li ensenya com ho han de fer devant dels senyors Reys.

Cada cotxe que passa pel carrer, cada fressa que senten, s' arriman tots esparverats en los brassos de llur mare.—Ay, mamá, ja son aquí.—No encara. Vaya quín valor! qué dirán los Reys si os veuen tan poruchs! quínas joguinas voleu que vos portin.—Ja tindré valor, mame.

De cop se senten tres xiulets, petar un fuet, y fressa de cascabells... Quína por! quín espant! —Ay, papá, ja son ells! diuhen tot tremolant.

La porta del saló s' obra de bat á bat; entra un senyor Rey del Orient ricament vestit. Porta una llarga túnica de coloraynas, un mantel reyal tot daurat, de llarch róssech; al cap un turban groch y blau ab plomall vermell; una barba venerable orna sa cara. Quín tremolor, los meus fillets!.. En Tomaset arremit entre mas camas s' amaga la cara ab sas manetas. La Lluisa te mes valor: pren per la ma á son ger-

manet y los dos s' agenollan als peus del senyor Rey:

—O Rey del Orient! recita la Lluisa, Ja que aneu á adorar l' Infant Jesús, feuli dos petonets de part nostra, porteuli moltes joguinas y digauli que l' estimem de tot nostre cor.

Allavors, lo senyor Rey molt agrahit, se dirigí al vestívol y comparegué ab un cavall ab rodas, una nina casi tan alta com la Lluisa, una arca de Noé, capsas de confitures, etc.; y després d' haverlos hi donat sa ma á besar, saludá de reculats ab molta cortesía, se dirigí envers la porta y desaparegué.

*
*

En la escala y abaix á la entrada se sentiren tres xiulets aguts y drinch de cascabells... Lo senyor Rey havia tornat á pujar sobre sa carrosa tirada per quatre caballs alats.

*
*

—Mamá, diu la Lluisa á sa mare: ¿y 'ls dos altres reys, per qué no han vingut?

—Perque han anat á portar joguinas á vos tres cosinets.

—Y aquest rey tan hermós que 'ns ha vingut á visitar, res nos ha dit ¿qué era mut? —

—Los Reys de Orient, filla meva, parlan un llenguatge diferent del nostre: si parlessin no 'ls compendríam.

Ay! que m' ha agradat aquest senyor Rey! quíns vestits més ríchs portava! Pero, digas, mameta: quín perfum més extrany gastan! A mí no m' agrada; m' apart que per un senyor Rey no está bé.

—¿Quín perfum has olorat, filla meva?

—Quan li he besat la má he trobat que sos dits s'entian la pega.

Está clar, lo tal Rey era 'l porter ataconador de la entrada de casa; s' havia olvidat de rentarse las mans.

Ara, la Lluisa, es tot una senyoreta casadora. En Tomaset aquest any ha pres lo grau de batxiller. Cada any, per la vigilia de Reys, es una broma al pensar ab lo bes á la má pegosa del porter. Pobre home! s' ha fet vell de tant d' estirar lo nyinyol; pero també 's deu recordar de sa grandesa efímera, puig que en aquell día, quan la Lluisa y sa mare baixan la escala, al pasar davant la porteria envidriada, lo porter, ab sas ulleras sobre 'l nas, s' aixeca y 'ls fa un profon saludo. Com que per aquella diada se li regala una dobleta de quatre, la Lluisa diu: —li asseguro, mamá, que es á la dobleta que saluda.—Nó, nó. contesta sa mare; nos fa l' mateix saludo de quan li vares besar la má...— Oy! que es vostre burleta, mamá!.. y las duas se 'n van rient.

—Pobre vellet! tant com duren los quatre duros, son nas s' infla y vermelleja; acabats, torna á son estat normal. Diu que aixó del traguets li allarga la vida... Pobre home!

* * *

L' endemá, dia de Reys, després de dinar, entrá la cambrera:

—Senyora, 'l carruaje es abaix devant la porta de casa.

—Bé, bé, que s' esperi. Comensa á portar dins del cotxe tot lo que tenim preparat.

Sortírem ab la Dolors y mos fills en direcció del Park. Pero avants de donar algunas voltas en aquell hermós passeig, nos parárem davant de una casa del carrer del Tigre y pujárem al quart pis: una escala dreta, estreta, ab una corda greixosa y lluhenta pera aguantarse. Trucárem; nos obrí una dona jove. d' uns 30 anys, seguida de tres criaturas arrapadas á sas faldillas. Quín aspecte mes miserable! Son marit al llit, malalt; al costat del llit una criatura que plora dins son bressol; á terra una márfega pera las altras tres criaturas: la de mes edat te cinch anys; tots tremolan de fret. Ella, magre, esgroguehida. 's dirigeix al bressol y pren en sos brassos son infantet; li dona son pit esllanguit, sense llet, pera ferlo callar.—Ay! bona senyora! Desde ahir que estém sense pá!.. Son marit fa quinze dias que jau. Es bon treballador; s' ha acabat la feyna. Feyna d' escombriayre,

pagat per l' Ajuntament; pero ab aquest temps de neus s' ha posat malalt. Han anat portant al *Monte-pio* matalassos, llensols y demés roba blanca; ara 's troban faltats de lo mes necessari. La crudel miseria se ha apoderat d' eixa desdixada familia, gent honrada, pobres vergonyants que no s' atreveixen á captar.

Lo senyor Rector de San Just nos los havia indicat pera socórrels.

Es de creure que nostra alm oyna 'ls ajudarà pera molts dias.

Pero lo que me conmové fou la alegría causada per las joguinas, que, además dels vestits pera tots ells, distribuïrem á eixas criaturas.

¡Pobrets! Ja no 's recordavan de la gana; estavan en admiració davant de tanta riquesa: ninas, cavalls cotxes. etc. Jugaren tot seguit ab sas joguinas com havían fet mos fillets. Llumare, tota ab llàgrimas, volía donarnos las gracias, pero era tan son singlotejar que no podia.

Baixarem la escala; tornarem á pujar dins nostre cotxe, ahont hi havíam deixat en Tomaset y la Lluisa. La Dolors, tota conmovuda, los va estrenyer ab carinyo contra son cor.

¡Ah! ¡Qué bona es la caritat! Qué content un se troba després de haver fet una bona acció!

Nobles y ricas damas, ángels de la caritat, recordeus en lo dia de Reys de eixos angelets de la miseria; portéuloshi, además de la almoyna á sos pares, totas las joguinas ja aborridas que vostres fillets han posat de recó, y 'ls fareu tan alegres com si 'ls Reys los haguessin vingut á visitar.

LO ST. CRIST DEL TECH

A mos amichs y companys d' excursions en Joseph Carrerras,
en Joan y en Francesch Sunyol.

Los pobles de nostras valls montanyesas conservan y conservarán, si Deu vol, la fé religiosa de llurs antepassats, las costúms senzillas, patriarcals, que la moderna civilisació podrá dificilment esborrar, malgrat las malas doctrinas que hi penetran.

Las creus de missió son respectadas y veneradas per nostres pagesos; las funcions religiosas se conservan y se celebran com en lo segle passat, ab vera fé cristiana.

Es un consol pel creyent lo véurer qu' en mitj de la tórmenta revolucionaria, que sembla volguer arrencar de sol arrel la fé religiosa de nostres montanyesos, l' arbre de la creu, plantat al cim del poble, los ampara y protegeix.

En mols pobles las creus de missió, en despoblat, son bisantinas, ogivals, segons llur antigüetat.

En lo poble que la carretera d' Arles á Prats atravessa, que se 'n diu lo *Tech*, hont devalla lo torrent de Comalada, que passa prop la ermita de St. Guillém de Combred, quals fonts venen del estanyol de la portella de Canigó, al cim del poble, á uns 90 metres de elevació, se veu demunt d' un cingle espadat, blanquejar un Crist clavat en creu de ferro. És del tamany més que d' estatura natural, molt proporcionat y fet de ferro colat. Los frets, las néus, los tramontanals no hi poden res; l' uracá brama á sos peus, la boyra glacial l' envolcalla á l' hivern, y de sos brassos estirats, de sos cabells, de sos peus penjan agullas de gebre. Lo Crist ferreny, inmóvil, domina la tempesta, se riu de la lluyta desencadenada dels elemens... Està clavat en roca de granit...

Lo Crist, vist de la vall produeix un efecte sorprenent. Fou posat al cim del cingle, farà uns 15 anys, en recort d' una missió que predicá un frare caputxí, per la gent del poble del *Tech*, Allunya los mals esperits y pedregadas; es invocat pels malalts y lliura d' epidemias y malòrias.

A la primavera, lo sol del matí d' Abril colora 'l Crist d' un to daurat com brillant auréola que la negror del cingle y lo vert tullám dels arbres que 'l rodejan fa ressortir més encara.

Los aucells se paran sobre son cap; las aurenetas nian sota sos brassos; las aranyas hi paran sas telas... lo crist fret, glacial, se torna com un foch de vida, d' amor... sembla conmo-

gut, en son aïslament, per los cants alegres, lo joyós homenatge del despertar de la naturalesa.

Eix Crist, siguent de ferro colat, es vuyt. A l'esquena te un foradet per hont han penetrat las abellas. Son cos es rublert de bresca; cada primavera ne surten aixams que los pajesos recullen en ses buchs.

Si 'n tindrà de mel aquell Crist... Si se li foradés la ferida del pit, la ferida de la llansada, brollaria una font de mel... la dolsa mel que calma nostras penas... que lo cristiá xucla ab delicia... dolsa font d'amor que brolla del cor de nostre diví Redemptor!...

Cada any al estiu, al passar per lo poble del *Tech*, pera anar á estiuejar á Prats me miro aquell Sant Crist aïslat, encinglat, en mitj de la malesa, en lloch selvatge, desert.. y penso ab los aucells que l'acarician, las abellas que 'l saludan de sos brunsits, la aureneta que nia prop son pit, la aranya que fila sa tela sedosa entre sos brassos estesos, ciavats en creu... allavors, conmogut, ma pregaria demana al Crist de ferro, al Crist enlayrat, protegeixi 'ls pobles de nostras valls estimadas, conservi llurs fé, llurs creencias y llurs costums.

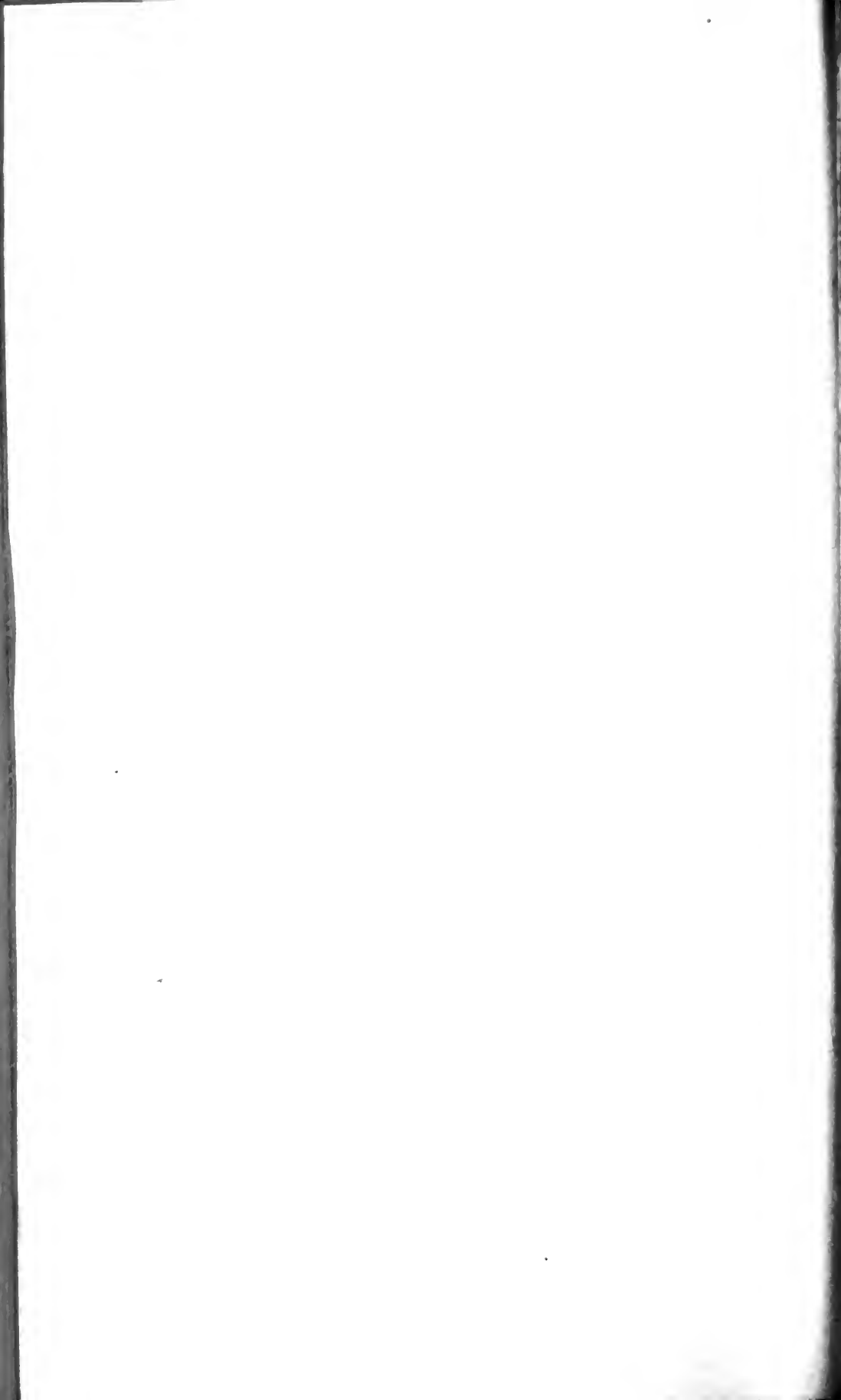

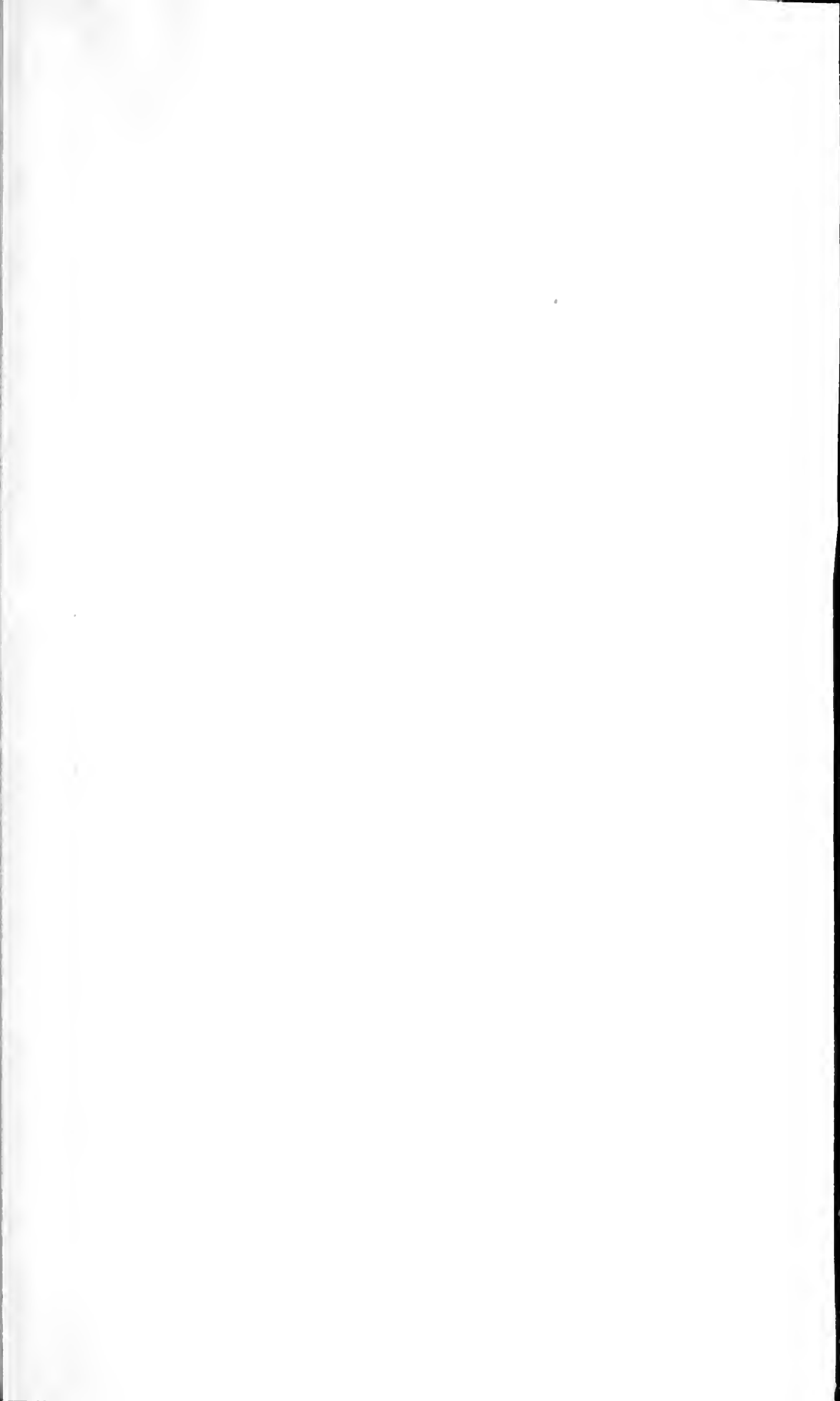
TAULA

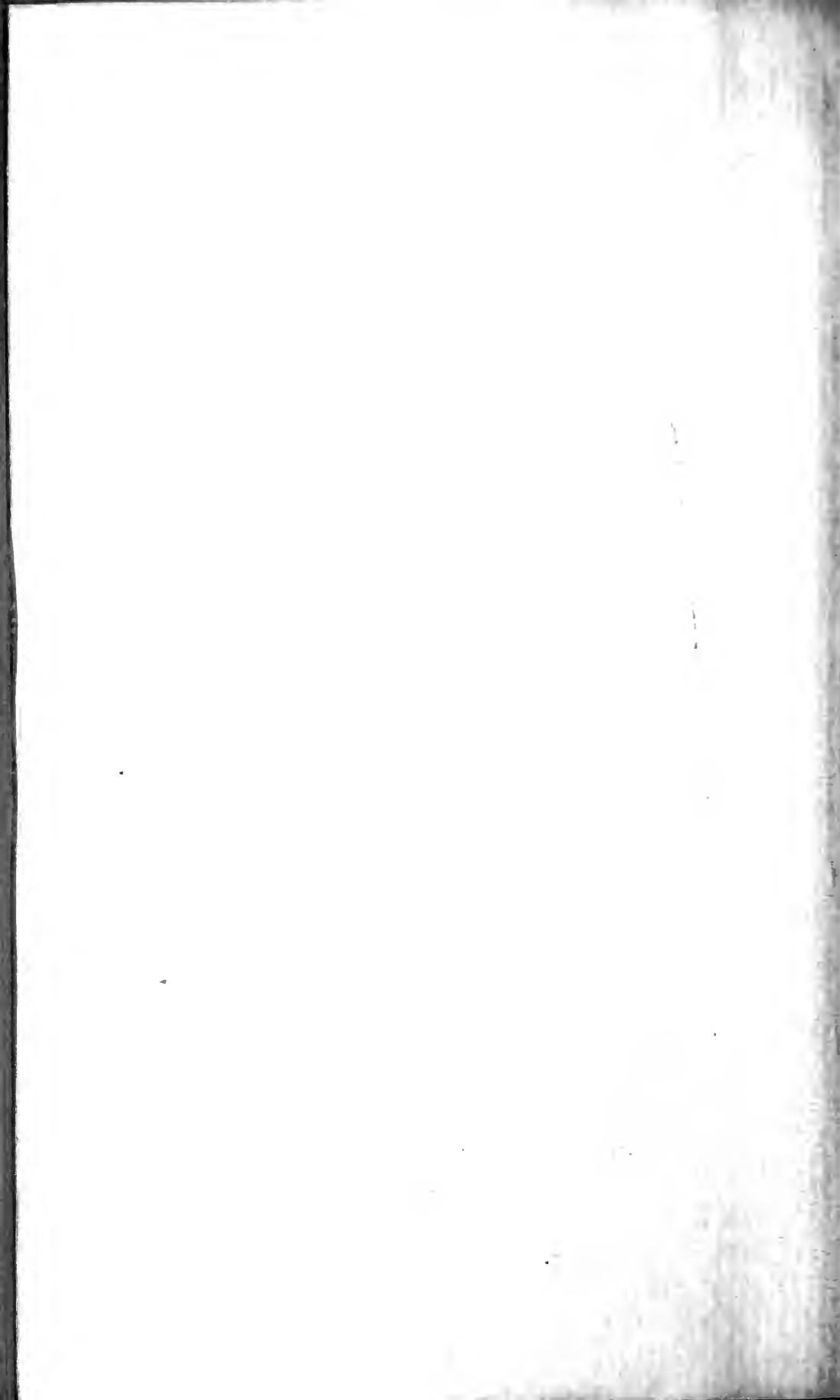
	<u>Pág.</u>
Al lector.	5
Un idili en la vall de Prats (Alt Vallespir).. . .	7
Flors que no granan.—Estudis de costums. . .	39
Dos suros célebres	81
La festa de Corpus en la Provensa.	91
Culera —A vora mar..	105
La mort trágica y sorprenent de Mossen Pere Roquer, Rector del poble de Cabrera, (lle- genda).	121
Un viatge de boda.—Impresions íntimas es- critas per ma muller.	133
Lo derrer cornamusayre.	155
La roca del corb, (llegenda).	163
La copla dels Jaumets.	175
Notas de viatge.—De Barcelona á Valencia. .	179
Biografías.—Apuntacions sobre los tres céle-	

bres pintors valencians: Juan de Joanes, Francisco Ribalta y Joseph Ribera.	193
Una ascensió atrevida al pic de Balatg.— (2785 m.) (Canigó)..	215
Recorts dels Pyrineus. — ¡¡Montanyas rega- ladas!!	225
La llegenda de Sant Guillém de Combred (Alt Vallespir).	249
Una llegenda del santuari de Núria.	259
La nit de Nadal.	271
La vigilia de Reys.	277
Lo St. Crist del Tech.	283

PC
3941
B62P5
1888
C.1
ROBA

Bosch de la Trinxeria, Carles
Pla y montanya

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 15 23 07 04 028 1